

Fra landnåmet til fristatens slutt: Migrasjon, tradisjon og strategier i Eyjafjörður

Astrid Hoelseth Bjørlo

Masteroppgave i Arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2010

INNHALDSFORTEGNELSE

FIGURLISTE	III
TABELLISTE	V
FORORD	VII
1. Innledning	1
1.2 Kilder og metodeproblem	3
1.3 Oppgavens oppbygning.....	5
2. Forskningshistorie.....	7
2.1 Arkeologiske undersøkelser i Eyjafjörður	10
3. Landnåmet i de skriftlige kildene.....	13
4. Migrasjonsteori.....	17
4.1 Migrasjon og arkeologi	20
5. Islandske graver i landnåmsperioden	23
5.1 Hovedtrekkene i norsk gravskikk.....	24
5.2 Hovedtrekkene i islandsk gravskikk	25
5.3 Ulike gravtradisjoner i Eyjafjörður	28
5.3.1 Våpengraver på Silastaðir.....	28
5.3.2 Flatmarksgraver på Ytra-Garðshorn	30
5.3.3 Sittegravfelt i Dalvík i Svarfaðardalur.....	30
5.4 Sittegravfelt på Jøa i Namdalen, Nord-Trøndelag	34
6. Romlig strukturering og sosial stratifisering av landskapet i Eyjafjörður	37
6.1 Sentralgårder og ressursutnyttelse.....	37
6.1.2 Gravdistribusjon, gårdsnavn og bosetningsstrategier	39
6.2 Kirker og status	44
6.2.1 Kirkedistribusjon som indikator på maktkontinuitet	47
7. Migrasjon og strategier.....	53
7.1 Migrasjon og tradisjon	53
7.1.2 Hesten som symbol – brudd og kontinuitet	58
7.2 Ressurser og makt	62
7.2.1 ”Gjalda gjöf við gjöf” – gavegiving som strategi	72
8. Oppsummering og konklusjon	82
9. Bibliografi	86
9.1 Primærkilder.....	86
9.2 Referanser	86
APPENDIX I.....	94
APPENDIX II.....	102

FIGURLISTE

Fig. 1: Oversiktskart av undersøkelsesområdet.....	1
Fig. 2: Kart over Eyjafjörður med de mest sentrale dalene.....	3
Fig. 3: Migrasjonsmodell som viser immigrantenes bosetningsmønster (Redmond 2007:57-59).....	19
Fig. 4: Kart over Eyjafjörður og de tre omtalte gravfeltene.....	28
Fig. 5: Avstanden mellom gravene på Silastaðir (Friðriksson 2000:177).....	29
Fig. 6: Gravfeltet på Ytra-Garðshorn og avstanden mellom gravene (Friðriksson 2000:156).....	30
Fig. 7: Avstand mellom gravene på gravfeltet i Dalvík (Bruun 1910:65).....	31
Fig. 8: Sittegrav I, Dalvík (Bruun 1910:69).....	32
Fig. 9: Sittegrav III, Dalvík (Bruun 1910:74).....	32
Fig. 10: Kart over Nord- og Sør-Trøndelag og øya Jøa.....	34
Fig. 11: Sittegrav fra Namdal, grav X III (etter Marte Mokkelbost 2007:48).....	35
Fig. 12: Sittegrav fra Namdal, grav X (etter Marte Mokkelbost 2007:46).....	35
Fig. 13: Kart over graver i Eyjafjörður med tilknytning til sjøen eller elver.....	40
Fig. 14: Plantegning av Goðatóft på Hof (Hreiðarsdóttir 2002:118).....	48
Fig. 15: Kart over graver og statuskirker i Eyjafjörður.....	50
Fig. 16: Utsikt over Eyjafjörður fra Upsir (Foto: Astrid Hoelseth Bjørlo).....	64
Fig. 17: Oversiktsbilde over Laufás. Foto: www.photo.is	66
Fig. 18: Bildet er tatt fra søndre del av Grund, utsikt mot Hof og Vellir (Foto: Astrid Hoelseth Bjørlo).....	67
Fig. 19: Kart over sentralgårder og utvalgte staðir-gårder (inkludert ødegårder) i Eyjafjörður.....	73
Fig. 20: Kart over jernutvinningsanlegg i Eyjafjörður og Fnjóskadalur (etter Hermanns-Auðardóttir 1992:131).	77
Fig. 21: Kart over staðir-gårder og jernutvinningsanlegg i Eyjafjörður og Fnjóskadalur.....	79

TABELLISTE

Tabell 1: Oversikt over sittegravenes utforming (Bruun 1910:69-74).....	32
Tabell 2: Kirkesteder i Eyjafjörður til og med år 1300 (Stéfansson 2000:320), og storkirker i Hólar bispedømme anno 1318 (Sigurðsson 2005:187).....	50
Tabell 3: Tabell hentet fra Birgisdóttir (1999:80), etter Bruun (1902:38).....	59
Tabell 4: Oversikt over takstverdien til sentralgårdene i Eyjafjörður (Lárusson 1967:269-288).....	69
Tabell 5: Inndelingen av gårdenes takstverdi, basert på tall fra <i>Old Icelandic land Registers</i> (Lárusson 1967:33).....	69
Tabell 6: Oversikt over takstverdien til utvalgte staðir-gårder i Eyjafjörður som ligger rundt sentralgårdene (Lárusson 1967:269-288). Granastaðir ligger mest sannsynlig utenfor områdene til de nevnte sentralgårdene. Siden gården omtales i diskusjon velger jeg likevel å inkludere den i oversikten.....	75

FORORD

Arbeidet med masteroppgaven kan ironisk nok sammenlignes med en migrasjonsprosess: man er forholdsvis uviten om hva man har foran seg, det er krevende og til tider frustrerende, samtidig som det er en utrolig lærerik og spennende reise. En stor takk for at jeg kom meg velberget i land går til min hovedveileder, Lotte Hedeager. Dine inspirerende råd og kommentarer har vært av stor betydning for meg. En stor takk går også til Julie Lund som innimellom hospiterte på møtene med Lotte. Jeg er ytterst takknemlig for dine faglige innspill. Jeg har også vært så privilegert å ha Jon Viðar Sigurðsson som biveileder. Tusen takk for dine verdifulle tips og kommentarer!

En annen person som har vært av stor betydning for meg og oppgaven er Ragnheiður Traustadóttir. Tusen takk for din gjestfrihet og hjelp med materialet, men mest av alt for at du alltid har hatt tro på meg. På samme tid vil jeg også takke Holarrannsóknin for kartadata.

Andre som har bistått med sin kompetanse og som fortjener en takk er Christian Keller, Svavar Sigumðsson og Howell M. Roberts. Jeg vil også takke Fornleifastofnun Íslands, representert ved Þóra Pettursdóttir og Elín Ósk Hreiðarsdóttir, for å ha gitt meg tilgang til registreringsrapportene fra Eyjafjörður. En stor takk rettes også til Letterstedtska föreningen og IAKH for støtte til studieturen til Island.

Jeg vil også takke mine medstudenter i Blindernveien 11 som har bidratt med godt selskap på veien. Tusen takk for en fantastisk studietid!

Mamma og pappa, takk for at dere alltid stiller opp for meg på alle mulige måter. Dere skal også krediteres for tidlig å ha vekket min interesse for forhistorien.

Takk til mine fantastiske venner i både Oslo og Stavanger som har hatt tålmodighet og forståelse for min ”bobletilværelse” det siste halvåret. Nå er jeg klar for nye sprell!

Til Jennica og Lísabeth for eksepsjonell bra oversetting av islandske tekster og hjelp til godsnakking av islandske bønder i forbindelse med landskapsanalysen i Eyjafjörður. Turen hadde ikke vært den samme uten dere!

Egil, takk for at du alltid sier ja til å hjelpe. Tusen takk for gode kommentarer og imponerende korrekturlesing. Dine dataferdigheter sparte meg for mye tid i innspurten.

Til min fantastiske Krister. Tusen takk for uvurderlig hjelp med figurer, korrekturlesing og korrupte filer. Jeg vil også takke for gode diskusjoner og oppmuntrendes ord på veien. Du har vært en viktig motivasjon for å bli ferdig. Tusen takk!

Til slutt vil jeg takke min kjære bror Eirik. Pågangsmotet ditt og den enorme viljestyrken du har vist på veien tilbake til hverdagen har vært til stor inspirasjon for meg. Du er et fantastisk forbilde for alle rundt deg! Du har virkelig vist at ”hvis me vil, så får me det te”.

1. Innledning

”Helgi hinn magri fór til Íslands með konu sína og börn [...], og nam allan Eyjafjörð milli Sigluness og Reynisness”. [Helge den magre dro til Island sammen med sin kone og barn, og tok hele Eyjafjord fra Sigluness til Reynisness]. .

Utsnittet er hentet fra *Landnámabók* (kap. 218) og forteller om den første landnåmsmannen¹ som bosatte seg i Eyjafjörður på Nord-Island i vikingtiden (se figur 1). Området han tilegnet seg var stort og vidstrakt, og *Landnámabók* opplyser videre hvordan det ubebodde fjordområdet ble bosatt av andre tilreisende stormenn og deres følger i tiden som fulgte. Landnåmet av Island begynte ca. 870 e.Kr., og sagatradisjonen forteller at Harald Hårfagres maktkonsolidering var en av årsakene til at stormenn fra forskjellige deler av Norge og Skandinavia satte kursen mot Island.

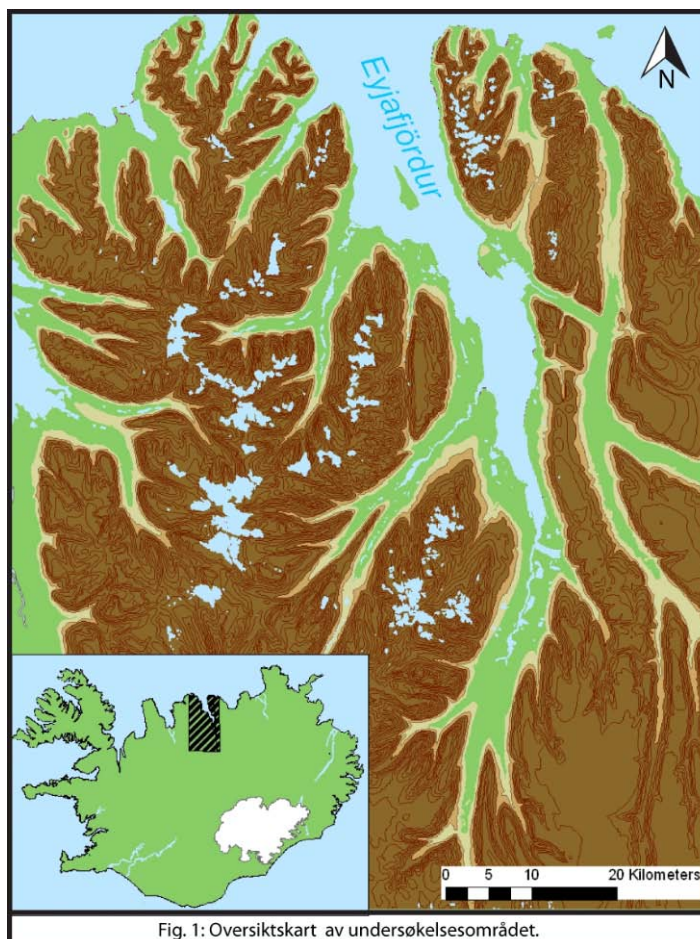

Fig. 1: Oversiktskart av undersøkelsesområdet.

Til sammen kan omtrent 330 graver av norrøn karakter tilskrives den førkristne perioden på Island, og disse er et arkeologisk vitnesbyrd om den migrasjonen de skriftlige kildene omtaler. I denne sammenhengen skiller Eyjafjörður seg ut fra andre deler av øya ved at hele 62 graver er funnet i denne regionen. Ved nærmere øyesyn utviser gravmaterialet fra fjordområdet et mangfold av gravskikker, samtidig som utbredelsen av gravene viser at både kyststrøk og innlandsområder ble bosatt kort tid etter landnåmet. Siden immigrantene ble møtt av et nærmest urørt landskap gir dette en unik mulighet til å studere hvordan landskapet ble

¹ Landnåmsmann er en term som også inkludere kvinner (Sigurðsson 2005). Landnám var den norrøne termen for tilegnesle av land.

strukturert, samtidig som det åpner opp for å studere hvilke strategier landnåmsmennene benyttet seg av i møtet med det nye landet.

Immigranternes opphavsområder og datering av landnåmet har blitt tildelt mye oppmerksomhet i den tidligere landnåmsforskningen (se for eksempel Hermanns-Auðardóttir 1989 og Einarsson 1995), mens selve migrasjonsprosessen og de påfølgende handlingene har blitt mindre vektlagt (Vésteinsson 1998:5).

Målsetningen med denne avhandlingen er derfor å *belyse de forskjellige strategiene som ble benyttet i koloniseringen av Eyjafjörður.*

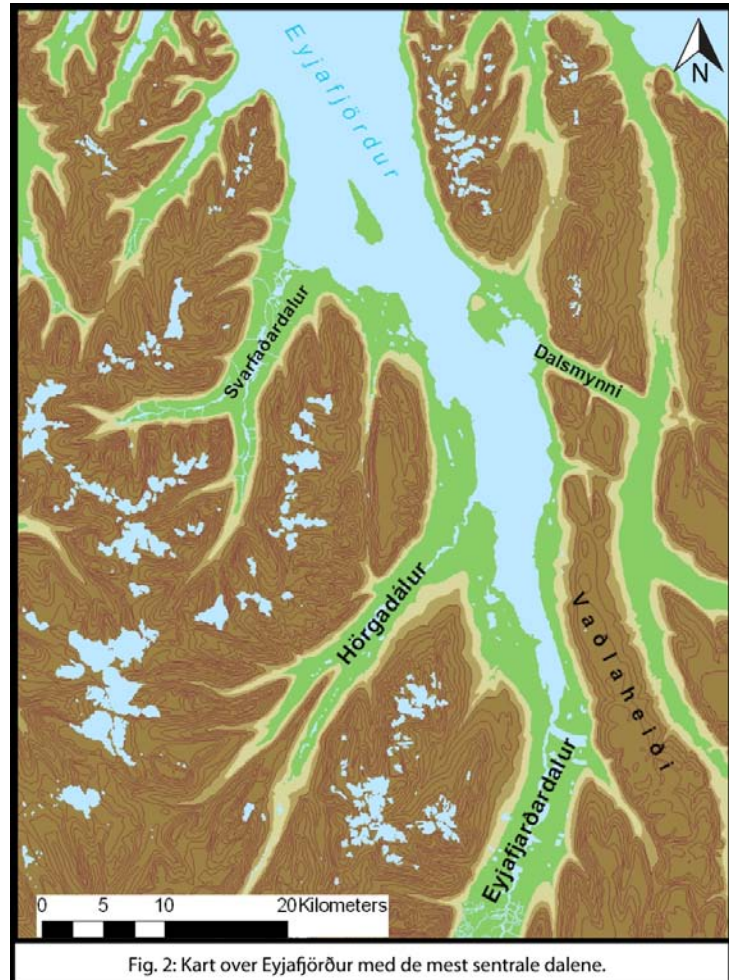
For å belyse denne problemstillingen er det vesentlig å studere selve strukturen av landnåmet. Skriftlige kilder som *Landnámabók* og *Íslendingabók* tilveiebringer et inntrykk av hvordan koloniseringen utartet seg, og ved å kombinere disse beskrivelsene med migrasjonsteori (Anthony 1990, 1997) dannes et viktig rammeverk for tilnærmingen av landnåmsstrategiene. Migrasjonsprosessen førte til at forskjellige grupper bosatte seg innenfor et avgrenset område. Mangfoldet av gravskikker kan derfor ses som et uttrykk for kolonistenes kulturelle identitet og egenart, samtidig som forskjeller i gravskikken kan gjenspeile hvordan interaksjonen immigrantene imellom ble håndtert. I denne sammenhengen vil gravmaterialet fra Eyjafjörður brukes i en komparativ analyse for å kartlegge videreføringer av tradisjoner fra kolonistenes opphavsområder.

Migrasjonsteori vil også brukes i tilnærmingen av *hvordan* landskapet ble strukturert. Gravmaterialet vil i denne forbindelse anvendes i en distribusjonsanalyse, hvor gravene benyttes som bosetningsindikatorer. Denne analysen kan antyde hvilke naturforhold og økonomiske strategier som ble vektlagt i bosetningsprosessen. Det islandske landskapet har i ettertiden gjennomgått store forandringer på grunn av avskoging og erosjon (Hallsdóttir 1987). I tilnærmingen av det forhistoriske landskapet kan derfor naturbeskrivende gårdsnavn bistå med viktig informasjon om hvorfor landnåmsmennene valgte de gårdslokalitetene de gjorde. Videre kan landnåmsgårder som senere ble viktige kirkesteder ses som et resultat av vellykkede bosetningsstrategier. Derfor vil kirkematerialet fra Eyjafjörður være interessant å belyse for å oppnå en bedre forståelse av hvorfor og hvordan enkelte gårder klarte å tilegne seg og opprettholde en maktposisjon.

Siden utbredelsen av kirker vil bli brukt for å påvise maktkontinuitet, velger jeg å sette den øvre tidsgrensen for analysen til fristatens slutt (1263/1264), da Island ble underlagt den norske kongen. Denne tidsgrensen gir mulighet til å studere hvilke kirker som utviklet seg

til å bli de mektigste i Eyjafjörður. Likevel er det landnåmsperioden (ca. 870-930 e.Kr.) som vil bli tilegnet mest oppmerksomhet, ettersom det var i denne fasen at den grunnleggende landskapsstruktureringen fant sted.

Jeg vil bruke topografien i Eyjafjörður som avgrensning for undersøkelsesområdet, og vil hovedsakelig konsentrere meg om dalene som går inn fra fjorden; Svarfaðardalur og Hörgadalur på vestlig side, Dalsmynni på østlig side og Eyjafjarðardalur som går inn fra fjordbunnen (se figur 2). Eyjafjörður kan beskrives som et fjordlandskap omkranset av fjell som strekker seg 1500 meter over havet (Einarsson 1995:32). Fjorden er den lengste på Island, og måler 60 kilometer fra munning til bunn. Klimaet er av Nordatlantisk karakter, hvor det vanligvis ikke er store årstidsmessige svingninger. Dette bidrar til gunstige vekstforhold og området er i dag et av Island beste landbruksområder (Jósefsson og Steindórsson 1980:176-177, Einarsson 1995:32-34).

1.2 Kilder og metodeproblem

Denne avhandlingen går inn under grenen historisk arkeologi, som kan karakteriseres som en tverrfaglig tilnæringsmetode hvor det arkeologiske materialet blir supplert med historisk og toponymisk kildemateriale.

For å tilnærme meg den ovenfornevnte problemstillingen vil jeg benytte meg av skriftlige kilder som *Landnámabók*, *Íslendingabók* og islendingesagaer. Disse litterære verkene gir et innblikk i sosiale og kulturelle strukturer som landnåmsmennene brakte med seg. Sagalitteraturen omhandler personer og hendelser i vikingtiden, men den ble først skrevet ned på 1100- og 1200-tallet. Dette kildematerialet må derfor brukes med et kritisk blikk, fordi det er usikkert hvorvidt den religiøse, sosiale og politiske konteksten som kildene ble

nedskrevet i har påvirket innholdet. Flere forskere betrakter disse litterære verkene som produkter av det samfunnet de ble nedskrevet i (Byock 1988:23, Friðriksson og Vésteinsson 2003:141, Keller 2006:3). Samtidig blir det hevdet at sagalitteraturens innhold ikke er uten rot i det tidligere samfunnet. Jon Viðar Sigurðsson (1993:28) påpeker at både stoffmassen og den indre sammenhengen i islendingesagaene viser at de i utgangspunktet må bygge på en tradisjon som har en historisk kjerne. Sigurðsson viser til studier gjort av Theodore M. Andersson (1989:85-98), hvor blant annet *Ljósvetninga saga* ble undersøkt. Av 125 personer som omtales i denne sagaen, blir 52 navngitt i andre sagaer. Sigurðsson (1993:28) påpeker at slike likheter og gjentakelser ikke behøver å være påvirkninger fra samtiden, men at disse personene har fortsatt å eksistere i fortellinger og genealogier fram til 1200-tallet. Merete Røskaft (2003:24) påpeker at sagalitteraturen kun representerer et utvalg av hendelser og begivenheter som forfatteren og hans omgivelser fant det verdt å fortelle om. Selv om det er et fragmentarisk samfunnsbilde som blir framstilt i sagalitteraturen kan det likevel hevdes at disse beretningene inneholder verdifull informasjon omkring samfunnsstruktur og sosiale forhold fra det tidlige Island. I denne avhandlingen vil jeg primært forholde meg til opplysninger i sagalitteraturen som kan støttes opp av det arkeologiske og toponymiske materialet.

For å forstå hvorfor landnåmsmennene bosatte seg der de gjorde er selve landskapet og naturen en viktig informasjonskilde. Som nevnt har det islandske landskapet gjennomgått store forandringer siden landnåmsperioden. Blant annet viser pollenanalyser at mesteparten av Island var dekket av skog da migrasjonen startet (Hallsdóttir 1987). Erosjon har også forårsaket store endringer av det islandske landskapet. Store deler av jordmassene har erodert bort siden landnåmsperioden. I gjenskapelsen av landnåmstidens landskap er gårdsnavn en viktig kildekategori av flere årsaker. For det første er gårdsnavn en viktig kilde til naturforhold, og for det andre kan navnene inneholde informasjon om hvordan jorden ble anvendt i forhistorisk tid (Gren 1997:31). Innenfor stedsnavnforskningen blir også forskjellige navnetyper sett i forbindelse med sosial status, hovedsakelig basert på gårdenes alder og størrelse. Jeg vil derfor bruke gårdsnavn både som en kilde til naturforhold i landnåmsperioden, og som et hjelpemiddel for å øyne sosial stratifisering blant gårdene.

I tillegg til gårdsnavn kan også jordregistre brukes som en retrospektiv metode til det forhistoriske landskapet. Jordregistrene viser gårdenes produktivitet, samt hvor mye de enkelte gårdene betalte i skatt eller landskyld. I tillegg ble landskylda brukt som et verdimål. Også gårder som var selveide var skyldsatt (Marthinsen 1980:13). I 1686 og 1695 ble alle eiendommer på Island taksert, og denne oversikten finnes i *The Old Icelandic Land Registers*

(Lárusson 1967). Det foreligger ingen konkrete bevis for hvilke prinsipper som ble brukt i verdiansettelsen, men opplysninger i *Diplomatarium Islandicum* tyder på at takstverdien ble basert på antall kyr gården hadde kapasitet til å føre (Lárusson 1967:32). Forskjeller i takstverdien til de islandske gårdene kan derfor brukes som en indikator på sosiale forskjeller mellom gårdene.

Denne kilden forutsetter imidlertid historisk kontinuitet. I dag blir det meste av de beboelige områdene i lavlandet i Eyjafjörður benyttet til jordbruk. En konsekvens av dette er at få landåmslokaliteter ligger uforstyrret, noe som gjør det vanskelig å påvise en fysisk kontinuitet. Bosetningsmønsteret på Island ser imidlertid ut til å ha vært svært stabilt, hvor hoveddelen av gårdene har hatt plasskontinuitet fra landnåmsperioden og fram til i dag (Sigurðsson 2000:48, Vésteinsson et al. 2002:99). Jon Viðar Sigurðsson (1993:123) viser blant annet til omtalte gårder i *Sturlunga saga*, hvor bare 14 av 560 gårder har vært ute av bruk i de senere århundrene. I tillegg viser også en sammenligning som Björn Lárusson (1967:32) foretok mellom jordregistret fra 1686 og *Diplomatarium Islandicum* at gårdenes takstverdi har vært påfallende stabil. Det samme resultat støttes også opp av andre forskere (Lárusson 1944, Víkingur 1970). Jeg mener derfor at stabiliteten i gårdenes takstverdi, samt gårdenes plasskontinuitet legitimerer bruken av den retrospektive metoden. Ved å se takstverdien i sammenheng med forskjellige gravlokaliteter, kirkesteder og gårdsnavn kan det derfor være mulig å skimte sosial stratifisering i bosetningsstrukturen i Eyjafjörður. En slik kartlegging blir dermed vesentlig i tilnærmingen av landnåmsmennenes strategier.

1.3 Oppgavens oppbygning

Jeg vil begynne avhandlingen med en gjennomgang av forskningshistorien på Island og vise hvor fokuset har ligget tidligere i landnåmsforskningen (kapittel 2). Videre vil jeg presentere migrasjonsprosessen på Island slik den framstår i *Landnámabók* og *Íslendingabók* (kapittel 3). I kapittel 4 vil jeg gjøre rede for David W. Anthonys migrasjonsteori og kjedemigrasjonsmodell, og diskutere hvordan denne modellen sammenfaller med opplysningene i de skriftlige kildene. Kombinasjonen av migrasjonsteori og opplysninger fra de skriftlige kildene vil danne rammeverket for den komparative analysen. I samme kapittel vil jeg også diskutere hvordan migrasjonsteorien kan suppleres med sentralplassteori og Pierre Bourdieus praksisteori i tilnærmingen av problemstillingen. I kapittel 5 presenterer jeg gravmaterialet fra Eyjafjörður og ser på likheter og forskjeller i forhold til det norske gravmaterialet fra samme periode, hvor Appendix I gir en komplett oversikt over

gravmaterialet fra Eyjafjörður. Denne sammenligningen vil kunne kartlegge videreføringer av immigrantenes gravtradisjoner. Kapittel 6 innledes med en presentasjon av den norske sentralgårdmodellen. Denne modellen vil være et nødvendig bakteppe for den videre distribusjonsanalysen. Distribusjonsanalysen blir framstilt gjennom digitale kart. I denne analysen vil jeg undersøke hvordan graver, kirker og gårdsnavn forholder seg til hverandre topografisk sett. På grunnlag av denne analysen ønsker jeg å identifisere mulige sentralgårder i området rundt Eyjafjörður. Detaljerte opplysninger om potensielle sentralgårder inkluderes i Appendix II. I kapittel 7 vil jeg diskutere de bakenforliggende årsakene til mangfoldet av gravskikker i fjordområdet, og hvordan dette kan ses som et resultat av migrasjonsprosessen. Det vil bli diskutert hvordan denne prosessen har framkalt nye strategier for å opprettholde gamle tradisjoner. Helt til slutt vil jeg diskutere hvordan graver, kirker og jernvinneanlegg, sammen med gårdenes navn og beliggenhet kan fortelle om sosial stratifisering og strategibruk i Eyjafjörður. Avslutningsvis vil jeg samle alle tråder og slik dra noen slutninger for å besvare avhandlingens problemstilling (kapittel 8).

2. Forskningshistorie

Som jeg nevnte innledningsvis har fokuset i islandsk landnåmsarkeologi lenge vært rettet mot datering av landnåmet og spørsmålet om hvorfra immigrantene kom. Studier som direkte berører landnåmstrategier har blitt tillagt mindre oppmerksomhet. De siste tiårene har det imidlertid blitt satt i gang flere tverrfaglige forskningsprosjekter og studier som har bidratt med økende informasjon om landskapsbruk og ulike strategier i landnåmsperioden (se for eksempel Vésteinsson 1998, Vésteinsson et al. 2002, Roberts 2003, Byock et al. 2005 og McGovern et al. 2007). Studier som belyser landnåmet med et migrasjonsteoretisk perspektiv med graver og kirker som utgangspunkt har derimot ikke blitt gjort tidligere. Det finnes likevel studier som berører deler av denne tematikken, deriblant gravenes beliggenhet og utbredelse, samt de tidligste kirkenes topografi og status (se for eksempel Eldjárn 1956; Einarsson 1995; Vésteinsson 1998, 2000; Sigurðsson 2000, 2005; Stefánsson 2000; Vésteinsson et al. 2002; Friðriksson 2004, 2009; Kristjánsdóttir 2004; Bauer 2008; Maher 2009).

Selv om migrasjonsprosesser er blitt nøye studert og teoretisert av arkeologiens tvillingdisipliner som antropologi og historie, er dette et tema som lenge ble viet begrenset oppmerksomhet innenfor arkeologisk forskning (Burmeister 2000:539, Naum 2008:6). Migrasjonsteorier var fram til 1980-årene ekskludert av arkeologer som forklaringsmodell. Den ble først brukt innenfor kulturarkeologien, hvor hovedfokuset lå på kulturforandringer og overføringen av materiell kultur, men hvor de bakenforliggende årsakene og strukturen til migrasjonen ble ignorert. Denne diffusjonistiske forklaringsmodellen ble derfor ansett av den prosessuelle arkeologien som en forenklet og normativ årsak til kulturelle forandringer (Anthony 1997:21). Gustaf Kossinnas bruk av migrasjon som utgangspunkt for ekstreme tolkninger med klare rasistiske undertoner var imidlertid hovedårsaken til at migrasjonsteorien mistet sin plass i arkeologiske studier i etterkrigstidsårene (Naum 2008:8).

Etter at den prosessuelle arkeologien mistet sitt forklaringshegemoni på midten av 1980-tallet er migrasjon igjen benyttet i arkeologisk forskningen (se for eksempel Kristiansen 1989; Anthony 1990; Chapman & Hamerow 1997; Knudsen 2007; Redmond 2007; Naum 2008). I revitaliseringen av migrasjonsteorien innen arkeologisk forskning har blant annet David W. Anthony (1990, 1997) hatt en sentral posisjon. I forskjellige artikler på 1990-tallet framla Anthony nye tilnærmingemetoder til hvordan migrasjon kunne benyttes i arkeologiske sammenhenger. Med utgangspunkt i sosiologen Charles Tillys kategorisering av migrasjonsmodeller diskuterer og tilpasser Anthony migrasjonsformene til å bli fruktbare tilnærmingemetoder for arkeologer. Denne innfallsvinkelen har derfor blitt benyttet i nyere

arkeologiske studier hvor migrasjon blir diskutert (se foreksempel Redmond 2007 og Naum 2008).

I arkeologiske studier hvor migrasjonssituasjoner blir belyst har interaksjonen mellom forskjellige kulturer og grupper vært et sentralt tema. Kreolisering, eller sammenblanding av kulturelementer, blir ofte diskutert som et utfall av denne interaksjonen (Redmond 2007:53). I islandske sammenheng er tilnærmingen av kreoliseringsspørsmålet imidlertid mindre komplisert siden øya var ubebodd da koloniseringen startet. Selv om både *Landnámabók* og enkelte stedsnavn peker mot at folk med keltisk opprinnelse var involvert i migrasjonsprosessen (Friðriksson 2007), har gjenstandsmaterialet fra landnåmsperioden en gjennomgående norrøn karakter. I studier av det islandske gravmaterialet har fokuset hovedsakelig vært sentrert rundt kolonistenes opphavsområder og datering av landnåmet (Eldjárn 1956, Hallgrímsdóttir 1986; Hermanns-Auðardóttir 1989; Einarsson 1995). Kristján Eldjárn's avhandling *Kuml og Haugfé* (1956) blir ofte betegnet som den mest omfattende og betydningsfulle studien i denne sammenhengen. Dette er en systematisk studie av det hedenske gravmaterialet på Island. I dette arbeidet foretar han typologiske analyser, hvor han konkluderer med at gravgodset kan dateres til 800- og 900-tallet og at det viser en karest tilknytning til Norge og til dels Nord-England (Eldjárn 2000:610). Samtidig karakteriserer han det islandske gravgodset som sparsomt sammenlignet med Skandinavia. Likevel påpeker han at hester er representert langt hyppigere i de islandske gravene enn hva som er tilfellet for de skandinaviske landene. Dette særtrekket forklarer han med at det fantes mange hester på Island kort tid etter at landnåmet fant sted, og at dette dyret derfor kunne betraktes som en billig og tilgjengelig gravgave (Eldjárn 1953:68-69, 2000:311). Denne forklaringen blir også vektlagt av Orri Vésteinsson (Vésteinsson 2000b:170). Til tross for denne interessante observasjonen er det ikke blitt framsatt andre hypoteser til overvekten av hester i gravkontekster på Island. Studier som tar for seg dette og andre sætrekk i det islandske gravmaterialet ut ifra en migrasjonsteoretisk fortolkningsramme er heller ikke blitt gjort før.

Som en del av migrasjonen fulgte også kunnskaper om landskapsbruk. Tidligere har kun et fåtall forskere diskutert landnåmsmennenes etablering av sentralgården og hvordan det har innvirket på struktureringen av det islandske landskapet (se for eksempel Vésteinsson et al. 2002, Vésteinsson 2004, Knudsen 2007). Av disse studiene er det likevel kun Inge Knudsen som eksplisitt diskuterer opphavet til denne gårdsstrukturen. Den norske sentralgården, og sentralplassteorier generelt, har imidlertid blitt diskutert av en rekke skandinaviske forskere (se for eksempel Brink 1999; Fabech 1999; Hedeager 2001; Røskoft 2003; Skre 2007; Iversen 2008). Essensen i denne teorien er måten landskapet blir strukturert

omkring en konges eller høvdings gård, som baserte sin makt på avhengighetsforhold og allianser. I denne sammenhengen er gaveøkonomi helt sentralt, og både Jon Viðar Sigurðsson (1989; 1993) og Jesse Byock (1988) har foretatt omfattende studier av hvordan de islandske høvdingenes (goðenes) maktposisjon var fundert på denne økonomiske strukturen.

I Norge kan sentralgårder blant annet gjenkjennes ved stedsnavn som indikerer viktige verdslige funksjoner, gårder som blir koblet til høvdinger eller konger i sagalitteraturen, ved å ha en nær relasjon til handelshavner, og ved haller som er representert arkeologisk eller toponymisk. Et annet kjennetegnende trekk er at slike gårder ofte kan vise til maktkontinuitet gjennom kirkebygging i middelalderen (Røskoft 2003:14, Skre 2007:48). Kristendommen ble innført på Island i 999/1000 e.Kr. og ifølge *Íslendingabók* (kap. 7) stod goðene bak denne innføringen. I løpet av 1000- og 1100-tallet skal det ha blitt etablert over 300 kirker på Island (Sigurðsson 2005:187). I den første perioden var kirkebygging synonymt med høvdingmakt, og denne relasjonen er blitt viet oppmerksomhet av flere forskere (Stefánsson 1975; Vésteinsson 2000a; Sigurðsson 1999, 2005; Bauer 2008).

Et moment som imidlertid må diskuteres i denne forskningshistoriske gjennomgangen er den lange tradisjonen med bruk av skriftlige kilder i studiet av Islands forhistorie. Spesielt var landnåmsforskningen lenge dominert av en historisk tilnærming, hvor arkeologien hovedsakelig ble anvendt for å lokalisere gårdene til landnåmsmennene og for å verifisere sagaene generelt (Friðriksson 1994:182). Men i 1940-årene ble det etter hvert klart at *Landnámabók* og islendingesagaene ikke kunne brukes som historisk korrekte beskrivelser av personer eller hendelser i landnåmsperioden. Resultatet ble en dreining innenfor den arkeologiske forskningen, hvor bruk av litterære analogier nærmest ble bannlyst. I de siste tiårene har det vært varierende holdninger til bruk av referanser til sagalitteraturen innenfor det arkeologiske miljøet. Thór Magnússon (1987) og Bjarni F. Einarsson (1995) representerer den ene fløyen med proklamasjoner om at arkeologien skal være en selvstendig disiplin, og at sagalitteraturen er en byrde for arkeologisk forskning. Samtidig innledes det stadig tverrfaglige prosjekter som kombinerer arkeologi, paleoarkeologi og historie som sammen produserer en annen innfallsvinkel til den norrøne koloniseringen (se for eksempel Roberts et al. 2001, Vésteinsson et al. 2002, Roberts 2003, Byock et al. 2005, McGovern et al. 2007).

Med denne avhandlingen ønsker jeg å kunne tilveiebringe ytterligere resultater som viser nytten med tverrfaglig forskning i islandsk landnåmsarkeologi.

2.1 Arkeologiske undersøkelser i Eyjafjörður

Eyjafjörður er det området på Island med størst konsentrasjon av hedenske graver (Eldjárn 2000:255). Daniel Bruun og Kristján Eldjárn har stått for brorparten av de arkeologiske undersøkelsene som har blitt foretatt i fjordområdet. Daniel Bruun, opprinnelig en dansk kaptein, var en framstående feltarkeolog i begynnelsen av 1900-tallet. Han prøvde til en viss grad å unngå direkte refereringer til sagalitteraturen i sitt arbeid. Rapporten hans fra gravfeltet i Dalvík i Eyjafjörður viser imidlertid det motsatte (Bruun 1910). Hans tolkning av gravmaterialet ble gjort i lys av *Svarfdæla saga*, og den ene graven ble forsøkt koblet til en høvding nevnt i denne sagaen (Friðriksson 1994:8, 82). Bruun var den første til å foreta undersøkelser av handelshavnen Gásir på fjordens vestside. I 1907 foretok han sammen med Finnur Jónsson en arkeologisk undersøkelse av området hvor denne middelalderiske handelshavnen lå. Her avdekket de en kirke, i tillegg til at de undersøkte enkelte av bodene som var synlige på overflaten.

Eldjárn begynte sitt arbeid i 1940-årene, og i starten av sin karriere benyttet han samme tilnærming metode som sin forgjenger. Hans mål var å bekrefte hendelser i Eyjafjörður slik de ble beskrevet i *Svarfdæla saga*, men etter hvert forandret forskningen hans mål og metode. I forordet til *Kuml og Haugfé* tar Eldjárn klart avstand fra å koble det arkeologiske materialet til sagalitteraturen (Eldjárn 1956:9, Friðriksson 1994:12). Dette utsagnet blir regnet for å markere en ny epoke i islandsk arkeologisk forskning ved at arkeologien for første gang fikk status som en selvstendig disiplin.

I 1986 stod Margaret Hermanns-Auðardóttir og Bjarni F. Einarsson bak ytterlige undersøkelser av Gásir. Denne utgravningen resulterte i funn som kunne dateres til 1300-1400-tallet. Det ble også gjort funn av vektlodd som ble antatt å være fra vikingtiden (Hermanns-Auðardóttir 1992:133). Denne undersøkelsen, sammen med Bruuns og Jónssons utgraving i 1907, dannet utgangspunktet for det store utgravningsprosjektet *Gásar Rannsóknin*, som pågikk fra 2001-2006. Denne utgravningen fokuserte på de øverste stratigrafiske lagene, hvor boder og gjenstandsfunn kunne bekrefte at handelsaktiviteter hadde funnet sted der på 1300- og 1400-tallet. De eldste lagene ble imidlertid ikke undersøkt, så den nedre tidsgrensen for havnens brukstid kjennes fortsatt ikke (Harrison et al. 2008:100, 103).

Til slutt kan utgravningen av landnámslokaliteten Granastaðir nevnes. I 1995 foretok Bjarni F. Einarsson en utgravning av et langhus på gården Granastaðir, innerst i Eyjafjarðardalur (se figur 2). Det ble også gjort funn av to mulige graver på denne lokaliteten (Einarsson 1995:87). Hovedfokuset for utgravningen var å spore bosetternes opprinnelse, hvor Einarsson argumenterte for å ha funnet bevis for en kobling til Nord-Norge. Denne

undersøkelsen har imidlertid vært gjenstand for kritikk i senere tid. Sammenligningen mellom de islandske og nordnorske gravene er blitt hevdet å være forvirrende, selvmotsigende og at tolkningene bygger på for lite materiale (Birgisdóttir 1999:33).

Samtlige utgravninger som er blitt nevnt i det foregående vil i mer eller mindre grad bli benyttet i denne avhandlingen. Tolkningene av de forskjellige utgravningsresultatene vil imidlertid bli mindre vektlagt siden jeg ønsker å belyse landnåmsprosessen i et migrasjonsteoretisk perspektiv. I juni/juli 2008 og 2009 foretok jeg egne befaringer av de mest sentrale lokalitetene i Eyjafjörður. I denne sammenhengen ble beliggenheten til gårder og graver studert for å få et inntrykk av hvilke landskapselementer gravene henvendte seg til og hvordan de omkringliggende naturforholdene var.

3. Landnåmet i de skriftlige kildene

Island er kjent for det rike omfanget av sagalitteratur som beskriver hendelser i den norrøne perioden, deriblant landnåmsprosessen. I dette kapittelet vil jeg presentere hvordan den norrøne migrasjonen blir framstilt i de skriftlige kildene.

Landnåmsperioden blir regnet fra 870-930 e.Kr. (Sigurðsson 2008:44). Ifølge *Landnámabók* satte i alt 415 landnåmsmenn kursen mot Island i løpet av de første årene. Migrasjonen til Island er en unik hendelse i Nordens forhistorie, ved at det finnes skriftlige nedtegnelser om denne hendelsen. Hvordan selve landnåmet utartet seg og hvordan kolonistene selv erfarte denne prosessen blir gjengitt i *Landnámabók* og *Íslendingabók*. *Íslendingabók* ble skrevet av presten Ari Þorgilsson Froði tidlig på 1100-tallet (Karlsson 2000:11). *Landnámabók* foreligger i flere versjoner, men i denne avhandlingen vil jeg benytte meg av Sturlubókversjonen. Sturlubók er den eldste bevarte versjonen og ble utarbeidet av Sturla Torðarson på 1200-tallet (Jóhannesson 1969:10).

Ved å ta *Landnámabók* og *Íslendingabók* i nærmere øyesyn kan man få et innblikk i underliggende strategier og forskjellige kulturelementer som var med å prege landnåmsprosessen. Samtidig må informasjonen som framkommer i disse to kildene anvendes med en viss reservasjon, siden forhold fra nedskrivningstidspunktet på 1200- og 1300-tallet kan ha påvirket innholdet, bevisst eller ubevisst (se diskusjon i kapittel 1.2).

Landnámabók omtaler Ingólfr Arnarson som den første til å bosette seg på Island etter at gudene skal ha ledet ham til Reykjavík i 874 e.Kr. Hvor troverdig denne tidsangivningen er blir stadig diskutert av historikere og arkeologer. Bruk av tefrokronologi² i forbindelse med arkeologiske utgravninger av landnåmslokaliteter har imidlertid vist seg å være rimelig samstemte med de skriftlige kildene (Karlsson 2000:13).

Den første bølgen med kolonister var ikke et resultat av en planlagt nasjonal migrasjon eller en organisert erobring (Byock 1988:14). *Landnámabók* forteller om ulike årsaker til at folk dro til Island, men rikssamlingen til Harald Hårfagre blir gjerne trukket fram som en av hovedgrunnene til at frie bønder og høvdinge flyktet fra landet (Sigurðsson 2008:49). Ifølge *Landnámabók* (kap. 4) var det Garðar, sønn av svensken Svavar, som oppdaget Island. Man kan anta at hans beretning om det nye landet etter hvert begynte å sirkulere i det norrøne området. Videre blir det opplyst i *Landnámabók* (kap. 5) at en mann med navn Flóki Vilgerðarson la ut på en ekspedisjon for å gjenfinne øya som Garðar hadde fortalt om. Da ekspedisjonen kom tilbake til Norge var det delte meninger om Island blant deltakerne: "Og når folk spurte dem om det nye landet, da klaget Flóki ille over det, mens Herjolv hadde både

² Tefrokronologi er datering ved hjelp av vulkanske askelag i stratigrafien.

godord og lastord å si om det, og Torolv fortalte at det dryppet smør av hvert strå i landet som de hadde funnet”.

Irske skrifter³ og *Íslendingabók* forteller at det kun var noen irske munkar som holdt til på Island da landnåmet begynte. Øya var med andre ord nærmest urørt og større bosetninger fantes ikke. Dermed ble Island et attraktivt mål for stormenn som ikke ville underkaste seg Harald Hårfagres rikssamling. Island ble også et fristende sted for frie mennesker som hadde et ønske om å forbedre sin personlige økonomi eller status, og som var vant med det Nordatlantiske klimaet (Byock 1988:55). Det anslås at det emigrerte 10 000-20 000 mennesker til Island, men dette tallet er omdiskutert⁴. *Landnámabók* nevner 415 landnåmsmenn, 404 av disse er menn og 11 kvinner. Landnåmsmennene tok også med seg familie og slekt, venner og treller (Hastrup 1985:8, Sigurðsson 2008:44). Dette følget var av vital betydning for å at landnåmsmennene kunne etablere en ønsket gårdsdrift i det nye landet.

Landnámabók peker ut det norske nordvestlandet som det området hvor flest landnåmsmenn reiste fra. Samtidig blir det opplyst at Trøndelag, Hordaland, Rogaland og Agder var områder mange valgte å emigrere fra (Magerøy 1965:12-13). I tillegg forteller *Landnámabók* at noen norrøne kolonister kom fra De britiske øyer etter korte opphold der. Noen av kolonistene skal også ha vært av irsk eller keltisk opphav, noe som kan tolkes som at de fulgte med som treller eller koner (Karlsson 2000:14). Dette bekreftes gjennom DNA-analyser som viser at mennene hovedsaklig var fra Norge, mens halvparten av kvinnene var av keltisk opphav (Helgason et al. 2001:733). Analyser av personnavn nevnt i *Landnámabók* viser også at hovedvekten av navn stammer fra Norge, men at det også er innslag av keltiske navn (Hastrup 1985:8). Bredden i kolonistenes opphavsområder må ha ført til et mangfold av kulturelle elementer i pionerfasen.

Foruten landnåmsmennenes opphavssted opplyser *Landnámabók* også om hvor på Island de bosatte seg. Dette er imidlertid opplysninger som er vanskelig å bekrefte arkeologisk. Men som det vil bli presentert i kapittel 5.4 kan spesifikke gravtyper med samsvarende utforminger og dateringer i noen tilfeller bidra til å styrke troverdigheten til *Landnámabók*.

Ifølge beskrivelsene i *Landnámabók* tilhørte mange av landnåmsmennene mektige familier. Siden landnåmsmennene ofte var skipseiere kan dette ses som indikasjoner på at de tilhørte det øverste samfunnssjiktet, siden skipsbygging må betraktes som en kostbar affære

³ Den irske munken Dicuil ga ut boken *Liber de mensura Orbis terrae* i 825 e.Kr., hvor han nevner Thule som mange historikere mener beskrivelsene passer med Island (Hastrup 1985:7).

⁴ Anslagene på antall kolonister viser at det eksisterer variasjoner (se for eksempel Hastrup 1990:71 og Sigurðsson et al. 2005:119-120).

(Sigurðsson et al. 2005:118). Hovedstrukturen for landnåmet slik den framstår i *Landámabók* ser ut til å ha vært preget av at stormenn tok kontroll over hvert sitt omfattende område, som de igjen fordelte videre til slekt, allierte og undergitte (Byock 1988:55). Denne framgangsmåten blir tydelig beskrevet i *Landnámabók* (kap. 30), hvor det fortelles om Skallagrim's landnám:

”Skallagrim oppholdt seg om vinteren der han var kommet i land, og utforsket så hele området. Han tok land vestenfra Selalon og nordover til Borgarraun og i sør helt til Havnarfell, hele området som elvene deler opp ned til sjøen. Han reiste en gård ved viken der kisten til Kveldulv drev i land, og så kalte han fjorden Borgarfjord. Siden ga han land til felagene sine, og mange tok siden land der med hans samtykke”.

Som dette eksempelet viser var landnåmene ofte store, og selv om de fleste landnåmsmennene trolig bedrev ekstensiv gårdsdrift, må det ha vært vanskelig å utnytte ressursene fra hele området. Derfor har det vært et strategisk trekk fra landnåmsmennenes side å folkesette jordområdene med undergitte, hvorpå de fikk utnyttet ressursene til det fulle (Sigurðsson 2008:53). Denne jordtildelingen førte samtidig til at det ble etablert et avhengighetsforhold mellom stormennene og de undergitte, noe som senere kunne utnyttes i politiske sammenhenger.

Bildet som kan skisseres fra informasjonen i de skriftlige kildene er at landnåmsmennene emigrerte fra et stratifisert samfunn - en samfunnsstruktur de også videreførte og opprettholdt gjennom jordtildelingen på Island. Denne jordtildelingen gjenspeiler hvordan gaveøkonomien fortsatte å binde menneskene sammen, men dette vennskapet må imidlertid forstås som et politisk begrep (Sigurðsson 2008:78). Ifølge Marcel Mauss (1995:28-29) skaper gaveutveksling et gjensidig og forpliktende forhold mellom de involverte. Gaveøkonomien kan dermed ses som en viktig del av fundamentet til det nyetablerte samfunnet. Allerede fra landnåmets begynnelse gir de skriftlige kildene inntrykk av at det var vitalt for landnåmsmennene å etablere store nettverk for å få utnyttet landområdene sine.

Vennskapsbåndet mellom høvdingene og bøndene spilte en sentral rolle også da landnåmsfasen var et tilbakelagt stadium. Ifølge *Íslendingabók* ble Alltinget opprettet i 930 e.Kr., som en videreføring av den norske tingordningen. Forfatningen var basert på at 36 goðer til sammen utgjorde den lovgivende forsamlingen. De 36 goðene⁵, som i 965 e.Kr. ble økt til 48, hadde som oppgave å holde lokale ting, sammen med to andre goðer (Sigurðsson 1999:10). Makten til goðen (goðorð) var avhengig av tingmennene som støttet ham. Dermed

⁵ Det eksisterer en diskusjon rundt tallet på goðer i denne rettsordningen, hvor tallene varierer fra 36-39 (Sigurðsson 2008:44)

bidro denne samfunnsstrukturen til ytterligere konkurranse mellom stormennene om å etablere og opprettholde et vennskap til flest mulig tingmenn. Det var en klar sammenheng mellom omfanget av nettverket til en stormann og makten hans. Gjestebud, beskyttelse og gavegivning blir påpekt som de viktigste virkemidlene en goðe kunne bruke for å tilegne seg støtte fra tingmenn. Dermed var tilgang og utnyttelse av ressurser helt avgjørende for om en stormann kunne konkurrere med andre (Sigurðsson 2008:58, 78). Stormenn som hadde kontroll over de største ressursrike områdene, hadde dermed de beste forutsetningene for å føre an i maktkampen.

Samlet sett gir *Landnámabók* og *Íslendingabók* et inntrykk av at det var mektige stormenn fra Vest- og Midt-Norge som emigrerte til Island for slik å kunne fortsette med den livsstilen de hadde før Harald Hårfagres rikssamling. De tilegnet seg store og ressursrike områder som de senere folkesatte med slekt, venner og treller. I tillegg til å videreføre kjente driftsmåter, tok de også med seg en økonomisk struktur som senere ble vital i maktkampen mellom de islandske høvdingene.

4. Migrasjonsteori

For å få innsikt i strategier i koloniseringsfasen i Eyjafjörður vil jeg bruke migrasjonsteori som et rammeverk, supplert med sentralplassteori og Bourdieus praksisteori. En kartlegging av hvordan migrasjonen utartet seg kan tilveiebringe nye fortolkningsperspektiver, og på den måten synliggjøre de strategiene som ble benyttet i koloniseringen av Eyjafjörður.

Migrasjon kan beskrives som en forflytning av mennesker fra et opphavsområde til et nytt territorium for å bosette seg der på lengre basis (Naum 2008:3). Migrasjonsteorier var som tidligere nevnt lenge ignorert innenfor den arkeologiske disiplinen. I artikkelen "Prehistoric Migration as a Social Process" (1997) framlegger David W. Anthony en ny tilnærming til hvordan migrasjon kan benyttes innenfor arkeologisk forskning. Anthony mener at migrasjon må forstås som en sosial prosess, hvor en gruppe mennesker handler på en bestemt måte og med bestemte mål (Anthony 1990:895). Anthonys kritikk mot tidligere bruk av migrasjonsteori blir rettet mot det ensidige fokuset på årsaker i hjemregionen som resulterer i utvandring, som blant annet overbefolkning og ressursknapphet. Selv mener han det kan være mer fruktbart for arkeologer å kartlegge selve migrasjonsstrukturen (Anthony 1990:899, 1997:25).

Kjedemigrasjon er et av migrasjonsmønstrene Anthony trekker fram i sin artikkel. Kjedemigrasjon defineres som en prosess, hvor immigranter følger etter tidligere immigranter til en bestemt destinasjon i et ukjent territorium, og hvor hensikten er å konsolidere seg på dette stedet. Kjedeimmigranter følger ofte en kjent rute for å slå seg sammen med slektninger på det nye stedet. Anthony (1997:26) påpeker at avgjørelsen om å emigrere er påvirket av tilgangen på informasjon omkring forholdene i det potensielle området. Derfor blir det aktuelle landet ofte undersøkt på forhånd av "speidere" med tanke på ressurspotensialet. Noen immigranter vender tilbake til hjemregionen hvor de viderebringer informasjon om de beste reiserutene og forholdene i destinasjonsområdet, noe som resulterer i en ny bølge av immigranter (Anthony 1990:902-903).

Strukturen av landnåmsprosessen slik den framstår i *Landnámabók* viser tydelige likhetstrekk med dette migrasjonsmønsteret. I åpningskapitlene i *Landnámabók* framstår Garðar og Flóki som "speidere" ved at de videreformidler informasjonen omkring økologiske og klimatiske forhold til potensielle emigranter i Norge. På den måten var landnåmsmennene kjent med forholdene de hadde i vente, noe som må ha hatt innvirkning på beslutningen om å emigrere. Ifølge Anthony er kjennskap til de ventende forholdene en av hovedmotivasjonene i forbindelse med kjedemigrasjon. Muligheten til å opprettholde et velkjent levesett med samme form for gårdsdrift kan dermed betraktes som en underliggende forutsetning for denne

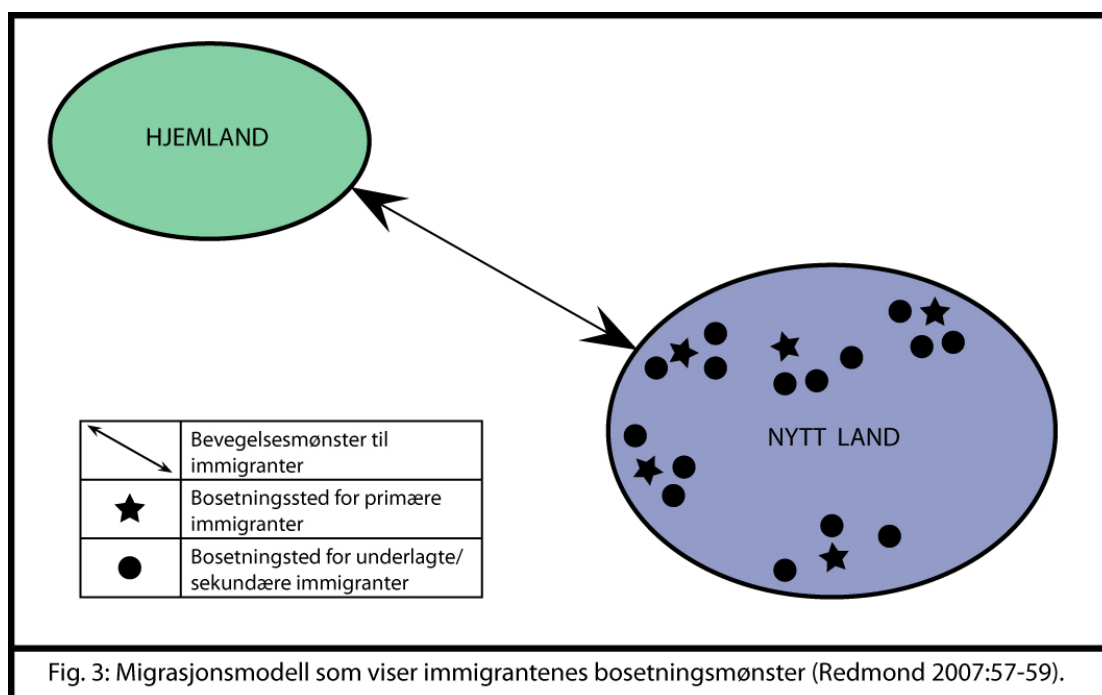
migrasjonstypen. De islandske forholdene ga rom for landnåmsmennene til å flytte det kjente inn i det ukjente, og ved å videreføre tradisjoner fra sitt opphavsområde omdannes landet til et hjemlig sted.

Pierre Bourdieus praksisteori synes å ligge implisitt i Anthonys migrasjonsmodell. Sentralt i praksisteorien er begrepet *habitus*, som kan forklares som tillærte og ubevisste tanke-, adferds- eller fornemmelsesmønstre (Burmeister 2000:542). *Habitus* kan med andre ord beskrives som en kollektiv ”huskelapp” som er innskrevet i kroppen gjennom tidligere handlinger og gjennom påvirkning fra familie og andre medlemmer tilhørende gruppen eller samfunnet. *Habitus*, eller kulturelle systemer, gjør det mulig å framkalle strategier som hele tiden fornyes, men hvor fornyelsen skjer innenfor de strukturelle rammene som de er et produkt av og defineres av (Bourdieu 1999:144-147). En gruppes *habitus* vil dermed være av betydning i møtet med nye omgivelser (Burmeister 2000:542). Når det gjelder landnåmet av Island vil gravpraksis og gårdsdrift trekkes fram som eksempler på videreføring av tradisjon, noe jeg vil ta for meg i kapittel 5 og 6.

De bakenforliggende årsakene til migrasjon knytter Anthony opp til en push- og pullmodell. Modellen, som er utviklet av demografer og geografer, deler inn de negative forholdene i hjemregionen som push-faktorer, mens de positive forholdene i destinasjonsregionen blir regnet som pull-faktorer. Ifølge Anthony kan sosiale normer og regler i et samfunn være en avgjørende push-faktor. I samfunn hvor tradisjonen favoriserer den eldste broren, for eksempel i forbindelse med arv, blir utflytting ofte det eneste alternativet til en yngre bror med ambisjoner om å øke sin makt (Anthony 1997:23). Dette kan også ha vært tilfellet blant de norrøne kolonistene, men det nevnes ikke eksplisitt i *Landnámabók*. Derimot opplyser *Landnámabók* at mange landnåmsmenn valgte å emigrere på grunn av de var kommet i konflikt Harald Hårfagre, og dermed ble emigrasjon eneste utvei for å kunne opprettholde statusen.

Muligheten til å tilegne seg rikdom og prestisje blir påpekt av Anthony som sentrale motivasjonsfaktorer gjeldende kjedemigrasjon. De første gruppene med koloniseter oppnår status ved å bistå de etterkommende immigrantene med råd, beskyttelse og eiendom, noe som for Islands del kommer klart fram i *Landnámabók*. Kjedemigrasjon kan derfor medføre økt prestisje og sosiale forskjeller i destinasjonsområdet (Anthony 1997:26). Kontroll over de beste landområdene på Island kan derfor betraktes som en pull-faktor. De første kolonistene oppnådde på den måten en gunstig maktposisjon ved at de stykket ut landområder til etterfølgende immigranter, noe som medførte at det ble etablert et avhengighetsforhold

mellom dem. I denne tildelingsprosessen sørget også de første kolonistene for at mindre produktive landområder ble bosatt og utnyttet. Dette mønsteret blir illustrert i figur 3:

Sosial makt kan ses som et sentralt motiv i migrasjonsprosessen. Sosial makt kan beskrives som muligheten til å kontrollere og administrere arbeid og aktiviteter innenfor en gruppe, for slik å kunne oppnå fordeler av sosiale handlinger (DeMarrais et. al 1996:15). Ved å kontrollere bosetingsprosessen kunne dermed landnåsmennene tilegne seg sosial makt. Kontroll over jordområder kunne også benyttes strategisk for å oppnå politisk makt. Strategisk utnyttelse og bruk av økonomiske ressurser synes å danne hovedgrunnlaget for den norske sentralgården. Sentralgård har blitt brukt som definisjon av en gård tilhørende høvdingsjiktet i Norge, og Merete Røskaft (2003:14) beskriver det som en lokalitet der funksjoner av økonomisk, rettslig, politisk, administrativ og/eller religiøs karakter overfor et større eller mindre omland ivaretas. Ressursene i omkringliggende landområder ble kanalisert inn til sentralgårdene fra underlagte gårder. Disse ressursene ble blant annet benyttet i allianseetablering gjennom gavegivning og gjestebud (Myhre 2002:207-208). Med andre ord kunne sentralgårdenes kontroll over jordområder resultere i både sosial og politisk makt. Som det fremgår av Røskafts definisjon kunne sentralgårdene også være kultiske midtpunkt, noe som styrket høvdingenes makt ytterligere. Kultiske navn som Hof og Uppsalar blir ofte sett i forbindelse til denne sentralfunksjonen. Disse navna indikerer at gården fungerte som arena for kultiske fester og andre viktige ritualer (Brink 2007:61). Som det ble nevnt i kapittel 2

klarte sentralgårdene ofte å ivareta sin maktposisjon også etter kristendommens innføring. Kirkebygg på sentralgårdene fra vikingtiden kan blant annet ses som et resultat av en jevn tilgang og kontroll av økonomiske ressurser. I og med at sentralgården kan betraktes som en inkorporert del av immigrantenes opprinnelige verden, er det rimelig å anta at den fulgte med til Island som en del av landnåmsmennenes *habitus*. Denne antakelsen blir faktisk gjenspeilt gjennom beskrivelsene om landtildeling i *Landnámabók*.

Kort oppsummert viser Anthonys migrasjonsmodell hvordan pionerer i nye landområder kunne tilegne seg maktposisjoner ved å bistå etterfølgende immigranter med eiendom, råd og beskyttelse. Denne modellen sammenfaller med den strukturen som blir beskrevet i *Landnámabók*. Anthonys modell viser også at gjennom tildelingsprosessen av jordområder blir det sørget for at mindre produktive landområder blir bosatt og utnyttet. Denne migrasjonsmodellen utviser på denne måten likheter med den norske sentralgården, og som en del av immigrantenes *habitus* er det derfor tenkelig at denne gårdsstrukturen ble videreført til Island.

4.1 Migrasjon og arkeologi

Som vist ovenfor samsvarer strukturen av landnåmsprosessen slik den framstår i *Landnámabók* i høy grad med Anthonys migrasjonsmodell. I tillegg ble det vist at denne migrasjonsstrukturen har flere likhetstrekk med den norske sentralgårdsmodellen. I det følgende kapittelet vil det derfor fokuseres på hvilke arkeologiske spor kjedemigrasjon kan etterlate seg, og hvordan Anthonys migrasjonsmodell sammen med sentralplassteorien og Bourdieus praksisteori kan brukes som et redskap i tolkningen av det arkeologiske materialet i Eyjafjörður.

Kjedemigrasjon kjennetegnes av bølger av immigranter som reiser til et bestemt område. Ifølge Anthony kan kjedemigrasjon spores arkeologisk ved at det ofte resulterer i konsentrasjoner av bosetninger i de områdene som anses for å være de beste og mest produktive. Den andre bølgen av immigranter kan derimot gjenfinnes som bosetninger i mindre attraktive områder. Selve plasseringen av gårdene kan derfor indikere de forskjellige fasene av landnåmet, og på samme tid øyne sosiale forskjeller mellom bosetningene (jfr. figur 3). Med sentralplassteorien *in mente* kan også kirkebygninger og gårdsnavn bidra til å utpeke gårdene til de første landnåmsmennene. Dette vil bli diskutert i kapittel 6.

De forskjellige konsentrasjonene av bosetninger består som regel av grupper med samme opphav (Anthony 1990:903). Arkeologisk sett kan dette komme til uttrykk gjennom forskjellige gravpraksiser. Som *Landnámabók* viser bestod migrasjonsstrømmen til Island av

forskjellige grupper fra det norrøne området. En måte å uttrykke gruppetilhørighet på er gjennom felles gravskikker sammen med tilhørende ritualer. I landnåmsperioden framstår Island som en arena, hvor ulike tradisjoner møttes innenfor et begrenset område. I en slik situasjon blir forskjellige grupper ofte oppmerksomme på sin egenart, og ulikhetene til de andre gruppene framstår sterkere. Ifølge Fredrik Barth (1969:9) er det gjennom kontakt med andre grupper at etniske og kulturelle egenskaper vokser fram eller blir forsterket. Denne konteksten kan derfor ha ført til at det kulturelle minnet hos de forskjellige folkegruppene har blitt aktivisert, slik at noen elementer innad i en gruppe blir framhevet for å styrke samhørigheten. Kulturelt minne kan i denne sammenhengen forstås som de felles minnene som en gruppe har lagret (Assmann 1995:129, 2006:39). En gruppes identitet blir reproduisert gjennom handling og på den måten opprettholdes det kulturelle minnet (Assmann 1995:128). Minner som medlemmer av en gruppe har til felles kan fungere som en kilde til samhold. En gruppens *habitus* kan med andre ord brukes for å avgrense seg fra andre mennesker og grupper. Ved å utføre bestemte handlinger og ritualer vil det kunne fungere som en strategi for å manifestere og styrke gruppens identitet i et fremmed territorium.

5. Islandske graver i landnåmsperioden

Som det ble nevnt i foregående kapittel kan immigrantenes forskjellige opphavssted og tradisjoner komme til syne gjennom forskjellige gravskikker. I dette kapitlet vil jeg først ta for meg hovedtrekkene i norsk og islandsk gravskikk, som sammen utgjør et grunnlag for å diskutere videreføringer av gravtradisjoner fra ulike områder i Norge til Eyjafjörður. Med migrasjonsteorien *in mente* vil jeg trekke fram forskjellige gravtradisjoner som er representert på noen av gravfeltene fra fjordområdet. De bakenforliggende årsakene til denne variasjonen vil bli diskutert i kapittel 6.1.

En komplett oversikt over alle gravfunnene i Eyjafjörður finnes i Appendix I, og er basert på nyutgivelsen av *Kuml og Haugfé*⁶. Som det framkommer av denne oversikten har en rekke forskjellige gravskikker blitt praktisert innenfor fjordområdet i førkristen tid. Gravskikk kan kort defineres som de rituelle og materielle levningene fra en begravelseskontekst (Næss 1996:12). Disse materielle sporene representerer likevel bare en mindre del av det ritualet som fant sted ved gravleggingen (Svanberg 2003:15). Både det skriftlige og det arkeologiske materialet viser at det norrøne mennesket trodde på en eksistens etter døden, og at døden ble betraktet som en overgangstilstand (Steinsland 2005:389). Ritualer ble utført for å overvinne døden og kan betegnes som et middel for å separere den døde fra de levende, men også for å hjelpe den døde til å gjenforenes med forfedre i den andre verdenen (Naum 2008:179-180). De forskjellige ritualene i denne prosessen utgjør til sammen et rituelt system (Svanberg 2003:16). Som det ble diskutert i kapittel 4 læres ikke ritualer bevisst, men tilegnes gjennom sosial læring, observasjon og deltakelse (Naum 2008:180). Måten å handle på i en begravelseskontekst vil derfor være preget av en gruppes *habitus*. Forskjellige gravskikker innenfor et avgrenset område kan derfor ses som et uttrykk for forskjellige sosiale grupper.

Siden både DNA-analyser og studier av det islandske gravmaterialet viser klare kobling til Norge, vil jeg først presentere de generelle trekkene innenfor norsk gravskikk (kapittel 5.1). Videre vil jeg presentere hovedtrekkene ved den islandske gravskikken (kapittel 5.2). Sammen vil disse kapitlene danne et grunnlag for å diskutere videreføringer av gravtradisjoner i Eyjafjörður. For å vise forskjeller blant kolonistenes gravskikker vil jeg

⁶ I 1956 utga Kristján Eldjárn sin doktoravhandling *Kuml og Haugfé*, hvor han gjorde rede for alle hedenske gravfunn på Island fram til da. En redigert utgave ble imidlertid gitt ut i 2000 av Aðolf Friðriksson, der han tilføyde senere avdekte graver. I tillegg til denne oversikten inkluderer jeg også to usikre graver fra Hof og Granastaðir. Disse gravene nevnes i *Kuml og Haugfé* (2000:150, 189), men blir utelatt i Eldjárns oversikt på grunn av usikkerhet omkring funnomstendighetene. Jeg har også inkludert to vikingtidsgraver som ble funnet på Kalfaskínn i 2005 (Friðriksson et al. 2009).

presentere tre ulike gravfelt i Eyjafjörður (kapittel 5.3). Avslutningsvis vil jeg presentere et spesielt eksempel på videreføring av gravtradisjon (kapittel 5.4).

5.1 Hovedtrekkene i norsk gravskikk

I den første perioden av arkeologiens historie i Skandinavia eksisterte det en ide om at den norrøne befolkningen bestod av en mer eller mindre homogen kultur (Svanberg 2003:5). Nyere forskning har imidlertid vist at det eksisterte et mangfold av gravpraksiser i vikingtidens Skandinavia, hvor både de sosiale og regionale variasjonene var store (Price 2000:39, Svanberg 2003:5). I det følgende kapittelet vil jeg derfor presentere noen av de mest sentrale trekkene ved vikingtidens gravskikk i Norge. Jeg vil blant annet se på hovedtendensene når det gjelder gravenes innhold, utforming og plassering, for slik å tydeliggjøre videreføring av gravtradisjoner til Island.

Mange av de norske vikingtidsgravene som er funnet ligger synlig plassert i en haug eller røys, hvor størrelsen kan variere fra noen få meter i diameter til storhauger på over 40 meter. I tillegg finnes det mange graver som i dag er uten overflatemarkering. I noen tilfeller kan manglende gravmarkeringer imidlertid skyldes kultivering av jorden i moderne tid. Men graver ble også intensjonelt lagt under flat mark, og da gjerne med en steinlegging over. I noen tilfeller har gravene hatt en indre markering i form av en steinlagt kant (Solberg 2000:223, 264).

I vikingtiden ble båtbegravelser langt vanligere enn i foregående perioder (Dommasnes 1998:37). Denne gravskikken ser ut til å ha vært forbeholdt voksne menn og kvinner. Båtgraver kan ofte inneholde et rikt omfang av gravgaver, samtidig som det også er funnet båtgraver som er mer sparsommelig utstyrt.

Selve likbehandlingen viser også variasjoner i vikingtidsgravene. Det finnes både branngraver og inhumasjonsgraver i denne perioden, men utbredelsen av de ulike typene viser at det eksisterte geografiske variasjoner. I Øst-Norge er det funnet en overvekt av branngraver, mens det på Vestlandet er omtrent like utbredt. I Nord-Norge ser det derimot ut som inhumasjonsgraver har vært enerådende (Stylegar 2007:87). Ved inhumasjonsgravlegginger ble den døde noen ganger gravlagt i en trekiste, og i sjeldnere tilfeller i en steinkiste. I båtgraver har selve båten fungert som en kiste. Den døde ble som regel lagt fullt påkledd i graven og plassert i en utstrakt stilling (Solberg 2000:223).

I tillegg til at gravskikkene kunne varierer mellom forskjellige regioner, kunne gravskikken innad på gravfeltene også variere. De norske vikingtidsgravene opptrer ofte i små grupper, fra et par graver og opp til 20, mens større gravfelt heller er unntaket. Et vanlig trekk

er at gravstedets beliggenhet er godt synlig fra nærliggende gårder eller ferdselsårer (Dommasnes 1998:71, Solberg 2000:222).

Et av hovedtrekkene ved den norske gravskikken i vikingtiden er det rike omfanget av redskaper nedlagt i gravene, i tillegg til personlig utstyr som smykker og våpen. I noen tilfeller ble hest og hund lagt i graven til den døde (Dommasnes 1982:71). Hester har blitt gitt til både kvinner og menn, men det ser likevel ut til at hester er representert i flest mannsgraver (Eldjárn 2000:310-311). Studier som er blitt gjort av graver der hester inngår viser at det ofte er snakk om høystatus graver (Oma 2000:45). Behandlingen av hesten i gravkontekster ser imidlertid ut til å ha variert. Det finnes både hele hesteskjeletter slik som i Oseberggraven (Solberg 2000:265), men det i noen tilfeller er det kun funnet deler av hesten. I den rike kvinnegraven på Gausel, i Rogaland, hadde et hestehodet blitt plassert i fotenden (Børshheim 1997). Hestegraver er blitt funnet i hele Norge, bortsett i Nord-Norge (Oma 2000:47).

5.2 Hovedtrekkene i islandsk gravskikk

Som allerede nevnt har det hedenske gravmaterialet fra Island flest paralleller til det norske. Til tross for mange likheter er det likevel verdt å merke seg enkelte særtrekk ved den islandske gravskikken. I dette kapittelet vil jeg ta for meg noen av disse særtrekkene, for eksempel fraværet av overflatemarkeringer og mangfoldet av hestegraver. Jeg vil også se nærmere på gravenes plassering i landskapet. Forskjeller og likheter til den norske gravskikken vil diskuteres i sammenheng med migrasjonsteori.

Et av særpregene ved islandske graver er at de sjelden har noen form for overflatemarkeringer. Per i dag kjennes ingen monumentale gravmarkeringer fra vikingtiden på Island, verken i form av bautasteiner, storhauger eller markante steinsettinger (Birgisdóttir 1999:54, Friðriksson 2009:12). I noen tilfeller forekommer det likevel en menneskelaget forhøyning av enten stein eller jord over graven, men sjelden høyere enn én meter (Friðriksson 2009:12). Erosjon og kultivering bidrar til at det islandske landskapet stadig er i forandring, så eventuelle overflatemarkeringer kan ha blitt forandret. Dermed trenger ikke fraværende eller minimale overflatemarkeringer nødvendigvis å gjenspeile den opprinnelige utformingen av gravene. Det finnes imidlertid områder på Island som er mindre utsatt for erosjon (Einarsson 1995:50), men heller ikke her er det funnet store gravmonumenter. Det ser derfor ut til at monumentale gravmarkeringer som kjennes fra Norge ikke har eksistert på Island.

En forklaring til fraværet av overflatemarkeringer kan ses i sammenheng med eiendomsforholdene i vikingtiden. Innenfor skandinavisk arkeologi har flere forskere påpekt

en mulig relasjon mellom forhistoriske gravminner og rettigheter til land, hvor gravhauger har konsolidert retten til en gård (se for eksempel Skre 1998a; 1998b og Iversen 2008). Fraværet av monumentale gravmarkeringer på Island har derfor blitt sett i forbindelse med manglende odelsrett⁷. I vikingtiden var odelsrett vanligvis assosiert med flere generasjoners tilknytning til et landområde. Siden Island var ubebodd da landnåmet startet har det derfor blitt hevdet at det ikke var naturlig for landnåmsmennene å benytte seg av odelsrett i det nye samfunnet (Iversen 2008:70).

Et annet moment som skiller Island fra Norge er fraværet av kremasjonsgraver. Så langt er ingen sikre kremasjonsgraver fra vikingtiden funnet på Island. Det er dog nylig funnet noen få brente fragmenter av en menneskeskalle ved Hrísrú, på Sørvest-Island. Dette funnet blir hevdet å være den første vitenskapelig dokumenterte kremasjonsgraven i landet (Byock et al. 2005:196, Friðriksson 2009:12). Fraværet av branngravskikken ble av de tidligste forskerne sett i forbindelse med mangel på skog – at man altså ikke hadde tilstrekkelig ved til å gjennomføre gravritualet. Da Kristján Eldjárn arbeidet med den første versjonen av *Kuml og Haugfé* hadde man ikke sikre bevis for at det fantes skog i landnåmsperioden, så selv om han stilte seg tvilende til hypotesen avviste han den heller ikke blankt (Eldjárn 2000:477). Nylige pollenanalyser som viser at Island var dekket av skog i landnåmsperioden har imidlertid avskrevet dette som årsak til den fraværende branngravskikken. Andre forklaringer til hvorfor branngravskikken ikke har blitt videreført til Island er imidlertid ikke meg bekjent.

Islandske vikingtidsgraver er som regel lokalisert på naturlige høydedrag, ofte i nærheten av ferdselsårer og/eller med en beliggenhet som henvender seg mot sjøen (Friðriksson 2009:12, Gjerland og Keller 2009:5, in prep.). Nye topografiske undersøkelser viser at avstanden mellom gårdene og gravene varierer, men at flesteparten av gravene ligger ikke lengre enn 500 meter fra gården. Nesten alle gravene er funnet i jordbruksområder i lavlandet, og en vanlig antakelse er at gravene er relatert til de individuelle gårdene som de ligger i nærheten av (Friðriksson 2009:11). Adolf Friðriksson (2009:10) understreker at relasjonen mellom dagens gårder og de hedenske gravene som regel forblir hypotetisk. Han viser imidlertid til det stabile bosetningsmønsteret på Island, som gjør det logisk å tenke at det er en relasjon mellom gårdslokalitetene og gravene. De 330 vikingtidsgravene på Island fordeler seg på 160 lokaliteter, hvorav 101 kun består av én grav. De avdekkede gravfeltene viser imidlertid at den vanligste størrelsen var 4-5 gravlagte individer. Hovedtendensen viser derfor at de døde enten ble begravd enkeltvis eller på mindre gravfelt i nærheten av gården.

⁷ Etymologisk betyr odel ”det beste av en ting”, hvor meningsinnholdet har blitt tolket til å være synonymt med stamgods, fedreland og arvegods (Iversen 2008:66).

Generelt sett blir gravgodset i vikingtidsgravene på Island karakterisert som sparsomt. Et eller to våpen i mannsgravene, og ovale bronsespenner i kvinnegravene synes å være det vanligste gravgodset (Vésteinsson 2000b:169). Som tidligere nevnt er hester nedlagt i graver oftere representert på Island enn hva som er tilfellet for resten av vikingtidens Norden. I Eyjafjörður inneholder 56,3 % av gravene én eller to hester (se Appendix I). Som det ble nevnt i kapittel 2.1 har dette særtrekket ved den islandske gravskikken nærmest blitt forbigått i stillhet i den arkeologiske forskningen på Island, dog med enkelte unntak (Pétursdóttir 2009:27). Orri Vésteinsson og Kristján Eldjárn har begge diskutert dette temaet, men begge benytter seg av funksjonalistiske forklaringer til hestens hyppige representasjon. Begge betrakter hesten som en lett tilgjengelig og fornybar ressurs, sammenlignet med andre gravgaver som det var vanskelig å gjenskaffe på Island, som for eksempel jernredskaper (Eldjárn 1953:68-69, Vésteinsson 2000b:170).

Måten hestene er blitt behandlet på peker imidlertid i en annen retning. På gravfeltet på Ytra-Garðshorn er hesten representert i åtte av ti graver, på Silastaðir ble det funnet hestebein i to av fire graver, mens det på gravfeltet i Dalvík ble funnet hest i åtte av tolv graver (se Appendix I). Samtlige av hesteskjelettene i Dalvík viser at hodet var blitt kuttet av og intensjonelt lagt ved buken eller midt på hestens kropp. Denne behandlingen indikerer derfor en rituell slaktemåte. Hvis hesteoffer i de islandske gravene reduseres til en økonomisk eller praktisk handling, anser jeg det som lite sannsynlig at menneskene som gravla den døde tok seg bryet med å kutte av hestens hode. Selve deponeringen av hesten peker også i retning av en symbolsk og intensjonell handling. I Eyjafjörður ses to hovedtendenser for plasseringen av hester i graver. Enten har hesten blitt nedlagt sammen med den døde, og da ofte i fotenden av graven (for eksempel 89, grav II, Appendix I) eller den er lagt i en egen grav i umiddelbar nærhet av menneskegraven (for eksempel 87, grav I og 89, grav V, Appendix I). Jeg mener at både behandlingen og gravleggingen av hesten viser at den har vært tillagt en spesifikk betydning.

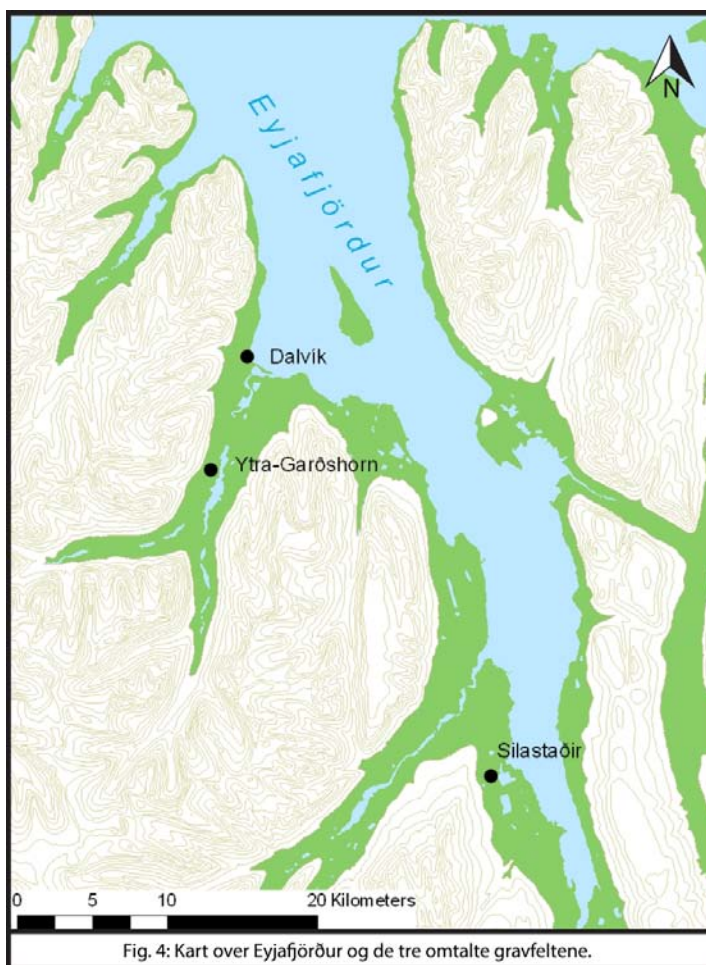
Ulla Loumand (2006:133) har diskutert hester i gravkontekster på Island, og hun forsøker å belyse hvorfor hesten spilte en så sentral rolle. Ved hjelp av det arkeologiske materialet, kombinert med sagalitteraturen, kommer Loumand fram til at hestens rolle var å hjelpe den døde over til den andre verdenen, samtidig som hun betrakter hesten som det mest sentrale dyret i forbindelse med offermåltider. Dette ser hun i forbindelse med menneskenes tro på at offeret ville nå gudene på grunn av hestens grenseskridende egenskaper. Loumands tolkning lar seg kombinere med den behandlingsmåten hestene har vært utsatt for i forbindelse med gravritualet, men den hyppige forekomsten av hester i de islandske gravene

utelater hun imidlertid fra diskusjonen. Dette er et moment jeg vil diskutere i lys av migrasjonsteori i kapittel 7.1.2.

Denne generelle sammenligningen har vist at det eksisterer både likheter og forskjeller mellom den norske og islandske gravskikken. I det følgende kapittelet vil jeg presentere tre gravfelt i Eyjafjörður og gravskikkene som er representert der. Med disse gravfeltene som utgangspunkt vil jeg se nærmere på videreføring av gravtradisjon og omfanget av hestegraver på Island.

5.3 Ulike gravtradisjoner i Eyjafjörður

Per i dag er det kjent omkring 330 hedenske graver på Island (Friðriksson 2009:11). Eyjafjörður er som nevnt det området med flest graver, hvor det i alt er funnet 62 graver fordelt på 27 lokaliteter. Flesteparten av gravene har framkommet som et resultat av arkeologisk aktivitet (se for eksempel Bruun 1910, Eldjárn 1954 og 1956) og er derfor godt dokumenterte. I Eyjafjörður finnes det til sammen fem gravfelt⁸, og jeg vil trekke fram tre av disse på bakgrunn av de forskjellige gravskikkene som er blitt praktisert der. De aktuelle gravfeltene ligger i tilknytning til gårdene ved Dalvík, Ytra-Garðshorn og Silastaðir (se figur 4).

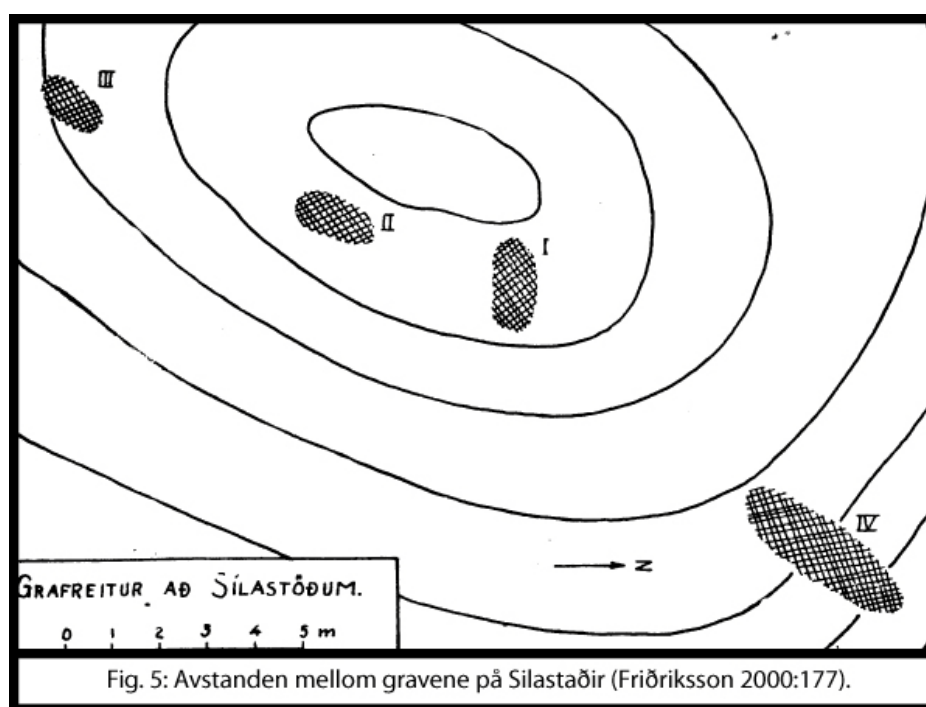

5.3.1 Våpenggraver på Silastaðir

I 1947 stod Kristján Eldjárn for utgravningen av et gravfelt på gården Silastaðir. Her ble det funnet fire rike graver, derav to våpenggraver med rester av fullt våpensett bestående av øks, spyd, sverd og skjoldbule (Eldjárn 2000:576). Graver med fullt våpensett er imidlertid sjeldne på Island. Utenom gravene på Silastaðir kjennes det til kun tre andre graver med denne

⁸ Lokaliteter som har tre eller flere graver velger jeg å definere som gravfelt.

våpensammensetningen (grav 37, 40 og 117 i Eldjárn 2000). Frode Iversen (2008:48) har sett de norske våpengravene i relasjon til odelsrett og personer tilhørende det øverste samfunnssjiktet. Som det ble drøftet i kapittel 5.1 er det mindre sannsynlig at praksisen med odelsrett fulgte med til Island. Hvis man legger Iversens tolkning til grunn kan dette dermed forklare den beskjedne representasjonen av slike graver på Island. Gravene på Silastaðir viser likevel at den norske våpengravskikken i det minste ble videreført av enkelte grupper. Selv om det ikke har vært nødvendig å demonstrere sin eiendomsrett i det nykoloniserte landet, indikerer gravene på Silastaðir at det likevel har vært viktig for disse immigrantene å praktisere denne gravtradisjonen.

Gravene er plassert på en rekke på tvers av en naturlig høydekurve (se figur 5). Avstanden mellom gravene varierer fra fire til seks meter. I Eldjárn's beskrivelser blir det opplyst at to av gravene hadde et steindekke over seg (se Appendix I). Tre av gravene er orientert SV-NØ, én er orientert V-Ø. I tillegg har det blitt nedlagt en hest i kvinnegraven og i den ene mannsgraven. Den innbyrdes relasjonen når det gjelder plassering av gravene og fellestrekkene i gravmaterialet indikerer at det eksisterte en samhörighet mellom individene. På bakgrunn av det rike gravgodset er det sannsynlig at disse immigrantene tilhørte det øverste samfunnssjiktet.

5.3.2 Flatmarksgraver på Ytra-Garðshorn

Gravfeltet på Ytra-Garðshorn er et av de fire største på Island. Her fant Kristján Eldjárn til sammen ti flatmarksgraver (se Appendix 1). Åtte av disse har hatt et steindekke, samtidig som

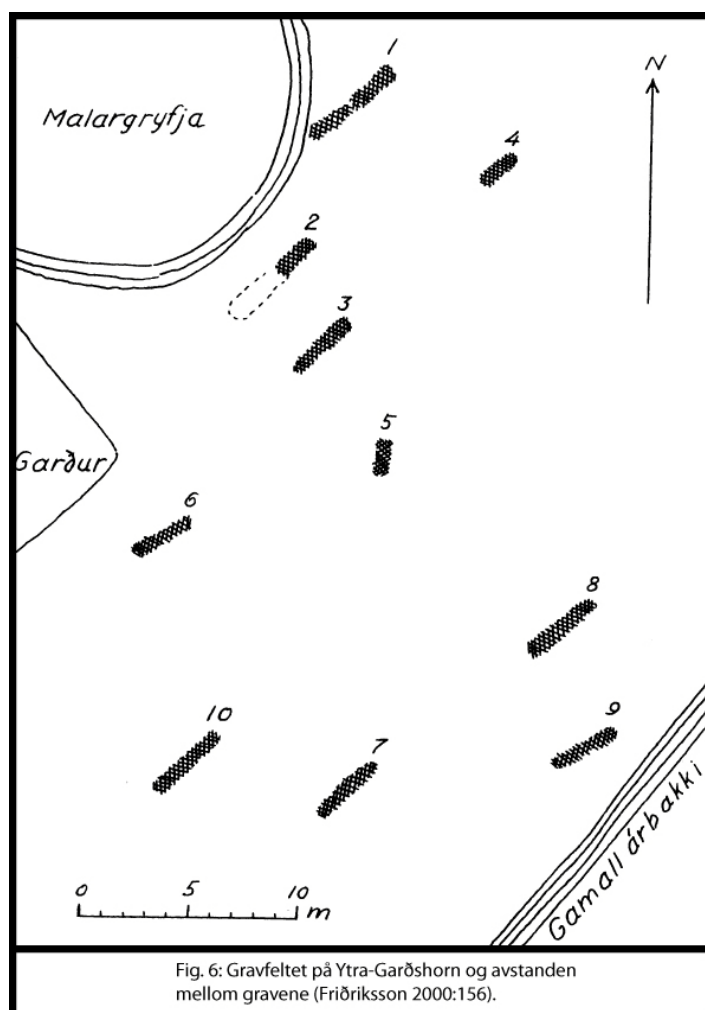

Fig. 6: Gravfeltet på Ytra-Garðshorn og avstanden mellom gravene (Friðriksson 2000:156).

de har hatt en indre markering i form av en steinlagt grøft rundt kanten. Ni av gravene har en NØ-SV orientering, mens én er orientert N-S (se figur 6) (Friðriksson 2009:15). I motsetning til de ni andre gravene som inneholdt voksne individer var denne graven en barnegrav. Dette indikerer at den avvikende orienteringen har vært intensjonell (Eldjárn 2000:572). Osteologiske analyser (se Appendix I) viser at både barn, kvinner og menn i forskjellige aldersgrupper er representert på dette gravfeltet. I åtte av gravene har det blitt nedlagt hest. Hestegravene er jevnt fordelt mellom menn og kvinner, mens det fantes ingen hesteskjelett i barnegraven.

Slik det framkommer av figur 6 var gravene plassert med forholdsvis lik innbyrdes avstand og uten overlapping. De forskjellige likhetstrekkene blant gravene peker derfor i retning av at det er et familiegravfelt, hvor det synes å ha vært viktig å opprettholde en bestemt gravskikk.

5.3.3 Sittegravfelt i Dalvík i Svarfaðardalur

Blant de ulike gravtradisjonene som er representert i Eyjafjörður er det sittegravene i Dalvík som skiller seg mest ut. Utgravingen ble utført av Daniel Bruun i 1909, og viste at i fire av gravene hadde liket blitt plassert i en sittende stilling. Foruten disse finnes det kun ett annet tilfelle av sittegrav på Island. Når det gjelder Norden forøvrig er denne gravskikken ytterst sjelden (Marstrander 1978:4). Anders Lorange (1875:191) omtaler et gravfunn fra 1828 på Tjøtta i Helgeland der skjelettet var plassert sittende i en haug. I tillegg nevner Lorange et annet tilfelle fra Helgeland på gården Hof i Dønnes. Der ble et skjelett funnet sittende i en båt.

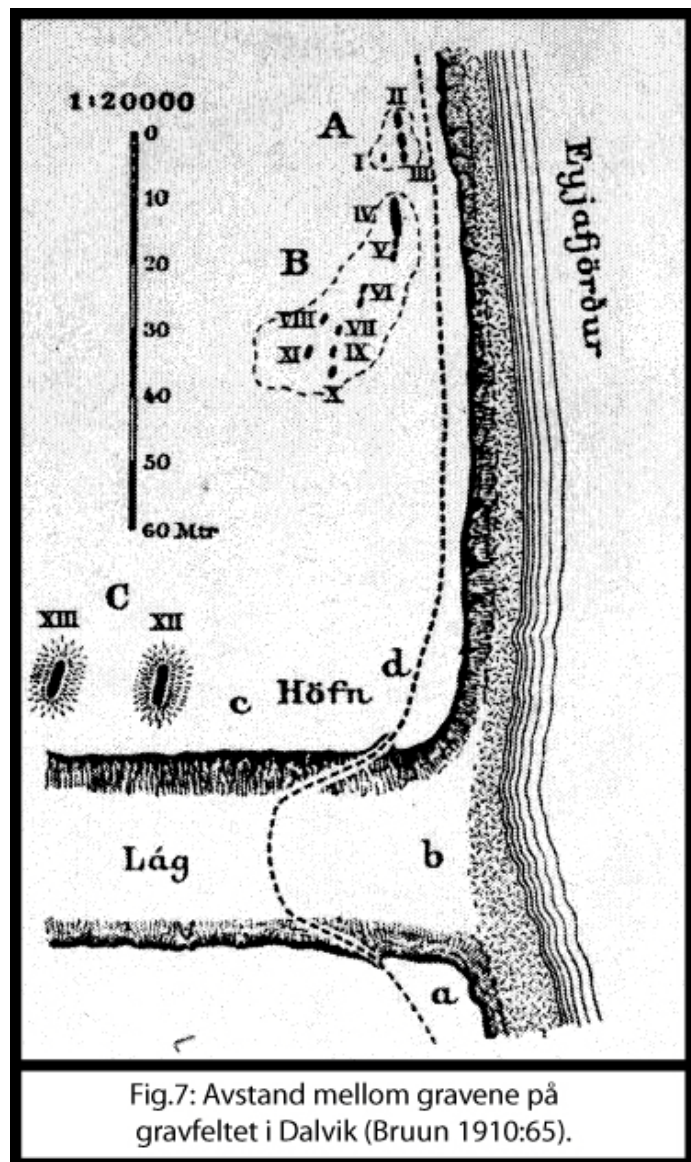
Også Nicolay Nicolaysen nevner et funn av to skjeletter som var plassert sittende på stoler i samme grav på Trygslund i Bjelland i Vest-Agder (Marstrander 1978:3).

I to av kammergravene på Birka tyder mye på at en mann og en kvinne opprinnelig var plassert sittende på en stol i den ene graven, mens en enslig kvinne var begravd sittende i den andre. På bakgrunn av gravgodset er kammergraven blitt tolket som en volvegrav (Price 2002:134, 139-140). Også blant gravene på Kaupang i Larvik er det sterke indikasjoner på at det forekommer en sittegrav (Stylegar 2007:96). Graver hvor den døde er blitt funnet i en sittende stilling, har i noen tilfeller vært tolket som mulige volvegraver. Ingenting av gravgodset i sittegravene i Dalvík kan imidlertid tolkes i denne retningen, og derfor er denne tolkningen ikke relevant for tilfellene i Dalvík.

I tillegg til disse tilfellene av sittegraver i Norden, finnes det et

større sittegravfelt på Jøa, i Nord-Trøndelag. Dette gravfeltet vil det imidlertid bli gjort rede for i neste kapittel.

Gravfeltet i Dalvík er lokalisert ved inngangen til Svarfaðardalur og er det største som hittil er funnet på Island (Friðriksson 2009:13). Planeringsarbeid av et jordstykke i 1908 førte til at det ble oppdaget knokler fra et menneske og en hund. Daniel Bruun stod bak utgravningen av gravfeltet i 1909, og på grunn av hans detaljrike dokumentasjons arbeid er denne informasjonen fortsatt til stor nytte. Gravfeltet inneholdt til sammen 13 graver som lå langs strandkanten i Dalvíkbukta (se figur 7). Over gravene hadde det blitt lagt flere lag med rullesteiner fra stranden. Steinlaget var så igjen dekket med gresstorv. Ifølge Bruun var det tydelig at lagene hadde sunket sammen, slik at gravene ikke lengre var synlige forhøyninger i

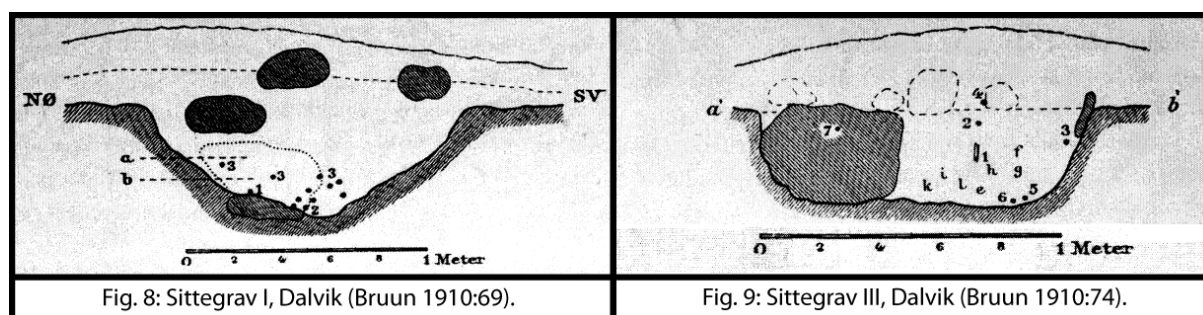
terrenget. Et unntak var derimot grav XII og XIII som åpenbart var dekket av menneskelagde steinkonstruksjoner, som framtrådte som to tydelige forhøyninger i terrenget (se Appendix I).

Bruun opplyser i sine beskrivelser at det eksisterte en innbyrdes relasjon mellom gravene i Dalvík. Han deler gravene inn i tre grupper, hvor gravene i gruppe A ble funnet under et felles steindekke. Gravene i gruppe B var plassert ca. ti meter sør for gruppe A, og var også plassert under et felles steindekke. Gruppe C lå ca. 50 meter sørvest for gruppe B (se figur 7). Tilhørende gruppe C var grav XI, XII og XIII, hvorav de to første hadde en avlang form. Ingen av gravene overlappet hverandre og alle var orientert N-S.

Når det gjelder de fire sittegravene ble to av dem funnet under steindekket til gruppe A, mens de andre to ble funnet under steindekket til gruppe B. I tabell 1 blir de fire sittegravene beskrevet med detaljer:

Gravnummer	Form	Mål	Merknader
Grav I	Oval	1,36 m lang 0,70 m bred 0,45 m dyp	Se figur 8
Grav III	Oval	1,6 m lang 0,9 m bred 0,5 m dyp	Se figur 9
Grav IV	Båtgrav	7 m lang 1,5 m bred 0,5 m dyp	Den gravlagte satt i båten
Grav VII	Ingen beskrivelser	1,6m lang 0,8 m bred 0,2 m dyp.	Graven hadde blitt forstyrret i forbindelse med planeringsarbeidet, så dybden er ikke representativ.

Tabell 1: En oversikt over utformingen av sittegravene i Dalvík (Bruun 1910:69-74).

Som det framgår av tabell 1 var den gravlagte personen i grav IV plassert sittende i en båt, i motsetning til de andre tre sittegravene der de døde var plassert i groper. Det er bare funnet fem sikre båtgraver på Island, så denne gravskikken kan dermed betegnes som sjelden

(Eldjárn 2000:276). Den døde var anbrakt i en sittestilling og hadde fått både hund og hest med seg i båten. Det som gjør denne graven spesielt interessant er at skjelettrestene har blitt tolket til å stamme fra et barn eller en ungdom. Mangfoldet av gravelementer i graven gjør det fristende å tolke det som at dette barnet eller ungdommen hadde en spesiell status. Siden båtgraver er såpass sjeldne på Island indikerer denne gravskikken at den døde tilhørte det øverste samfunnssjiktet.

En annen forklaring på mangfoldet av gravelementer kan være at det har eksistert en usikkerhet rundt hvordan et barn eller ungdom av høyere rang skulle begraves i det nye landet. Man har derfor helgraderte seg ved å inkludere forskjellige gravritualer. En lignende observasjon er blitt gjort av Magdalena Naum (2008:217), hvor hun i sine studier av slavisk migrasjon og bosetning på Bornholm i vikingtiden så en tydelig tendens til at barnegravene var rikere utstyrt med keramikkar enn hva som var tilfellet i gravene til voksne mennesker. Keramikkarene kan ha inneholdt mat som den avdøde skulle ha på veien til dødsriket, og derfor mener Naum at den hyppige forekomsten av keramikkar i barnegraver indikerer foreldre- og gruppeomsorg for barna. Samtidig kan det gjenspeile et ønske om å opprettholde relasjonen og omsorgen for barna selv etter døden. På samme måte kan de forskjellige objektene til det avdøde barnet eller ungdommen i Dalvík ses i relasjon til reisen til dødsriket. Både hunden og hesten kan ses som trofaste hjelpere som skulle bistå den avdøde på reisen. På samme måte kan båten ses som et nyttig transportmiddel. Disse elementene blir diskutert videre i kapittel 7.1.

Sittegraver gir umiddelbart assosiasjoner til lavstatusgraver med tanke på at denne gravleggingen har krevd tilsynelatende lite fysisk arbeid. Denne tolkningen kan imidlertid ikke tillegges sittegravene i Dalvík. Her var sittegravene forholdsvis godt utstyrt i henhold til den islandske gravskikken (se Appendix I). De av gravene som inneholdt daterbare gjenstander er blitt typologisk datert til 900-tallet (se Appendix 1). I tillegg hadde det blitt nedlagt hester i åtte av gravene, alle med avkuttet hode. Ved siden av dette fellestrekket viser også det forseglende steindekket at det er en tydelig relasjon mellom de forskjellige gravene. På bakgrunn av denne relasjonen og dateringen av gravene er det derfor sannsynlig at gravfeltet er blitt anlagt en gang i løpet av 900-tallet.

Kort oppsummert skiller gravfeltet i Dalvík seg fra gravfeltene på Ytra-Garðshorn og Silastaðir ved at flere gravskikker er representert her. I åtte av 13 graver hadde det blitt nedlagt hester, samtidig som sittegravene og de andre inhumasjonsgravene ble funnet under samme steinkappe, noe som indikerer at de gravlagte har hatt en relasjon til hverandre. Siden personen i båtgraven også var plassert i en sittende stilling, kan sittegravene ha vært

forbeholdt personer med en spesiell rolle eller status i gruppen. Denne tolkningen vil imidlertid bli diskutert videre i kapittel 7.1.

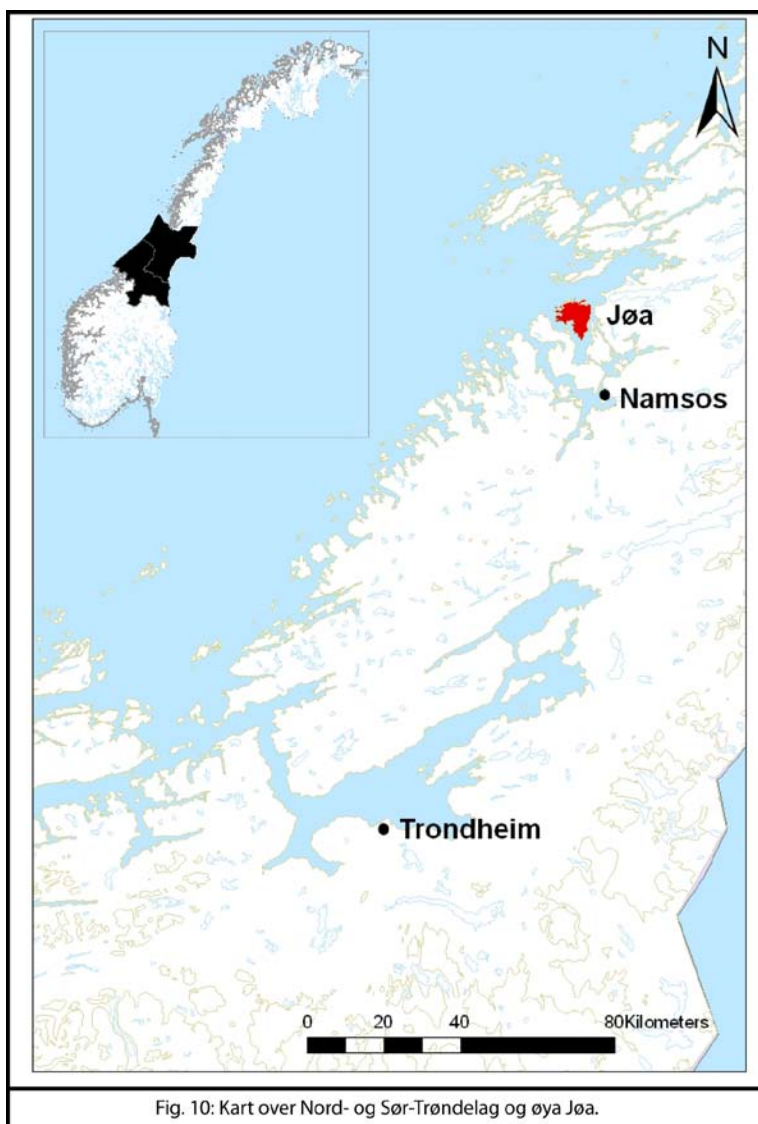
5.4 Sittegravfelt på Jøa i Namdalen, Nord-Trøndelag

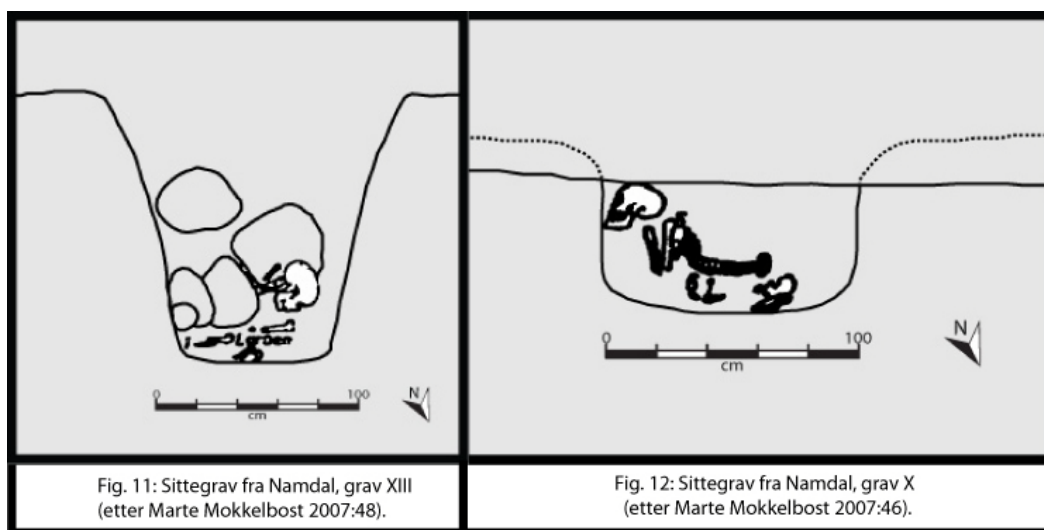
Som det ble presentert i kapittel 3 oppgir *Landnámabók* konkrete opplysninger om hvor landnåmsmennene reiste fra og hvor på Island de bosatte seg. Denne informasjonen er imidlertid vanskelig å bekrefte gjennom det arkeologiske materialet. Siden sittegravskikken er begrenset til noen ytterst få steder i Norden, vil jeg i dette kapittelet vise hvordan denne gravtypen kan tolkes som en konkret videreføring av gravtradisjon mellom Norge og Island, nærmere bestemt Jøa i Namdalen og Dalvík i Eyjafjörður.

I forbindelse med en utgraving i 1963-66 framkom det et gravfelt med 24 graver på øya Jøa i Ytre Namdal (se figur 10). Fem av disse gravene inneholdt skjeletter som med sikkerhet kunne konstateres var plassert i en sittende stilling. Funnforholdene for de

resterende gravene var for dårlige til at skjelettene posisjon kunne vurderes på samme måte, men utgravningsleder Sverre Marstrander anså det likevel for sannsynlig at samtlige graver var sittegraver (Marstrander 1978:5-6).

Gravene på Jøa har likevel flere likhetstrekk seg imellom. De fleste av dem har en sylindrisk form med diameter mellom 0,7 m og 1,3 m. Dybden varierer fra 0,6 m til 1,2 m (se figur 11 og 12).

I halvparten av gravene var det skjørbrent stein. I tre av disse lå steinene samlet i det øverste laget av gravene. Over den ene, uforstyrrede graven lå det et sammenhengende lag med større stein, som ifølge Marstrander hadde forseglest graven. Det samme kan ha vært tilfellet i de andre gravene som inneholdt steiner, men hvor steinene kan ha seget lengre ned i gravene i tidens løp (Marstrander 1978:8). Steindekket er med andre ord identisk med beskrivelsen til Daniel Bruun av sittegravene i Dalvík (jfr. figur 11 og 12 med figur 8 og 9 på side 32).

I de fem urørte gravene på Jøa ble det funnet gravgods av varierende karakter. Den graven som var rikest utstyrt tilhørte en kvinne⁹, og inneholdt 59 perler. Det ble også funnet tre rørformete perler av bronsebånd, en enkel fingerring og en armring, begge i bronse, i tillegg til tre ovale bronsespenner (Marstrander 1978:16-18). I en annen kvinnegrav ble det kun funnet en skålformet spenne. I den tredje urørte graven ble det blant annet funnet en beinkam og en fugleformet bronsespenne. Typologiske studier av gravgodset viser at gravfeltet sannsynlig var i bruk mellom 650-1000 e.Kr. (Marstrander 1978:22-23). Denne brukstiden sammenfaller med dateringen av gravfeltet i Dalvík.

Gjennomgangen av sittegravfeltene i Dalvík i Svarfaðadalur og på Jøa i Namdalen viser at det eksisterer en potensiell kobling mellom disse lokalitetene. Begge gravfeltene har sittegraver som er blitt forseglest med steiner, og gravenes utforming har tydelige likhetstrekk. I tillegg inneholder gravene flere av de samme gjenstandstypene (jfr. Appendix 1), men et par av gravene på Jøa er rikere utstyrt enn de i Dalvík. En annen spennende kobling er at gravfeltet på Jøa er blitt typologisk datert til 650-1000 e.Kr., et tidsrom som sammenfaller med gravfeltet i Dalvík. Disse omstendighetene kan derfor ses som tydelige indikasjoner på

⁹ Gravene ble kjønnsbestemt ved osteologiske analyser (Marstrander 1978:15).

migrasjon, hvor en ytterst spesiell gravtradisjon har blitt videreført til Island. Opplysninger i *Landnámabók* bekrefter langt på vei denne koblingen mellom Dalvík i Svarfaðardalur og Jøa i Namdal. Her heter det:

”En mann het Torstein svarvad og var sønn til Raud rugga fra Namdalen. Han var gift med Hild, datter av Tráin svartetroll. Torstein fór til Island og tok Svarfaðadalur med Helges samtykke” (kap. 219).

Gjennom kapittel 5 har jeg vist at landnåmsmennene tok med seg tradisjoner omkring gravleggelse fra sine opphavsområder. Dette mønsteret samsvarer med Anthonys beskrivelse av kjedemigrasjon, hvor forskjellige immigrantgrupper kan avdekkes gjennom ulike gravtradisjoner. Gravfeltene på Ytra-Garðshorn og Silastaðir viste en spesielt høy grad av homogenitet. Samtidig viste også sittegravene i Dalvík en tydelig og konkret videreføring fra Namdalen i Norge. Gjennomgangen viste også en hyppig representasjon av hester på samtlige gravfelt. De bakenforliggende årsakene til overvekten av hestegraver, samt gravfeltenes homogenitet og videreføring av gravtradisjoner kan ses i sammenheng med migrasjonsprosessen. Dette vil bli diskutert nærmere i kapittel 7. Ved hjelp av Anthonys migrasjonsmodell og sentralplassteori vil jeg i neste kapittel forsøke å avdekke gårdene til de første landnåmsmennene og avgjøre hvilke strategier som ble benyttet for å tilegne seg en maktposisjon i det nye landet.

6. Romlig strukturering og sosial stratifisering av landskapet i Eyjafjörður

I dette kapittelet vil jeg belyse distribusjonen av graver, gårdsnavn og kirker i Eyjafjörður for slik å kunne avdekke mulige sentralgårder. Sentralgårdenes beliggenhet er av stor betydning for å kunne belyse hvilke strategier som ble anvendt i fjordområdet i koloniseringsprosessen. En kartlegging av strategiene vil kunne indikere hvordan sentralgårdene klarte å tilegne seg og opprettholde en maktposisjon. Analysekapittelet innledes med en beskrivelse av den norske sentralgården og de økonomiske forutsetningene som utgjorde maktgrunnlaget for denne gårdstypen (kapittel 6.1). I kapittel 6.1.2 vil jeg ved hjelp av digitale kart presentere det hedenske gravmaterialet og sentrale gårdsnavn i Eyjafjörður. Jeg vil bruke spredningen av graver for å kunne diskutere mulige innvirkende faktorer bak valget av de tidligste bosetningslokalitetene på Island. For å tilnærme meg det romlige bosetningsmønsteret vil jeg benytte meg av Geografiske Informasjonssystemer (GIS)¹⁰. GIS blir i denne sammenhengen brukt som et metodisk redskap for å analysere og sammenligne grav- og kirkedistribusjonen i Eyjafjörður. Relasjoner mellom gårder og landskapselementer vil på denne måten bli tydeliggjort. Kartene er originale og laget i ArcMap 9.3 med kartdata som er stilt til disposisjon av Hólarannsóknin¹¹. For å tilveiebringe et diskusjonsgrunnlag om maktkontinuitet på eventuelle sentralgårder vil jeg redegjøre for de forskjellige kirketyperne som fantes på Island i middelalderen og hvilke jeg vil forholde meg til som statuskirker (kapittel 6.2). Statuskirker vil bli brukt som en indikator på maktkontinuitet. For å kunne utpeke mulige sentralgårder vil jeg til slutt presentere kirkematerialet i Eyjafjörður, også dette gjennom kart (kapittel 6.2.1).

6.1 Sentralgårder og ressursutnyttelse

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for den norske sentralgården og de økonomiske forutsetningene som utgjorde maktgrunnlaget for denne gårdsstrukturen. Dette er nødvendig for å kunne avdekke de mektigste gårdene i landnåmsperioden i Eyjafjörður, og for å forstå de underliggende faktorene som preget det generelle bosetningsmønsteret i fjordområdet. Som tidligere påpekt er det sannsynlig at landnåmsmennene ønsket å opprettholde den tradisjonelle gårdsdriften på Island, og at gårdslokalitetene derfor ble valgt ut ifra naturforhold som tilsvarte de hjemlige.

¹⁰ GIS kan beskrives som et databehandlingssystem, hvor geografisk informasjon blir uttrykt som digitale kart (Longley et al. 2005:4).

¹¹ Hólar Archaeological Project.

Både arkeologiske og skriftlige kilder tyder på at det fantes maktsentre av varierende størrelse langs hele norskekysten og på Østlandet da landnåmet på Island tok til i slutten av 800-tallet (Skre 1998a; Røskoft 2003; Iversen 2008). Den norske samfunnsstrukturen var på denne tiden lagdelt. Makteliten bestod av høvdinger, stormenn og etter hvert konger. Ifølge Merete Røskoft (2003:14) kan gårdene tilhørende dette samfunnssjiktet beskrives som sentralgårder såfremt de ivaretok funksjoner av økonomisk, rettslig, politisk, administrativ og/eller religiøs karakter ovenfor et større eller mindre omland. Samtidig påpeker hun at gårdenes funksjoner kunne variere gjennom tiden. Grunnleggende for framveksten og opprettholdelsen av en sentralgård var imidlertid kontroll over jordområder og lokale ressurser (Skre 1998b:422). For å kunne utnytte de store landområdene var høvdingmakten avhengig av arbeidskraft utover sitt eget hushold. Ved å la underlagte bønder eller treller drive gårder innenfor høvdingens landområde, ble ressursene utnyttet til det fulle. På grunn av avhengighetsforholdet som ble etablert mellom høvdingen og de underlagte ble overskuddet fra denne produksjonen krevd inn som skatt til sentralgårdene (Skre 1998b:416).

Ingvild Øye (2006:36) påpeker at selv om bosetningene i vikingtiden ofte hadde kysttilknytning, var det likevel tilgangen til jordbruksland som avgjorde hvor gårdene ble etablert. Dagfinn Skre (1998b:417) framhever betydningen av gode jordbruksforhold for bosetningene i vikingtiden, og at denne ressursen ofte dannet det økonomiske fundamentet for de norske sentralgårdene. Kveghold ser ut til å ha vært en viktig del av gårdsdriften i yngre jernalder (Myhre 2002:196). Mange forskere ser storfeholdets dominans i sammenheng med den økende sosiale betydning storfe fikk i forhistoriske samfunn (Barker 1999:277; Fokkens 1999:37-38). Storfe ble blant annet gitt som gave i etablering av allianser og kontaktnett, samtidig som det ble brukt som betaling av medgift, tributt eller bøter. Bjørn Myhre hevder at storfe derfor kunne tillegges en ideologisk og statusgivende rolle i samfunnet. Som et eksempel på dette kan Åker i Hedmark trekkes fram. Denne gården har blitt tolket som en viktig sentralgård, og hvor analyser av avfallsmøddingen viste at 50,7 % av knoklene stammet fra storfe (Myhre 2002:101, 195). Det ser altså ut til å være en relasjon mellom storfehold og sentralgårder.

I områder hvor det var begrenset med dyrkbar mark har andre ressurser blitt vektlagt. Noen steder i Norge ser det ut til at høvdinger har klart å tilegne seg store rikdommer gjennom utmarksressurser som jern, kleberstein, brynemateriale, skinn og pelsverk (Myhre 2002:63). Naturressursene kunne omgjøres til viktige nytte- og handelsvarer som var et viktig middel for å knytte til seg menn og danne allianser innenfor det øverste samfunnssjiktet. Gavmildhet ble betraktet som en viktig egenskap hos en leder. I tillegg til gavegivning var

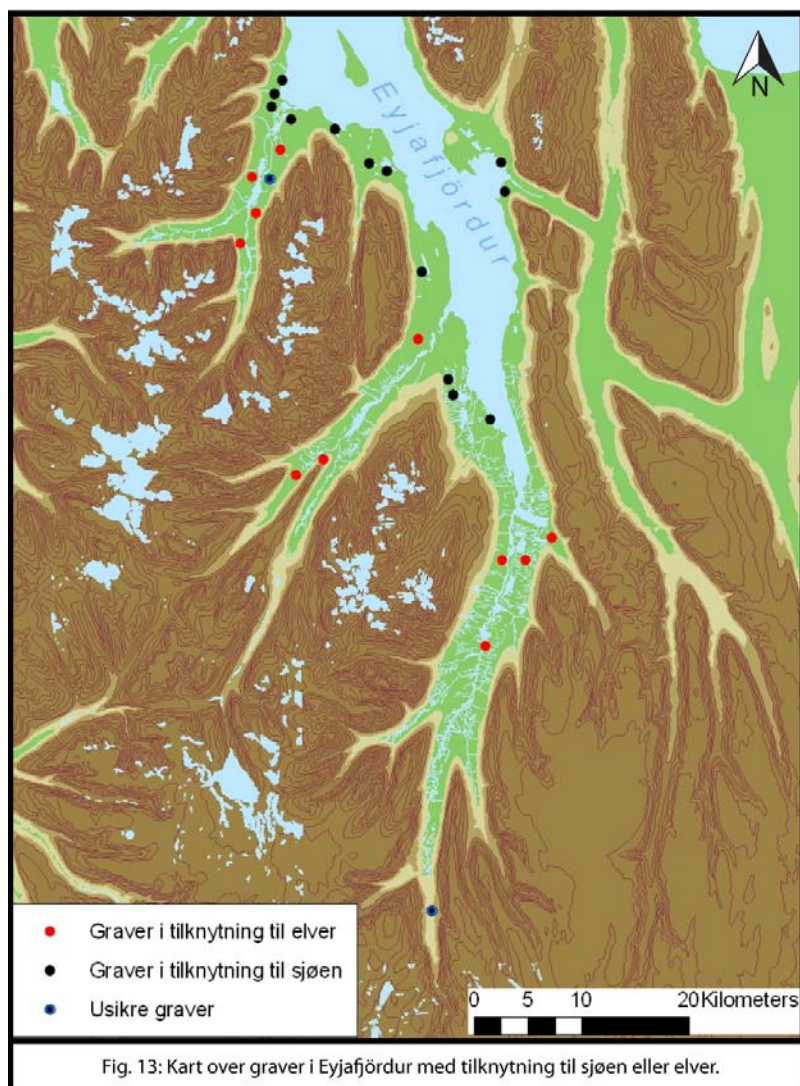
også fester og redistribusjon av matvarer et uttrykk for høvdingens generøsitet. Generøse høvdinger ble betraktet som attraktive ledere og alliansepartnere. Ved å dele ut mat- og nyttevarer opparbeidet høvdinger seg status og ære som kunne utnyttes i politiske og ideologiske sammenhenger (Skre 1998b: 415-416, Sigurðsson 2008:58).

Kort oppsummert ser det ut til at store jordbruksområder og utmarksressurser var viktige forutsetninger for framveksten av norske sentralgårder. Ved at naturressursene ble brukt for å uttrykke høvdingens generøsitet var utnyttelsen av landområder av vital betydning for opprettholdelse av makten. I landnåmet på Island må det derfor ha vært viktig for landnåmsmennene å sikre seg store og ressursrike områder for kunne tilegne seg en maktposisjon.

6.1.2 Gravdistribusjon, gårdsnavn og bosetningsstrategier

I dette kapittelet vil jeg foreta en distribusjonsanalyse av gravmaterialet i Eyjafjörður. Distribusjonsmønsteret vil brukes som en bosetningsindikator for landnåmsperioden og danne et bilde av hvilke lokaliteter som ble foretrukket av landnåmsmennene. I tillegg vil gårdsnavn bli benyttet som et redskap for å kunne identifisere sentralgårdene og for å øyne sosiale forskjeller bosetningene imellom. Ved å presentere gravmaterialet og gårdsnavn fra Eyjafjörður ønsker jeg å belyse mulige sentralgårder og å avgjøre hvilke bosetningsstrategier landnåmsmennene benyttet seg av.

Som det ble nevnt innledningsvis blir det meste av de beboelige områdene i lavlandet i Eyjafjörður i dag brukt til jordbruk. En konsekvens av dette er at få landnåmslokaliteter ligger uforstyrret, noe som gjør det vanskelig å direkte studere den norrøne landskapsbruken (Vésteinsson et al. 2002:99). Bosetningsmønsteret på Island ser imidlertid ut til å ha vært svært stabilt og hoveddelen av gårdene har trolig hatt plasskontinuitet fra landnåmsperioden og fram til i dag (Víkingur 1970:190, Sigurðsson 2000:48). Siden de hedenske gravene i Eyjafjörður ligger i tilknytning til dagens gårder velger jeg å ta utgangspunkt i at gravdistribusjonen kan brukes som en bosetningsindikator for landnåmsperioden. Beliggenheten til dagens gårder kan derfor bidra til å oppnå en forståelse av hvilke strategier som ble benyttet i landnåmet.

Ut ifra spredningsanalysen (se figur 13) av de norrøne gravene i Eyjafjörður kan det ved første øyekast se ut til at fjorden har vært sentral i landnåmsfasen. Av de til sammen 27 utgravde lokalitetene i fjordområdet, ligger tolv lokaliteter mindre enn tre kilometer fra kysten (se figur 13). Teorier innenfor tidligere landnåmsforskning har vært at bosetningen gradvis utviklet seg fra kyst til innland (se for eksempel Lárusson 1944:9.37; McGovern et al. 1988). Relasjon til kysten ble forklart med at marine ressurser var av betydning for

de første gruppene som bosatte seg på øya. Jon Viðar Sigurðsson (2006:57, 2008:51) peker på at usikkerhet og lite kjennskap til klima og ressurser i det nye landet, kan ha gjort de marine ressursene til en sikker matkilde.

Selv om det er sannsynlig at tilgangen på forskjellige ressurser ga trygghet i startfasen, viser likevel paleoøkologiske undersøkelser at store beinmengder av storfe forekommer på de tidligste landnåmslokalitetene (Smith 1995:329, Vésteinsson et al. 2002:110, Vésteinsson 2006:100, McGovern et al. 2007). På landnåmslokaliteter som Sveigakot, Hrísheimar, Herjólfsdalur og Tjarnatgata i Reyjavík har bein fra storfe utgjort mellom 40 og 50 % av den totale beinmengden (Vésteinsson 2006:100, Harrison et al. 2008:108). I tillegg er det også funnet større fjøs på Herjólfsdalur og Bergthorsvoll med plass til 30 kyr (Vésteinsson 2006:100). Selv på mindre landnåmslokaliteter er det funnet bygninger som tyder på å ha vært fjøs for storfe (Einarsson 1995:93-94). Som tidligere nevnt var det økonomiske grunnlaget til sentralgårdene ofte basert på jordbruksproduksjon hvor kveghold kunne dominere. Det er dermed rimelig å anta at kolonistene ønsket å opprettholde denne gårdsdriften på Island. Som

det framgår av både *Landnámabók* og Anthonys migrasjonsmodell blir potensielle landområder ofte undersøkt på forhånd. Det er derfor sannsynlig at kolonistene var klar over hva som ventet dem i forkant av utvandringen, og at det var mulig å overføre det tradisjonelle gårdsbruket til Island. Forskningsresultater har vist at korndyrking hovedsakelig var begrenset til det sørlige Island (Hallsdóttir 1987, Byock 1999:135), så det er nærliggende å tro at det var husdyrhold som dominerte gårdsdriften i det nykoloniserte landet. På grunn av begrenset plass i landnámsskipene må husdyr og avlsdyr vært en ettertraktet ressurs. Som Jon Viðar Sigurðsson et al. (2005:131-132) påpeker kunne kontroll over husdyr sikre stormennene økonomisk og politisk makt. Det må derfor ha vært av større interesse for makteliten å tilegne seg kontroll over beiteområder og husdyr enn å basere økonomien på marine ressurser.

Ari froði forteller i *Íslendingabók* (kap. 1) at: ”I den tid var Island bevokst med skog fra fjære til fjell”. Denne informasjonen blir bekreftet av pollenanalyser som viser at store deler av Island var dekket av skog da de første landnåmsmennene kom til landet (Hallsdóttir 1987:36). Dette må ha skapt problemer for kolonistene som var vant med å ha jordbruk og kveghold som økonomisk fundament. I kystområdene kunne imidlertid småfe gå ute mesteparten av året, hvor skogen bidro med ly og fôr i form av bark og løv. Småfehold begrenset derfor ikke kolonistenes alternativer til gårdslokaliteter. På grunn av behovet for kvalitetsfôr til melkekyr har imidlertid storfehold krevd tilgang til beitemark. Som tidligere nevnt viser overvekten av bein fra storfe på landnåmslokaliteter likevel at økonomien i de første århundrene var basert på kveghold. Den skogbelagte naturen må ha skapt problemer med å skaffe nok fôr til vinteren. Ifølge Orri Vésteinsson (1998:8) er områdene langs elver og ved elvemunninger ofte de beste med tanke på gressvekst, fordi enkelte gresstyper trives best i våtområder som tidvis blir oversvømte. Slike områder var derfor velegnet for produksjon av vinterfôr. Ut ifra distribusjonskartet (se figur 13) kan det observeres at 12 av gravlokalitetene nettopp ligger i tilknytning til elver og elvemunninger. Valget av disse lokalitetene kan derfor ses i sammenheng med en strategi basert på februk.

Gjennom sagalitteraturen framkommer det beskrivelser av gårder med forskjellig status i Eyjafjörður, og ved å studere takstverdien til disse eiendommene i *The Old Icelandic Land Registers* (Lárusson 1967) blir dette bildet i mange tilfeller bekreftet. Takstverdien gjenspeiler gårdenes produktivitet og tilgang på ressurser. Orri Vésteinsson (1998:21) ser på gårder med lavere takstverdi som et mulig resultat av fase to av landnåmet. Dette begrunner han med at de mest produktive områdene ble bosatt først, mens den andre bølgen av kolonister måtte ta til takke med mindre og marginale landområder. Han ser det også som mulig at disse områdene var dekket av skog, og at treller eller etterkommende kolonister har

vært nødt til å rydde seg en plass i disse områdene. Et avsnitt i *Landnámabók* (kap. 45) kan være en interessant parallell i denne sammenhengen: ”Blund-Ketill var en svært rik mann. Han lot gjøre rydninger i skogene og sette opp hus”. Også i *Egils saga* (kap. 29) framkommer det beskrivelser som peker i retning av en sosial organisering av landskapet. I et avsnitt fra denne sagaen blir det opplyst at Skallagrim tilegnet seg et stort område. Han hadde mange menn knyttet til seg, og plasserte dem i forskjellige områder for å få fanget fisk, sel og fugler, sammen med innsamling av egg og drivved. Ved at landnåmsmennene folkesatte mindre attraktive områder med enten senere tilreisende kolonister eller treller fikk de utnyttet alle ressursene i landområdene sine.

Spredningsmønsteret av gravene i Eyjafjörður tyder på at den samme strategien har blitt anvendt her. Som figur 13 indikerer var enkelte gårdslokaliteter i Eyjafjörður plassert i marginale områder. Granastaðir som ligger helt innerst Eyjafjarðardalur er et eksempel på dette. Her ble det foretatt en utgravning i perioden 1987-1991 som avdekket en landnåmsgård (Einarsson 1995). Under utgravningen framkom det et langhus, et par grophus, en smie, samt to mulige graver¹². Dyrebeinene som ble funnet i denne forbindelse stammet fra ku, sau, gris, hest, hund, fugl og fisk. Forholdet mellom bein fra sau og kyr var to til én (Einarsson 1995:99). Denne overvekten av sau indikerer at forholdene ikke lå til rette for et stort februk og området kan derfor tenkes å ha vært uinteressant for makteliten. Som tidligere nevnt hadde storfe mer status, og derfor kan det lave tallet på storfebein ses som indikasjoner på at dette var en gård av lavere status.

Gårdsnavn er en nyttig kilde i tilnærmingen av sentralgårder i Eyjafjörður. Ifølge stedsnavnstudier Orri Vésteinsson (1998:8) baserer seg på har de største eiendommene på Island oftere gårdsnavn som er assosiert med naturelementer enn hva som er tilfellet for mindre gårdseiendommer. Grund og Vellir er noen av navnene han trekker fram. Grund betyr gressbakke, mens Vellir kan oversettes med tørt gressland. Slike navn indikerer at områdene kan ha vært naturlige åpninger i et ellers skogkledd landskap. Det har derfor ligget til rette for kvegdrift og åpnet for etableringen av en sentralgård.

Andre interessante gårdsnavn i Eyjafjörður er Möðruvellir, hvor det også er blitt gjort funn av hedenske graver (se Appendix I). Med –vellir som etterledd gir det indikasjoner på at området var fritt for skog når landnåmet tok til. Samtidig kan den nære beliggenheten til sjøen og Hörgáelvens utløp også trekkes fram. Elvens utløp danner en naturlig havn, noe som kan

¹² Gravene hadde blitt forstyrret av flom, men hvor det i den ene ble funnet noen menneskebein og ti tenner. I samme grav ble det også funnet hestebein og graven hadde et tydelig steindekke (Einarsson 1995:87). Se Appendix I.

ses som et forsterkende argument til at dette har vært et populært område i landnåmsfasen. Til slutt kan gården Laufás nevnes. Her har det også blitt gjort funn av en vikingtidsgrav (se Appendix I). Gårdsnavnet Laufás er sammensatt av *lauf*, som er det norrøne ordet for løv, og etterleddet *–ás* som betyr ås. En mulig tolkning av navnet kan være at området var på løv, som kan ha bli brukt som dyrefôr (Brink 2007:55).

Sakrale navn som Hof og Uppsalar kan også brukes for å identifisere landnåmsmennenes gårder. Stefan Brink, sammen andre skandinaviske forskere, har vektlagt stedsnavn som Hof og Uppsalar i tilnærmingen til elitens gårder i vikingtiden i Norden. Disse stedsnavnene har som nevnt blitt sett i forbindelse med kultiske aktiviteter, og har i flere tilfeller blitt bekreftet ved kombinasjon med rikt arkeologisk materialet og etter hvert kirkebygging. Ifølge Stefan Brink (2007:61) indikerer etterleddet *-salir* en hallbygning. Ordet *salr* var det gamle ordet for en hallbygning, og har sin parallell i andre interessant stedsnavn som Gamla Uppsala i Sverige og Skiringsal i Kaupang. Disse navnene mener Brink opprinnelig var navn på faktiske haller, men som har blitt overført til bebyggelsen (Brink 2007:61). Haller tilhørte ofte konger eller høvdinger og ifølge sagalitteraturen fant både gjestebud og offentlig kult sted i slike haller. Sagalitteraturen gir uttrykk for at hallen fungerte som arena for etablering av vennskapsbånd mellom høvdinger og bønder og andre allierte. Som det ble diskutert i kapittel 6.1 var gjestebud en viktig måte for høvdingen å skape og vedlikeholde makten på (Sigurðsson 2008:59, 67). I Svarfaðardalur finnes både Hof og Uppsalar (i nærheten av Vellir, se Appendix II), samtidig som gårdsnavnet Hof finnes like i nærheten av Möðruvellir. I tillegg kan det legges til at i *Svarfdæla saga* blir det opplyst at goðen Ljótólf bodde på Hof, mens sønnen bodde på Vellir. Möðruvellir (med Hof i nærheten) blir også omtalt som en høvdinggård, og sagalitteraturen opplyser om at det ble holdt mange gjestebud der (se Appendix II). Kombinasjonen av disse kultiske gårdsnavnene med informasjonen fra sagalitteraturen kan derfor brukes som et argument for at dette var gårder med en sentral funksjon.

Innen stedsnavnforskningen i Norden har forskjellige navnegrupper blitt sett i forbindelse med gårdenes status. Gårder som har *-staðir* som etterledd har blitt mye diskutert i Norden, men mange forskere ser dette etterleddet i forbindelse med sekundære gårder som var plassert rundt gårder med høyere status (Olsen 1928:83-85, Salvesen 1990:23, Iversen 1994:217, Sigmundsson 2006:147). Ifølge det tradisjonelle norske synet er de fleste *staðir*-navnene fra vikingtiden (Sandnes & Stemhaug 2007:35). Denne navnegruppen finnes i hele det norrøne området, men med størst utbredelse i Norge, Sverige og Island. De fleste forskere regner med at *–staðir* svarer til appellativet norr. *staðr* m. ”stad, plass, stilling” (Særheim

2006:11). Staðir-gårder har ofte personnavn som førsteledd, og en mulighet som blir diskutert er at dette var navnet på personen som ryddet gården. Utbredelsen av staðir-gårder kan derfor brukes som en indikator på gårder tilhørende den andre bølgen av kolonister eller på gårder drevet av landnåmsmannens treller. Dette vil bli diskutert i kapittel 7.2.1.

6.2 Kirker og status

I dette kapitlet vil jeg se på de islandske kirkene og hvordan statusen rundt kirkene endret seg. I den første tiden etter landnåmet var kirken i seg selv et statussymbol (Sigurðsson 2003:51). Men etter hvert som tallet på kirker økte utover 1100-tallet var det størrelsen på kirkene som ble av størst betydning. Jeg vil også redegjøre for hvilke kirker jeg velger å betegne som statuskirker. Denne kategoriseringen vil bidra med å avdekke kontinuitet i maktlandskapet i Eyjafjörður fra landnåmsperioden og utover i middelalderen, og på denne måten identifisere sentralgårder i fjordområdet.

Et slående trekk ved islandske kirker både i middelalderen og i dag, er den korte avstanden mellom gård og kirke. Som regel ligger kirken inkorporert i gårdstunet (Gjerland og Keller 2008:14, in prep.). En mulig forklaring på dette fenomenet er det islandske kirkesystemet, som innebar at kirkene ble bygget og eid av privatpersoner. I likhet med de nordiske landene ble de tidligste kirkene på Island bygget med utgangspunkt i et privat initiativ (Stefánsson 1997:38). Kirkegrunnleggeren stod selv for byggekostnadene, samtidig som kirkeeierne betalte de ulike omkostningene i forbindelse med gudstjenester, som blant annet lystoll og altervin (KLN 8:397).

Kirkebygging var med andre ord en kostbar affære. Dette bekreftes i kirkelovene fra 1400-tallet, hvor man får et inntrykk av hvilken økonomisk kapital en kirkeeier måtte ha. Ifølge kirkelovene krevde biskopen en gave, eller hjemmefølge, for at en kirke kunne vigsles. Dette var fordi en ny kirke i teologisk forstand ble ansett som at Kristus ble gitt en brud. På 1400-tallet ble verdien av 15 kyr betraktet som passende hjemmefølge for en halvkirke, dvs. en kirke hvor det ble messet annenhver helligdag (Guðmundsson 1997:61). En gjennomsnittgård på Island på 1700-tallet ble taksert til 20 hundret, som var en islandsk måleenhet og tilsvarte prisen på 20 kyr (Sigurðsson 2000:50). Dette illustrerer hvor store kostnadene var i forbindelse med kirkebygging. Med andre ord må kirkegrunnleggerne ha vært økonomisk sterke personer, så i den første tiden etter kristendommens innføring var kirken et maktsymbol i seg selv. I dag er det enighet om at det var de islandske høvdingene, eller goðene, som grunnla de første kirkene på Island (Stefánsson 1997:39, Sigurðsson

2003:56, Vésteinsson 2000). Isleningesagane omtaler en rekke kirker, og disse er trolig de aller første (Sigurðsson 2000:53). Etter hvert fulgte de frie bøndene etter i kirkebyggingen, men de største og viktigste kirkene var forbeholdt dem med mest kapital (Stefánsson 1997:39). Når jeg videre bruker termer som kirkegrunnlegger og kirkeeier, blir det hovedsakelig referert til dem som tilhørte det øverste samfunnssjiktet.

Når goðer bygde kirker på gårdene sine kunne motivene være mange. Kontroll over den religiøse kulten må ha vært viktig for å legitimere deres maktposisjon. Ved å bygge kirker etter kristendommens innføring sikret makteliten seg den videre kontrollen over kulten, som de hadde hatt i hedensk tid. I tillegg fungerte kirker som symbol på at kirkegrunnleggeren hadde et godt forhold til Gud (Stefánsson 1997:39). Ved å bygge private kirker fikk goðene tilgang til inntekter i forbindelse med dåp, vielser og gravferd. Presten ble bekostet av kirkeeieren og alle inntekter gikk til han. På den måten sikret kirkegrunnleggeren seg gode inntekter (Sigurðsson 2008:128). Det var derfor viktig for de goðene at deres kirke var den største og den mest attraktive for befolkningen. Dagfinn Skre (1998a:67) ser på forholdet mellom goðen og den underlagte bonden som betydningsfullt i denne sammenhengen. Med bakgrunn i sagalitteraturen diskuterer han de gjensidige pliktene de hadde ovenfor hverandre. Skre mener at denne relasjonen også ville gjelde i forbindelse med kirkelige affærer. Jon Viðar Sigurðsson (1999:193) påpeker at dette forholdet framstår som uklart i de skriftlige kildene, men at det er rimelig å anta at hvis kirkeeieren var goðe ble bøndene underordnet han både som tiendebetaler og tingmann. Ved å kontrollere de rikeste kirkene fikk goðen således konsolidert sitt økonomiske grunnlag, samtidig som den kombinerte rollen styrket goðens makt generelt.

I 1056 og 1106 ble bispesetene på Skálholt og Hólar opprettet, og i slutten av 1000-tallet ble tiendeordningen innført. Denne ordningen sikret kirkene fast inntekt, samtidig som kirkeeierne ble fritatt skatteplikt (Guðmundsson 1997:61). Dette førte til at kirkene ikke lengre bare stod som maktsymboler for sine grunnleggere, men at de også ble av en økonomisk betydning for høvdingene. En strategi som goðene benyttet seg av etter innføringen var å sikre seg kontroll over andre kirker (Sigurðsson 1993:243, 2008:128). Oppdelingen i tiendedømmer, eller kirkesogn, var nødvendig for å kunne kreve inn og administrere den årlige tienden. Biskopen avgjorde hvilke kirker som fikk status som sognekirker. Denne tildelingen må imidlertid ha vært ettertraktet, spesielt i de største kirkesognene, siden eieren av kirken ofte fikk store inntekter (Stefánsson 1997:39). Kirkesognene kunne imidlertid variere i størrelse, hvor det i snitt var omtrent 12 gårder i hvert

sogn, mens mer enn 40 gårder kunne tilhøre de største kirkene (Sigurðsson 2003:74-76). Størrelsen på kirkesognene innvirket derfor på sognekirkens inntekter.

Det fantes to kirketyper på Island i middelalderen. Magnús Stefánsson (2000:12) kategoriserer disse som stad- og bondekirker. Denne definisjonsforskjellen ser han på bakgrunn av eiendomsforholdet. Hvis eieren av kirkestedet ga hele gården og jorden som hjemmefølge til kirken ble det en selvstendig kirkelig institusjon, og gikk under navnet stadkirke eller *beneficium*. Men hvis kirken eide bare deler av jorden der kirken stod fikk den betegnelsen bondekirke. Selv om det krevdes mye kapital for å etablere en stadkirke, var det samtidig økonomisk gunstig for kirkeeieren i senere tid. De økonomiske ressursene som kirken inndro skulle forvaltes av kirkeeieren. En stadkirke kunne være veldig innbringende og var derfor ofte de største og mektigste (H. Stefánsson 1997:41; M. Stefánsson 2000:12). Samtidig påpeker Benedikt Eypórssón (2005:115) at også enkelte bondekirker framstår med høy status i de skriftlige kildene. Så selv om eierne av stadkirkene ofte tilhørte til det øverste samfunnssjiktet blir denne kategoriseringen likevel for uklar å bruke som statusindikator.

De islandske kirkene ble også inndelt hierarkisk på grunnlag av hvor ofte det ble holdt messer. De forskjellige kategoriene var hovedkirker, halvkirker, kvartkirker og bænhus, eller kapell. Sognekirker var hovedkirker, og i disse kirkene skulle det messes hver helligdag. Hovedkirkene mottok hele tiendeinntektene. I halvkirker skulle det derimot bare messes annenhver helligdag. Som det ble nevnt tidligere i kapittelet krevdes det en del kapital for å oppnå status som halvkirke. Samtidig fikk eieren inntekter i form av tiende. På kvartkirkene ble det kun holdt 24 messer i året. Bonden på gården fikk beholde halvparten av tienden, men måtte betale den andre halvdelen til sognekirken. Nederst på rangstigen stod kapellet, hvor det ble avholdt en messe i måneden. Eierne av kapellet hadde ingen inntekter og måtte betale tiende (Stefánsson 1997:40). Prester var nødvendig for å holde messer, så kirkeeieren av hovedkirker måtte med andre ord holde minst én prest. Hovedkirkene holdt ofte flere prester enn andre kirker, og hadde plikt til å messe i de underordnede kirkene. Prester som tjenestegjorde på andre gårder var en viktig inntektskilde for eieren av en hovedkirke (Sigurðsson 2003:54, Kjartansson 2005:98-99).

Ofte hadde hovedkirkene flere geistlige tilknyttet gården, og dette tallet bruker Jon Viðar Sigurðsson (2005a:183) som et kriterium for å bedømme kirkens status. Siden det var kirkeeierens plikt å underholde presten på gården kan kirkens status implisitt leses ut ifra antallet på geistlige, fordi det demonstrerer kirkeeierens økonomiske styrke. De kirkene hvor det var tre eller flere geistlige definerer han som storkirker. Kirker som Sigurðsson (2005:187) klassifiserer som storkirker i Eyjafjörður vil bli brukt som en statusindikator i den videre

analysen. Samtidig vil jeg også bruke hovedkirker som en statusindikator, uavhengig hvor mange geistlige som var tilknyttet gården. Som det har blitt presentert i dette kapittelet var det en kostbar affære å etablere en hovedkirke, noe jeg mener reflekterer kirkeeierens og gårdens økonomiske styrke. Samtidig mottok hovedkirkene tiender fra omliggende gårder, hvilket indikerer at denne kirketypen må ha hatt en sentral posisjon i det omkringliggende området.

6.2.1 Kirkedistribusjon som indikator på maktkontinuitet

Som det er blitt diskutert i tidligere kapitler var ressursrike områder og makt nært knyttet sammen i vikingtiden. Det er derfor sannsynlig at de samme områdene opprettholdt sentrale posisjoner i middelalderen. En kartlegging av kirketopografien vil kunne avdekke en eventuell kontinuitet i maktlandskapet i Eyjafjörður. En slik kontinuitet vil kunne gjenspeile gårdenes ressurstilgang, og kan ses som et resultat av vellykkete maktstrategier. I dette kapittelet vil jeg derfor anvende kirkematerialet fra Eyjafjörður i en distribusjonsanalyse som vil bli jamført med gravdistribusjonen. Medregnet i kirkematerialet er både kirkelevninger og kirker nevnt i skriftlige kilder.

I dag finnes det ingen stående kirker fra middelalderen på Island. En forklaring på dette kan være at torv og tre var de vanligste bygningsmaterialene for islandske kirker (Stefánsson 1997:25, Sigurðsson 2003:57). Siden begge disse bygningskomponentene er lite bevaringsdyktige har det meste av kirkene forsvunnet. Det er imidlertid bevart rikelig kildemateriale, deriblant kirketufter og skriftlige beretninger (Stefánsson 1997:25). Av kirkelevninger i Eyjafjörður finnes det én registrert kirketuft, og én fullstendig utgravd kirke. På grunn av det begrensede arkeologiske materialet vil jeg også benytte meg av kirker som er nevnt i skriftlige kilder i distribusjonsanalysen. I *Staðir og Staðamál* (2000) kartlegger Magun Stefánsson de tidligste kirkene på Island på bakgrunn av samtidssagaer, lover, annaler og dokumentmateriale¹³. Jeg vil derfor bruke Stefánssons resultater som et utgangspunkt for min analyse. Selv om noen av de skriftlige kildene Stefánsson baserer seg på strekker seg opp mot 1300-tallet, vil jeg likevel ta utgangspunkt i at denne kirkestrukturen er representativ for den foregående perioden. Dette er fordi den kirketopografien som framkommer i sagalitteraturen ofte samsvarer med det mønsteret som skisseres i det senere kildematerialet. Dermed gir det grunn til å tro at kirketopografien i de yngste kildene som Stefánsson baserer seg på også representerer tidligere forhold. Alle kirker på Island var

¹³ Med dokumentmaterialet menes måldager og diplommaterialet *Diplomatarium Islandicum* II (DI II). Måldager var register over lokalkirkenes eiendommer, inntekter og ulike knyttet til kirken (Stefánsson 2000:15). Måldagene gjorde også rede for kirkens messeplikt, tidesang og andre prestetjenester (Guðmundsson 1997:61).

gårdskirker (Stefánsson 2000:12), noe som gjør at kirketopografien grovt kan skissere bosetningsmønsteret i tiden mellom ca. 1000 og 1250-tallet. I tillegg vil det også argumenteres for at kirkenes status kan gi et innblikk i maktlandskapet som utspilte seg i Eyjafjörður i samme periode.

Den ene måldagen Magnús Stefánsson benytter seg av heter *Auðunarmáldagi*. Denne omhandler Hólar bispedømme, som Eyjafjörður er en del av, og er et register over samtlige kirker i dette området. Likevel er det flere kirker som ikke er inkludert i denne oversikten, men som kjennes gjennom andre kilder. Kirken på Gásir i Eyjafjörður er et eksempel på en slik kirke. Denne kirken ligger ved ruinene av den middelalderske handelshavnen Gásir på den sørlige siden av fjorden hvor elven Hörgá renner ut. Som tidligere nevnt ble både kirken og handelshavnen utgravd i 2001-2006, men under dette arbeidet ble det fokusert på den yngste fasen av handelsplassen. Strukturer som var eldre enn 1300-tallet ble ikke undersøkt på grunn av finansielle prioriteringer (Harrison et al. 2008:103). Kirkeruinen var imidlertid et unntak og ble fullstendig undersøkt. Denne utgravningen viste at kirken hadde gjennomgått tre bygningsfaser. De preliminare resultatene fra utgravingen tyder på at kirken ble bygget før 1200 (Vésteinsson 2009:162). Det blir antatt at kirken ble bygd og vedlikeholdt av norske handelsmenn og at den kun ble brukt noen dager i løpet av sommerhalvåret (Harrison et al. 2008:102). Kirken var omsluttet av en sirkulær kirkegård, men ingen graver ble funnet i tilknytning til denne. Tilreisende handelsfolk som døde mens de besøkte Gásir har trolig blitt begravd på en av de andre kirkene i nærheten, enten på Glæsibær, Laugaland eller

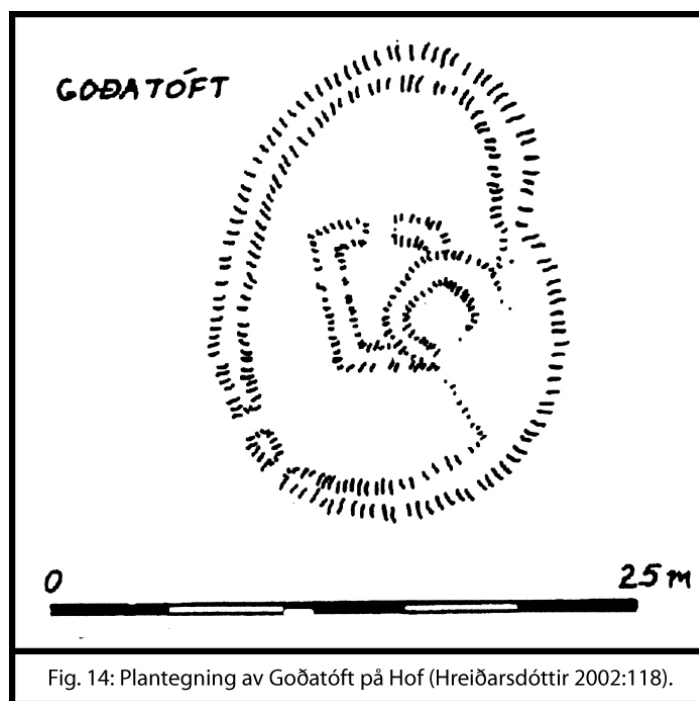

Fig. 14: Plantegning av Goðatóft på Hof (Hreiðarsdóttir 2002:118).

Möðruvellir (Harrison et al. 2008:102). Det tyder derfor på at Gásirkirken kun ble brukt i forbindelse med handelsvirksomhet, og blir dermed ikke inkludert i min analyse.

Gjennom registreringene i Eyjafjörður er det oppdaget en kirkeruin på landnámsgården Hof i Svarfaðardalur. Denne kirken blir heller ikke nevnt i Stefánssons oversikt. Kirkeruinen skal ifølge muntlige tradisjoner ha blitt kalt

Goðdatóft (se figur14). Dette navnet skal ha sitt belegg fra *Svarfdæla saga*, og som tidligere

nevnt blir det her fortalt at goðe Ljótólf bodde på gården. Den sirkelformede ruinen har blitt hevdet å være et hedensk tempel, noe som forklarer navnet *Goðatóft* (Hreiðarsdóttir 2002:118). I dag regnes ruinen imidlertid som en kirke, fordi islandske kirker ofte har en sirkulær torvvegg rundt kirkebygget. I et kirkeregister fra 1487 blir det imidlertid opplyst at det var et forfallent kapell på gården da registreringen ble foretatt (Hreiðarsdóttir 2002:116). Det er derfor sannsynlig at denne kirketuften stammer fra 1400-tallet og faller dermed utenfor tidsrommet for denne analysen. Gårdsnavnet Hof er likevel interessant, siden det indikerer at stedet har hatt en religiøs funksjon i hedensk tid. Som det ble diskutert i forrige kapittel ble dette navnet ofte sett i forbindelse med høvdinggårder i Norden. Dette bli diskutert videre i kapittel 7.

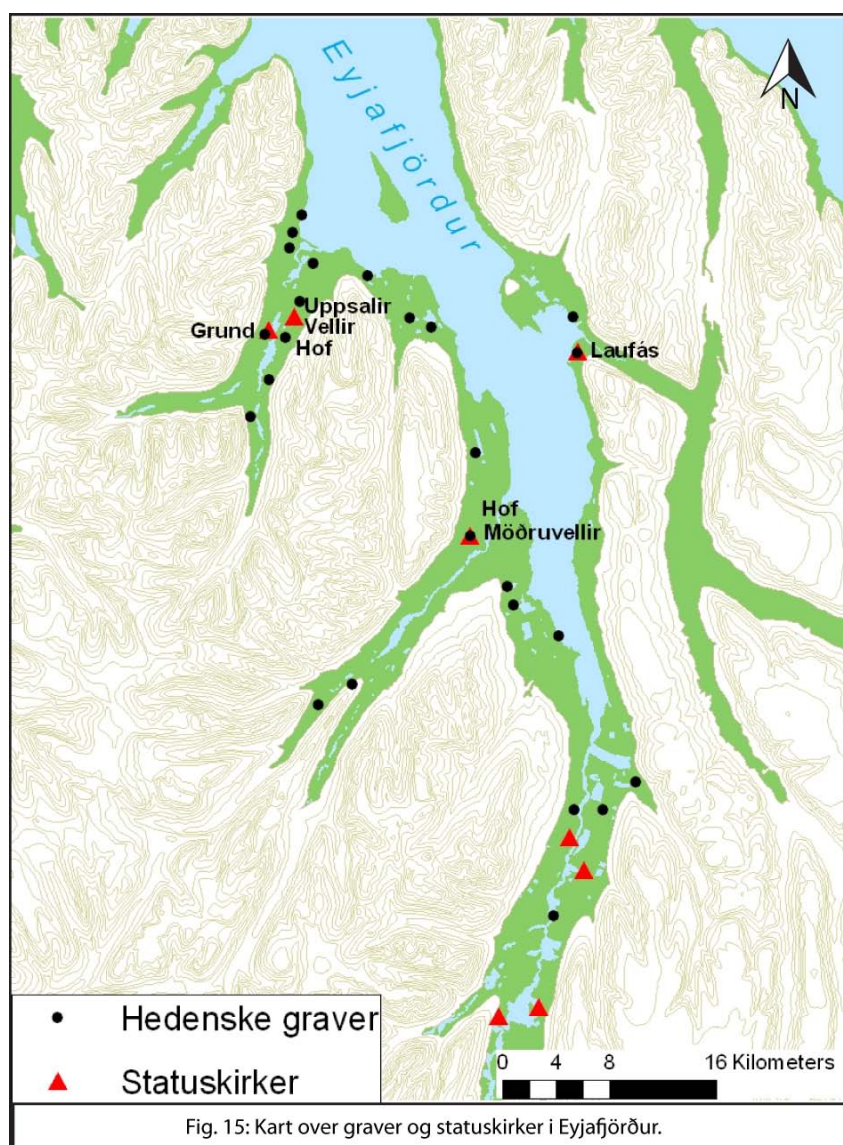
En annen kirke som ikke er inkludert i Stefánssons oversikt, men som nevnes i registreringene fra Eyjafjörður, er kirken på gården Grund i Svarfaðardalur. Kirken blir nevnt i både *Valla-Ljót saga* og **DI** II, så hvorfor Magnús Stefánsson ikke inkluderer denne kirken i sin oversikt er uvisst. Informasjonen som framgår i *Valla-Ljóts saga* er: "Þórir bauð Halla til jólaveislu á Grund, þar var kirkjubær" [Þórir bød Halla til juleveitsle på Grund, som var et kirkested]. Mens det i **DI** II:457 fra år 1255 blir opplyst under kapittelet om nabogården Tjörn: "Þar skal prestur vera og syngja huorn dag helgann til Grundar" [Det skal messes av prest hver helligdag på Grund]. På grunnlag av opplysningene i *Valla-Ljóts saga* om at Grund var *kirkjubær* har Orri Vésteinsson (2000a:38) kategorisert kirken som en annekskirke. En annekskirke var det samme som en halvkirke (Stefánsson 2000:27). Men ifølge Magnús Stefánsson (2000:57) er *kirkjubær* bare en betegnelse for et kirkested. Som det ble nevnt i forrige kapittel var det vanlig at hovedkirkene hadde minst én prest tilhørende gården. Selv om presten som skulle messe på Grund holdt til på Tjörn, er det likevel sannsynlig at kirkeeieren på Grund mottok tienden, og betalte prestens lønn med den. Ut ifra informasjonen fra **DI** II framstår Grund som en hovedkirke, så jeg velger derfor å inkludere kirken i min analyse.

Möðruvellir blir heller ikke nevnt i *Auðunarmáldagi*. Stefánsson (2000:52, 61) har imidlertid funnet belegg i andre kilder for at dette var et viktig kirkested. Også andre forskere regner Möðruvellir som en statuskirke (Vésteinsson 2000a:16, Sigurðsson 2005:187). Ifølge Sigurðsson (2005:185-186) blir Möðruvellir ikke omtalt i måldagen fordi det ble opprettet et kloster der i 1296. Videre påpeker han at de fleste av de islandske klostrene ble grunnlagt på viktige kirkesteder. Det er derfor sannsynlig at Möðruvellir har vært et sentralt kirkested på et tidligere tidspunkt, så gården blir inkludert som en lokalitet for statuskirke i min analyse.

Ut ifra denne gjennomgangen fantes det følgende statuskirker i Eyjafjörður i tiden ca. 1000-1250-tallet:

Gårdsnavn	Region i Eyjafjörður
Grund	Svarfaðadalur
Vellir	Svarfaðadalur
Möðruvellir	Hörgadalur
Hrafnagil	Eyjafjarðardalur
Saurbær	Eyjafjarðardalur
Möðruvellir	Eyjafjarðardalur
Munkatverá	Eyjafjarðardalur
Laufás	Dalsmynni

Tabell 2: Kirkesteder i Eyjafjörður til og med år 1300 (M. Stefánsson 2000:320). Storkirker i Hólar bispedømme anno 1318 (Sigurðsson 2005:187).

Ut ifra spredningsmønsteret som framgår av figur 15 kan det observeres at fire statuskirker konsentrerer seg i de samme områdene som gårdsnavnene og gravlokalitetene som ble framhevet i kapittel 6.1.2. På bakgrunn av denne konsentrasjonen skiller følgende steder seg ut som mulige sentralgårder: Grund i Svarfaðardalur, Hof/Vellir i Svarfaðardalur, Laufás ved Dalsmynni og Möðruvellir i Hörgadalur. For Hof og Vellir sine vedkommende mener jeg at den fysiske nærheten,

kombinert med relasjonen som framkommer mellom gårdene i sagalitteraturen, peker i retning av at dette har vært sentralgårder på forskjellige tidspunkt innenfor den undersøkte

perioden. Det er imidlertid viktig å være klar over at det i tillegg til disse fem sentralgårdene finnes andre gårder som kan ha hatt en sentral stilling i fjordområdet. Som jeg diskuterte i kapittel 5.2 er islandske vikingtidsgraver ofte vanskelige å finne. Derfor er det mulig at andre viktige kirkesteder kan ha vært bosatt på et tidlig tidspunkt, selv om det ikke foreligger noen arkeologiske bevis fra landnåmsperioden på disse gårdene.

I dette kapitlet har jeg argumentert for at områder som var velegnet for storfehold var av førsteprioritet for landnåsmennene. Det har blitt trukket fram at flere av sentralgårdene har gårdsnavn som indikerer det samme. Ved at samtlige sentralgårder både har graver fra landnåmsperioden og statuskirker på eller i nærheten av gården kan denne kontinuiteten ses som et resultat av en vellykket strategibruk. Ved å ta disse spesifikke gårdene i nærmere øyesyn kan det bidra til å øke forståelsen omkring strategiene de første landnåsmennene benyttet seg av, noe som vil bli diskutert i kapittel 7.2.

7. Migrasjon og strategier

Gjennomgangen av gravmaterialet i kapittel 5 viste at det fantes et mangfold av gravskikker i Eyjafjörður, samtidig som det eksisterte en homogenitet i gravpraksisen på gravfeltene. I forbindelse med distribusjonsanalysen i kapittel 6 så vi hvordan den norske sentralgårdmodellen ble videreført til Eyjafjörður ved at fem gårder utpekte seg gjennom gårdsnavn, landnåmsgraver og etter hvert statuskirker. Sett i lys av migrasjonsteorien som ble presentert i kapittel 4 tolker jeg dette som et uttrykk for divergerende måter å håndtere tilværelsen som kolonist på. I dette kapitlet vil jeg først diskutere mulige faktorer til den store variasjonen av gravskikker i fjordområdet (7.1). Videre vil jeg drøfte bruken av hester i gravkontekster i relasjon til migrasjonsprosessen (7.1.2). Deretter vil jeg belyse hvilke sosiale og økonomiske strategier som ble benyttet av landnåmsmennene for å tilegne seg og opprettholde en maktposisjon (kapittel 7.2 og 7.2.1).

7.1 Migrasjon og tradisjon

Gjennomgangen av gravmaterialet i kapittel 5 viste relativt store forskjeller i gravskikken innenfor Eyjafjörður. I dette kapitlet vil jeg diskutere de bakenforliggende faktorene som kan ha forårsaket denne variasjonen.

I flere arkeologiske studier av migrasjon har begravellespraksis hatt en sentral rolle, som for eksempel studiene av den norrøne migrasjonen til Nord-England (Redmond 2007) eller kulturmøtet mellom den norrøne befolkningen og slaviske immigranter på Bornholm (Naum 2008). Gravmaterialet fra disse områdene viste at enkelte kulturelementer var blitt kreoliserte som et resultat av møtet mellom to forskjellige kulturer (Redmond 2007:122-125, Naum 2008:259). Migrasjonen til Island skiller seg imidlertid ut ved at landet som møtte de første immigrantene var folketomt. Selv om landet ikke var bebodd, bidro migrasjonen likevel til at forskjellige grupper fra forskjellige områder ble ført sammen. Fraværet av allerede eksisterende bosetninger, sammen med den urørte naturen gir oss en unik mulighet til å studere migrasjonsprosessen og måten immigrantene håndterte møtet med det nye landet på. Videreføring av tradisjon er derfor et nøkkelord i denne sammenhengen, nettopp fordi immigrantene i dette tilfellet ikke måtte forholde seg til et allerede eksisterende samfunn.

Migrasjonsprosessen som utspant seg i Eyjafjörður bidro til at forskjellige grupper med ulike kulturelle identiteter ble ført sammen. I denne sammenhengen viser kulturell identitet til den samhørighetsfølelsen som skyldes en opplevd forestilling om felles historie og kultur (Hylland Eriksen et. al 1994:18). DNA-analyser viser at brorparten av de mannlige

immigrantene kom fra Norge (Helgason et al. 2001:733, Sigurðsson 2008:43), likevel eksisterte det kulturelle forskjeller blant den norrøne befolkningen (Price 2000:39). Gjennom opplysninger i *Landnámabók* får man inntrykk av at de som reiste sammen enten var venner eller i slekt. Da kolonistgruppene forlot opphavsområdene sine, forlot de også miljøene som hadde formet gruppens *habitus*. Gjennom delte verdier, minner og kunnskaper om praktiske sysler blir følelser som samhold og identitet skapt. På grunn av delte erfaringer blant gruppedeltakerne blir forskjeller og likheter til andre grupper synlige. Dette gir derfor grobunn til en selvreflekterende sammenligning med andre folks kulturelle praksis. Sîan Jones (1997:90,120) påpeker at det er nettopp i kontekster hvor grupper blir ført sammen at folk får et bevisst forhold til sin kulturelle identitet. Fordi handlinger tilegnes ubevisst, for eksempel gjennom deltakelse eller observasjon, er kulturell praksis farget av gruppens *habitus*. Når forskjellige grupper bosatte seg samtidig i Eyjafjörður er det tenkelig at kolonistene ble bevisst på deres gruppes egenart, eller *habitus*, og at det oppsto et behov for å definere og uttrykke dette. Følelsen av identitet kan derfor ha blitt uttrykket gjennom kulturelle praksiser som gjenspeilte gruppens *habitus*, hvor gravlegging tjener som et godt eksempel. Kjennskapen til hvordan gravritualer skulle utføres var noe de forskjellige familiene eller sosiale gruppene hadde til felles. Ved å videreføre slektens gravskikk og ritualer ble gruppens *habitus* synliggjort, samtidig som det skapte en fellesskapsfølelse (Naum 2008:252). De forskjellige gravskikkene i Eyjafjörður kan derfor tolkes som et uttrykk for gruppens behov for å synliggjøre sin egenart.

Et annet moment som jeg diskuterte i kapittel 5 var at to av gravfeltene viste en spesielt høy grad av homogenitet. Både på Ytra-Garðshorn og Silastaðir hadde gravene en innbyrdes relasjon og bar preg av den samme rituelle praksisen. Samtidig som denne nøyaktige repetisjonen av begravelsesritualer kan tolkes som uttrykk for gruppens egenart, kan slike ritualer også ses i sammenheng med slektens betydning. Vikingsamfunnet var et slektsbasert samfunn (Steinsland 2005:362). I tillegg til høvdingen, var det familien som beskyttet enkeltmennesket. Slekten gjenspeilte samtidig hvor man befant seg på den sosiale rangstigen. Eksempler på dette ses blant annet i sagatradisjonen, hvor introduseringen av sentrale personer preges av lange innføringer av personens genealogi. Ifølge Else Mundal (2002:58) var genealogiene i de islandske sagaene en måte å vise aktørens sosiale status. Desto lengre genealogi, desto høyere befant personen seg i statushierarkiet. Samtidig er sagalitteraturen rik på eksempler på slekters opprinnelsesmyter og stammesagn. Mest sannsynlig har slike myter og sagn sirkulert i mange generasjoner, og dermed hatt stor betydning for folks identitet (Hedeager 1997:32). Betydningen av slektstilhørighet kan også

skimtes i det arkeologiske materialet rundt om i Norden. I flere tilfeller tyder undersøkelser av gravfelt på at de har vært i kontinuerlig bruk i mange århundrer, deriblant Store-Dal og Hunn i Østfold, Kvasseheim på Jæren og Skei i Nord-Trøndelag. Kontinuerlig bruk av samme gravfelt kan ses som en indikasjon på en bevisst fastholdelse av forbindelsen til fortidige slektninger (Lund 2009:219). I tillegg hevder Stefan Brink (2001:86) at gravhauger også ble betraktet som arena for kultiske aktiviteter. Dette kan ses i sammenheng med forestillingen om at mennesket fikk større viten etter døden, noe som kan ha gjort forbindelsen mellom gjenlevende og døde slektsmedlemmer desto viktigere.

Det må derfor antas at en videre tilknytning til den gjenværende slekten og slektens fortid i opphavsområdet har vært av stor betydning for landnåmsmennene. Måten å ivareta dette slektsbåndet på kan beskrives som reproduisering av det kulturelle minnet. Jan Assmann (1995:129, 2006:39) hevder at siden ritualer er basert på tradisjoner blir denne type handlinger ofte benyttet som en teknikk for å lagre og opprettholde minner i skriftløse samfunn. Som jeg diskuterte tidligere kan utførelsen av bestemte ritualer uttrykke gruppens kulturelle identitet. På samme tid blir også minnene om slekten og dens praksis reproduisert, noe som medfører at båndene til slekt og forfedre blir opprettholdt. Videreføring av tradisjoner fungerer dermed som et bindeledd til den gjenværende slekten. Situasjonen som oppstod omkring migrasjonsprosessen kan ha gjort begravelsesritualene desto viktigere ved at felles kunnskap styrket samholdet innad gruppen, men også til slekt og fortid i det frareiste landet.

Mangfoldet av gravskikker i Eyjafjörður kan derfor tolkes som bevismateriale for at det eksisterte forskjeller i de tilreisende gruppenes kulturelle praksis. Homogeniteten på hvert av gravfeltene viser også en reproduksjon av det kulturelle minnet for å opprettholde båndet til slekt og forfedre. Denne tolkningen er likevel ikke uproblematisk for gravfeltet i Dalvík. I kapittel 5.3.3 påpekte jeg en videreføring av sittegravtradisjonen fra Namdal i Trøndelag til Dalvík. Denne videreføringen kan settes i forbindelse med ovenfornevnte argumenter. Men samtidig fantes det også andre gravformer som flatmarksgraver, hauglegging og en båtgrav på samme gravplass. Dermed reises det spørsmål omkring de bakenforliggende årsakene til denne variasjonen innad på gravfeltet.

Variasjoner i gravskikk på ett og samme gravfelt er forholdsvis vanlig i Norden. Ofte kan dette skyldes tidsmessige variasjoner, der gravfeltet har vært i bruk over lengre perioder. I tilfeller der gravene dateres til samme tid kan imidlertid variasjonen forklares som uttrykk for individenes sosiale kategori (Svanberg 2003:141). En annen mulig forklaring kan være at flere familier eller sosiale grupper med forskjellige gravskikker benyttet samme gravfelt.

Dette kunne vært en mulig tolkning for gravene i Dalvík, men den framstår likevel som problematisk ved at både sittegraver, flatmarksgraver og en båtgrav fantes under to felles steindekker. Disse steindekkene forseglet gravene og det er derfor nærliggende å tenke seg at det var en relasjon mellom de gravlagte personene som befant seg under disse. Dette tyder derfor på at det har vært viktig å uttrykke individenes sosiale status. Samtidig som de forskjellige gravskikkene kan representere individuelle forhold, indikerer de felles steindekkene likevel en samhörighet. Som det ble presentert i kapittel 5.3.3 var alle gravene bortsett fra to mindre hauger plassert under disse dekkene. Da skikken med forseglende steindekke også var tilstede på Jøa i Namdal, kan dette ses som en indikator for videreføring av tradisjon. Fellestrekkene mellom de nevnte lokalitetene kan derfor ses som reproduksjon av det kulturelle minnet, mens de andre gravformene var nye tilskudd. Som det framkommer av *Landnámabók* kunne immigrantene bestå av forskjellige familier, i tillegg til arbeidsfolk og treller (Sigurðsson 2006:56, 2008:44). Overfarten og etableringen av en ny tilværelse kan ha skapt en samhörighetsfølelse blant gruppen, til tross for at den bestod av forskjellige sosiale grupper. En mulig tolkning kan derfor være at gravfeltet i Dalvík gjenspeiler en gruppe bestående av forskjellige familier med forskjellige gravskikker, og som på grunn av migrasjonsprosessen utviklet en fellesskapsfølelse. Dette båndet har blitt uttrykt ved å benytte samme gravfelt og at gravene er blitt forseglet med felles steindekker.

Omstendighetene rundt båtgraven kan likevel ikke forklares ut i fra dette argumentet. Det spesielle med båtgraven var dens uvanlige og tallrik kombinasjon av gravelementer. I tillegg til båten inneholdt graven både hest og hund, hvor hesten bar preg av rituell slakting. Samtidig var den døde plassert sittende i båten. Sett i lys av diskusjonen omkring kulturelt minne kan graven således tolkes som et uttrykk for ”sittegrav”-tradisjonen. Selv om de gravlagte var plassert sittende i mindre groper i Namdalen, ser det likevel ut som at forestillingen og betydningen omkring den sittende stillingen er blitt videreført til Dalvík. Graven preges derfor både av tradisjon og innovasjon.

Som tidligere diskutert henviser ritualer til tradisjon. Samtidig kan det være slik Jan Assmann (2006:108) hevder at ritualer i skriftløse samfunn ofte fungerer som kulturell tekst og at kulturell tekst ”manifests itself in an ever-changing set of appearance – that is the form in which the cultural text exists in an oral culture”. Ritualer kan med andre ord være ambivalente. Selv om ritualene representerer en uforanderlig historie, kan de samtidig tilpasses og endres. Endring av ritualene i form av manipulasjon, modifisering og improvisasjon kan ses som resultat av sosiale endringer i et samfunn (Naum 2008:181-182). Migrasjonsprosessen kan betraktes som en sosial endring for de involverte, og tilføyelsene av

gravelementer i båtgraven kan kanskje forstås ut i fra dette. Det som skiller båtgraven fra de andre er som nevnt den tallrike kombinasjonen av gravelementer. Selv om hest og hund også ble funnet i noen av de andre gravene i Dalvík, er det kun den gravlagte i båtgraven som har blitt gitt alle gravelementene samtidig. Dette indikerer at ritualet har fremtrådt annerledes i forhold til de andre begravelsene på dette feltet. Som det ble presentert i kapittel 5.3.3 tyder de anatomiske analysene på at den gravlagte var et barn eller ungdom. Det rike gravgodset peker mot at dette kan ha vært en sønn, siden det norrøne samfunnet hadde klare patrilineære trekk. Det var sønnene som førte slekten videre (Sigurðsson 2008:212). Tapet av en sønn kan ha blitt opplevd som mer traumatisk for immigrantene når de befant seg borte fra sine vante omgivelser. Ved et uventet og tragisk barnedødsfall under slike omstendigheter kan det derfor tenkes at gravritualene har vært mer åpne for endringer eller tilføyelser.

En annen forklaring til gravens særpreg kan ha vært at de pårørende ikke hadde erfaring med hvordan en barnebegravelse skulle utføres. Siden migrasjoner ofte er dominert av unge mennesker, er det mulig at denne kulturelle kunnskapen ikke var tilgjengelig blant immigrantene. Dermed kan usikkerheten ha ført til improvisasjon og kompensert med flere gravelementer. Som det vil bli diskutert i neste kapittel kan hestens tilstedeværelse i de islandske gravene ses i forbindelse med reisen til den andre siden og gjenforening med forfedrene. Båter i begravelseskontekster blir også sett i sammenheng med reisen til dødsriket ved at den fungerer som et transportmiddel. Når barnet eller ungdommen får både hest og båt med seg i graven kan en mulig tolkning av disse gravelementene være at de etterlatte ville forsikre seg om at den døde ville klare reisen. Båtgraven i Dalvík kan derfor tolkes som et resultat av migrasjonsprosessen ved at båndet til den gjenværende slekten og forfedrene i det gamle landet er blitt forsøkt opprettholdt, samtidig som denne konteksten kan ha framkalt nye ritualer.

Som vist i dette kapittelet har jeg tolket de forskjellige gravskikkene i Eyjafjörður som et resultat av at folkegruppene som reiste til Island kom fra forskjellige regioner og miljøer. Migrasjonssituasjonen brakte forskjellige grupper sammen, noe som medførte at folk ble bevisste på sin gruppes kulturelle identitet. Denne identiteten, eller gruppens *habitus*, ble uttrykt gjennom begravelsesritualene. Mye tyder på at det var slektens tradisjon og fortid som dannet grunnlaget for det norrøne menneskets identitet. Ved å reprodusere det kulturelle minnet gjennom begravelsesritualer ble kontakten mellom immigrantene og deres opphavsområder opprettholdt. Variasjoner i gravskikken innenfor et og samme gravfelt slik som i Dalvík, indikerer samtidig at migrasjonsprosessen kan ha skapt en samhørighetsfølelse mellom de som reiste sammen. Dette samholdet kan ha bidratt til at både tradisjon og nye

gravformer kan spores på denne gravplassen. Nye gravformer og endring av ritualer kan også ses i forbindelse med migrasjonsprosessen. Båtgraven i Dalvík kan være et resultat av usikkerhet og overkompensasjon, samtidig som den kan uttrykke et ønske om at den døde skulle gjenforenes med sine forfedre. Samlet sett kan derfor gravskikkene i Eyjafjörður tolkes som immigrantenes strategier for å opprettholde den vitale forbindelsen til slekt og forfedre.

Til tross for forskjellene i gravskikkene i Eyjafjörður er det likevel et gravelement som går igjen innenfor alle gravskikkene, nemlig hesten. Som det ble presentert i kapittel 5.2 har rester etter hesteskjelett blitt funnet i over halvparten av gravene i fjorområdet. I det følgende kapitlet vil derfor hesten som symbol bli diskutert.

7.1.2 Hesten som symbol – brudd og kontinuitet

Som vist i foregående kapittel indikerer de forskjellige gravskikkene i Eyjafjörður at det ble praktisert ulike ritualer blant kolonistene i landnåmsperioden. Denne variasjonen kan, som det ble argumentert for, tolkes som uttrykk for immigrantenes identitetsforskjeller. I dette kapitlet vil jeg diskutere hvordan den hyppige forekomsten av hester i islandske graver også kan ses i relasjon til immigrantenes identitet.

Som tidligere nevnt er hesten forholdsvis vanlig i norrøne graver i Skandinavia, men den forekommer hyppigere på Island enn noe annet land. I kapittel 5.2 ble det vist at hestens tilstedeværelse ikke kunne knyttes til én spesiell gravskikk. Dette peker derfor i retning av at hesten representerer et felles overordnet symbol for immigrantene. I Skandinavia har hester hovedsakelig blitt funnet i rike graver fra yngre jernalder, og har av den grunn blitt tolket som et statussymbol tilknyttet eliten eller krigersaristokratiet (Roesdahl 1983, Meling 2000, Oma 2000; 2001). Som nevnt i kapittel 5.2 inneholdt hele 56, 5 % av de undersøkte gravene i Eyjafjörður hesteskjelett. En mulig forklaring på det høye antallet av hestegraver kan ses i sammenheng med makt og status, siden mange av de tilreisende kolonistene kom fra velstående familier (se kapittel 3). To av de rike våpengravene på Silastaðir inneholdt hest (se lokalitet 98, grav I og IV i Appendix I), noe som ved første øyekast ser ut til at hester i gravkontekster tjente som samme formål som i Skandinavia. Denne tolkningen problematiseres ved at det samtidig er blitt nedlagt hest i graver som kan betegnes som funnfattige i Eyjafjörður. I noen tilfeller er det kun hesteskjeletter som er blitt funnet sammen med den gravlagte (se for eksempel lokalitet 89 grav VI, IX, 93, 97, 100 grav II i Appendix I). Dette indikerer at hest i gravkontekster ikke bare var et symbol tilknyttet status. Statusgraver

karakteriseres ofte ved sjeldne og kostbare gjenstander, så dersom hester var en mangelvare i landnåmsperioden kan hester i graver ses som et statusobjekt.

Hesten ble brakt over Atlanterhavet av de norrøne kolonistene og det var begrenset med plass ombord i skipene. Dermed er det rimelig å anta at antallet hester som ble fraktet fra Norge til Island ble holdt til et minimum, et antall som var nødvendig for å avle opp en levedyktig bestand (Birgisdóttir 1999:80). Et spørsmål som da reises er hvor stor hestebestanden var i landnåmets første fase. Et illustrerende eksempel på dette er fra 1700- og 1800-tallets Island, da et vulkanutbrudd førte til dårlige beiteforhold og resulterte i en drastisk nedgang i hestebestanden:

År	Antall hester	Kommentar
1703	26.730	Første offisielle telling
1779	32.638	
1783	36.408	
1783	8.395	Vulkanutbrudd i Skaftafellssysla ødela beite over hele landet og dyr måtte slaktes eller døde av sult.
1804	26.524	Stammen har blitt over tredoblet i løpet av 20 år
1840	33.300	Gjennomsnittstall for 1840-1845
1896	43.235	Ifølge Daniel Bruun var det 400 hester pr. 1000 innbygger på Island

Tabell 3: Tabell hentet fra Birgisdóttir (1999:80), etter Bruun (1902: 38).

Dette eksempelet fra perioden 1783-1804 viser at hestebestanden kunne reproduseres til det tredoblet i løpet av 20 år. Som nevnt i kapittel 3 foreligger det mange, sprikende beregninger omkring den islandske bosetningen i landnåmsperioden. Dermed vil et regnestykke om antall hester per skip bare bli spekulasjoner. Men hvis vi enkelt og greit forholder oss til de 415 landnåmsmennene som blir nevnt i *Landnámabók*, og regner med at det ble fraktet minimum to hester i landnåmsmannens følge blir det 2490 hester etter 20 år. I tillegg kan vi regne med at etterkommende kolonister tok med like mange hester. Hestebestanden tyder derfor på å ha vokst seg rimelig stor i løpet av landnåmsperioden. På bakgrunn av dette er det rimelig å anta at hester ikke var en mangelvare. Som tidligere nevnt var hesten viktig i forbindelse med kommunikasjon og handel, så det er trolig at hest i graven var en gjev gave. Men siden hesten synes å ha vært forholdsvis tilgjengelig og det faktumet at mer enn halvdelen av alle graver i Eyjafjörður inneholdt hest, vil jeg likevel hevde at hesten ikke tjente som et tradisjonelt statussymbol i de islandske gravene. Det kan også påpekes at hestegravene var jevnt fordelt mellom begge kjønn, slik at hesten heller ikke var en kjønnsmessig markør i islandsk sammenheng. Som det ble diskutert i kapittel 5.2 ble hester nedlagt i både mann- og

kvinnegraver i vikingtiden i Norge, selv om den er funnet i størst tilknytning til mannsgraver. Overvekten av hestegraver på Island må derfor ha andre bakenforliggende forklaringer.

Forekomsten av hestegraver i Norden er også blitt satt i sammenheng med behovet for framkomstmidler til kommunikasjon og handel. Gutorm Gjessing (1943:60) er blant dem som diskuterer hestens betydning som transportmiddel. Han påpeker at på grunn av hestens viktige betydning som framkomstmiddel kan den ha fått en affeksjonsverdi for eieren, noe som han betrakter som en delvis forklaring til hester i gravkontekster. Dette kan også tenkes å være gjeldene for Islands del hvor båter etter hvert ble en mangelvare når skogene forsvant. Men som Gjessing selv påpeker, strekker denne forklaringen likevel ikke til når hestens hode i flere tilfeller har blitt kuttet av. Det samme gjelder Orri Vésteinssons funksjonalistiske forklaring som ble nevnt i kapittel 5.2. Vésteinsson (2000b:170) påpeker at antallet hestegraver kan ses i sammenheng med mangel på ekspertise og råvarer til å produsere nye verktøy i landnåmsperioden, og at det må ha vært ønskelig å bevare disse framfor å gi de som gravgaver. Hester, derimot, hevder han var mer egnet som gravgods siden de var tallrike og tilgjengelige. I presentasjonen av gravfeltet i Dalvík i kapittel 5.3.3 påpekte jeg at hester hadde medfulgt i åtte av 13 graver. På samtlige hester var hodet kuttet av og intensjonelt lagt ved buken. Denne behandlingen tyder på en rituell handling, noe jeg mener svekker Vésteinssons hypotese om en mer pragmatisk bruk av hest som gravgave.

Når det gjelder de andre hestegravene i Eyjafjörður blir det ikke nevnt lignende behandling, men i noen tilfeller er hesten blitt lagt i en egen grav like i nærheten (se for eksempel 87 grav I, 91, 102 og 107 i Appendix I). Her kan det trekkes en parallell til saksiske gravplasser, hvor det virker som om det er eldre ridehester som ligger i egne graver, mens hestene som er nedlagt som gravgaver helst er unge (Capelle 1998:84, Stylegar 2005). I tilfellene fra Eyjafjörður der hesten har blitt lagt i egen grav, er det også blitt funnet hesteutstyr som bisset og spenner som kan være rester etter seletøy. Dette mener jeg trekker Vésteinssons hypotese ytterligere i tvil, fordi hesteutstyr kan tenkes å ha vært like problematisk å framstille som verktøy. Alderen på de nedlagte hestene i Eyjafjörður er ukjent, og samtidig er det vanskelig å skille mellom rene dyrebegravelser og hesteoffer i begravelleskontekster. Samlet sett mener jeg behandlingsmåten av hestene i Eyjafjörður indikerer at den har hatt en bestemt rolle i gravkontekster. For å komme nærmere en forståelse på hvorfor hesten hadde en sentral betydning i begravellesritualet vil jeg ta hestens rolle i den norrøne mytologien nærmere i øyesyn.

Ut ifra gravmaterialet og skriftlige kilder fra yngre jernalder tyder det på at det eksisterte et mangfold av forestillinger omkring døden innenfor den norrøne verdenen.

Gravgaver og informasjonen som framkommer i de skriftlige kildene viser på samme tid at det norrøne mennesket trodde på en eksistens etter døden. Avreise og framkomst er derfor sentrale motiv i dødens mytologi, hvor den døde skal forlate en dimensjon av tilværelse og samtidig innlemmes i en annen (Steinsland 2005:338). Kristin Oma (2001) har studert hestens rolle gjennom jernalderen og påpeker at hesten hadde en kompleks betydning. Hesten opptrådte i forskjellige ritualer tilknyttet død og offer, hvor hesten symboliserte muligheten til reise og åndelig forflytning. Hun viser blant annet til eksempelet i Edda hvor Odin saler hesten Sleipner for å dra til Niflheim, de døde rike (Oma 2001:42). I *Saxo Grammaticus Gesta Danorum* fortelles det om Bråvallaslaget, hvor det blir opplyst at Sigurd Ring la Harald Hildetand i en haug, sammen med en sallagt hest og bad ham dra til Valhall (Almgren 1927:188). I disse eksemplene blir hesten sett i forbindelse med reisen til den andre verdenen og blir dermed et symbol for grenseoverstigning. Som Magdalena Naum (2008:231) påpeker er kulturell praksis, som for eksempel gravlegging, ikke en statisk og uforanderlig handling. Som det ble diskutert i forrige kapittel er det mye som tyder på at båndet til slekten og forfedrene var av stor betydning for det norrøne mennesket. Ved å emigrere til Island fjernet kolonistene seg fra fortiden som dannet grunnlaget for deres identitet. Den nye situasjonen kan ha ført til at hesten som symbol delvis ble endret og tilpasset immigrantenes behov. Og siden hesten ble betraktet som et grenseoverskridende dyr, kan en mulig tolkning av den hyppige forekomsten av hester i de islandske gravene være immigrantenes ønske om å gjenforenes med sine forfedre i opphavsområdet. Også avskjæring av hestens hode, kan tolkes som en medvirkende handling for oppnå dette. Ved å ødelegge eller omforme offeret ble det overrakt til gudene. Hensikten bak hesteofferet kan ses i forbindelse med et ønske om å opprette et vennskskapsforhold til gudene i håp om hjelp. Som tidligere nevnt skaper gaveutveksling et gjensidig og forpliktende forhold mellom de involverte (Mauss 1995:29). Ved å ofre hester i begravelleskontekster kan dette tolkes som et ønske fra immigrantene om at gudene skulle hjelpe den døde til å gjenforenes med forfedrene. Med andre ord kan hesten i de islandske gravene se ut til å ha en dobbel betydning; den skal både hjelpe den døde over i den andre verdenen, samtidig som den har inngått i gravritualet for å gjøre gudene til lags.

På samme tid kan begravellesritualer der hesten inngikk også ha hatt en ikke-religiøs betydning. Som tidligere nevnt var hestegraver forholdsvis vanlige i yngre jernalder. Ved å utføre de samme ritualene i det nye landet opprettholdtes minnene om slektens tidligere praksiser. Med andre ord fikk hesten også betydning i reproduksjonen av det kulturelle minnet. Samtidig som hesten ble brukt for å opprettholde båndet til slekt og fortid, utvikles også hesten til å bli en del av immigrantenes identitet og *habitus*. Ifølge Magdalena Naum

(2008:274) kan konstruksjonen av identitet betegnes som en dynamisk prosess. Samtidig som immigrantene reproduserte det kulturelle minnet ved å inkludere hesten i begravelsesritualet, oppstod det en ny betydning omkring hesten som et resultat av migrasjonsprosessen. Ved at kolonistene inkluderte hesten så ofte i begravelsene, skapte de på samme tid et brudd til gamle tradisjoner.

Som vist eksisterer det forskjellige tolkninger omkring hestens betydning i gravkontekster, men som det ble presentert i dette kapittelet passer mitt materiale best til å se hesten som del av en strategi i opprettholdelsen til den gjenværende slekten i immigrantenes opphavsområder. På grunn av den grenseoverskridene egenskapen hesten tillegges i norrøn mytologi kan hesten ha blitt betraktet som en viktig aktør for å gjenforene den døde med forfedrene i det gamle landet. Den store forekomsten av hestegraver i Eyjafjörður mener jeg også peker i retning av at det oppstod en egen *habitus* eller en egen identitet blant immigrantene, ved at migrasjonsprosessen framkalte nye strategier for å opprettholde kontakten med slekten og fortiden i opphavsområdet. Derfor ble hesten et symbol på både brudd og kontinuitet.

7.2 Ressurser og makt

I de to ovenstående kapitlene har vi sett hvordan gravmaterialet fra Eyjafjörður kan tolkes som uttrykk for at bestemte strategier ble brukt av immigrantene til å håndtere migrasjonssituasjonen i det nye landet. I dette kapittelet vil jeg imidlertid bevege meg over til et annet aspekt ved David W. Anthonys migrasjonsmodell. Som det ble presentert i kapittel 4 peker Anthony på muligheten til å tilegne seg rikdom og prestisje som sentrale motiveringsfaktorer i forbindelse med kjedemigrasjon. Han sier også at de første gruppene med koloniseter ofte klarte å oppnå status og makt ved å bistå de etterkommende immigrantene med råd, beskyttelse og eiendom. Dette kan derfor medføre sosiale forskjeller i destinasjonsområdet (Anthony 1997:26). Samtidig påpeker Anthony at kjedemigrasjon kan spores arkeologisk ved at den første migrasjonsbølgen kan ses som konsentrasjoner av bosetninger i områder som anses for å være de beste og mest produktive. Den andre bølgen av immigranter kan derimot gjenfinnes som bosetninger i mindre attraktive områder. Med den norske sentralgården *in mente* presenterte jeg i kapittel 6 hvordan naturforhold, graver, gårdsnavn og senere kirkebygging kunne bidra med å utpeke landnåsmennenes sentralgårder. Jeg vil derfor videre diskutere hvilke sosiale og økonomiske strategier landnåsmennene brukte for å tilegne seg og opprettholde en maktposisjon. I denne

diskusjonen vil jeg ta utgangspunkt i gårdene Grund, Hof, Vellir, Möðruvellir og Laufás som framstod som sentralgårder ut ifra argumentasjonen i kapittel 6.

Ifølge *Landnámabók* og *Svarfdæla saga* fikk Þorstein Svarvað tildelt den vestlige delen av Svarfaðardalur av Helgi hinn Magra, og etablerte gården Grund (se Appendix II). Som det ble presentert i kapittel 5.3.3 fantes det et gravfelt fra landnåmsperioden på Ytra-Garðshorn, et område som opprinnelig tilhørte gården Grund (se Appendix II). Opplysningene som framkommer i de skriftlige kildene om Þorsteins gårdsetablering kan derfor være interessante å bruke i tilnærmingen av landnåmsmennes bopsetningsstrategier. Selv om Þorstein hadde halve dalen til sin disposisjon valgte han å bosette seg midt i dalen, hvor avstanden mellom gården og kysten var 7,5 kilometer. Det samme er tilfellet for landnåmsgårdene Hof og Vellir i samme dal (se Appendix II). Begge gårdene har en tilnærmet identisk lokalisering som Grund, bare på motsatt side av elven (se figur 15). Dette ser imidlertid ut til å være en gjennomgående tendens for beliggenheten til sentralsteder på Island. Hvammur, Hólar, Hofstaðir i Þingeyjarsýsla og Reykholt er alle viktige sentralsteder i vikingtid og tidlig middelalder i andre deler av landet. Alle de nevnte stedene ligger over 10 kilometer fra sjøen. Distribusjonsanalysen av gravene i Eyjafjörður i kapittel 6.1.2 viste også at en tilknytning til elver og elveleier var vel så viktig som tilknytning til sjøen.

I Norge var det en tendens til at maktsentrene lå i gode jordbruksområder som samtidig lå strategisk til ved elveutløp og langs kommunikasjonsårer som fjorder, veilinjer og smale sund langs kystleia. Eksempler på slike områder finnes blant annet i Søndre Vestfold, Jæren, Karmøy, Inn-Trøndelag og Lofoten (Skre 1998b:415-416, Myhre 2002:161, 209). Tilknytning til sjøen har ofte blitt satt i sammenheng med kontroll av fjordtrafikk, samtidig som det ga mulighet til å bytte til seg prestisjevarer og andre handelsvarer eller innkreving av tributt (Brink 1999: 435, Fabeck 1999:463). Det fantes også mektige sentralsteder innenlands i Norge, hvor Åker ved Mjøsa tjener som et bra eksempel. Det rike arkeologiske materialet som har blitt funnet der viser at gården må hatt en sentral betydning i jernaldersamfunnet på Hedmarken (Pilø 2005:93). Det kan også dras paralleller til Danmark i dette tilfellet. Charlotte Fabeck og Jytte Ringtved (1995:25-26) viser at sentralsteder i Danmark kunne ligge innenlands, hvor lokalitetene synes å ha en utpreget kommunikativ plassering. Dette momentet er imidlertid uvesentlig i diskusjonen omkring landnåmsgårdenes beliggenhet, siden Island var ubebodd da gårdsetableringen fant sted.

Selv om sentralgårdene i Svarfaðardalur og de andre islandske sentralstedene ikke viser en umiddelbar tilknytning til sjøen, kan gårdene likevel ha hatt kontroll over havner og

underlagte/allierte gårder ved kysten. Et illustrerende eksempel er bispesetet på Hólar som hadde kontroll over handelshavnen Kolkuós som lå 15 kilometer fra bispesetet (Traustadóttir og Zöega 2006). Når det gjelder forholdene i Svarfaðardalur kan det igjen være interessant å trekke inn opplysninger fra *Svarfdæla saga*. Her blir det opplyst at sønnen til Þorstein på Grund bosatte seg ved kysten etter ønske fra faren. Sønnen Karl etablerte seg derfor på Upsir i Dalvík (se figur 16), i enden av den vestlige siden av Svarfaðardalur (kap. 19).

Fig. 16: Utsikt over Eyjafjörður fra Upsir, Dalvík. Foto: Astrid Hoelseth Bjørlo.

Dette kan ses som en strategisk manøver av Þorstein for å ha tilgang til marine ressurser, samt kontroll over kysten. I sagalitteraturen finnes det opplysninger om handelstransaksjoner ved Upsir i Dalvík. I tillegg var det flere graver som inneholdt vektlodd på gravfeltene tilhørende Grund og Upsir (se Appendix I). Dette kan ses som tydelige indikasjoner på at Grund var engasjert i kystområdet til tross for at gården lå langt fra kysten. Likevel peker plasseringen til sentralgårdene i Svarfaðardalur mot at andre forhold var av høyere prioritet da landnåmsgårdene ble etablert.

Beliggenheten til gårdene Möðruvellir og Laufás kan imidlertid betegnes som mer sentrale ut ifra norske termer. Möðruvellir ligger 3 kilometer fra sjøen, men en liten høyderygg framfor gården hindrer utsikt over fjorden. Til gjengjeld er gården plassert like ved Hörgáelven som fører ned til en naturlig bukt. Handelshavnen Gásir som jeg nevnte i kapittel 6.2.1 lå ved dette utløpet. I samtidssagen *Guðmundur saga Dýri* framkommer det en relasjon

mellom Möðruvellir og Gásir, men siden utgraverne av handelshavnen ikke undersøkte de eldste lagene i dette området er det vanskelig å si noe om når handelsaktiviteten startet her. På bakgrunn av dette blir det problematisk å diskutere i hvilken grad beliggenheten til Möðruvellir ble valgt ut ifra kyststrategiske forhold. Det er imidlertid et annet moment som også må diskuteres i forbindelse med Möðruvellir. Som det ble nevnt i kapittel 6.1.2 finnes gårdsnavnet Hof like i nærheten. Orri Vésteinsson (2004:37-38) har diskutert Hof-navn på Island og argumenterer for at denne navnegruppen tilhører den første fasen av landnåmet. Dette navnet ser han i forbindelse med hallbygninger tilhørende de tidligste landnåmsmennene. Hof ligger 2,5 kilometer unna Möðruvellir og kan derfor tenkes å ha vært den første landnåmslokaliteten i dette området, mens bebyggelsen etter hvert forflyttet seg til Möðruvellir. Slik det framgår av Appendix II blir Möðruvellir nevnt i mange forskjellige sagaer, mens det finnes ingen referanser til Hof. Derfor må en eventuell forflytning mest sannsynlig ha funnet sted forholdsvis kort tid etter landnåmets start. En annen mulighet kan være at hele området ble omtalt som Möðruvellir, mens selve hallbygningen lå hvor Hof finnes i dag og at en denotasjonsendring har forekommet på et senere tidspunkt. Siden det ikke finnes noe arkeologisk materiale som støtter opp om at Hof var en landnåmsgård, og at sagareferansene mangler, står vi derfor tilbake med få holdepunkter for denne hypotesen.

For Laufás sitt vedkommende ligger gården 1 kilometer fra sjøen, og like i nærheten av Fnjóskáelvans utløp (se figur 13 og 17). Gården er plassert på et høydedrag, noe som må ha gitt bra utsyn med tanke på ferdselen i fjordområdet. Ifølge sagalitteraturen var det dessuten en handelsplass med navn Kaupangur¹⁴ på østlige side, innerst i Eyjafjörður. Gårdsnavnet finnes fortsatt i dag og har mest sannsynlig sitt opphav fra begynnelsen av landnåmsperioden. Omtrent 400 meter fra Kaupangur finnes også gårdsnavnet Knarrarberg¹⁵, som indikerer at handelsskip ankret opp der i vikingtiden. Det er imidlertid ikke blitt foretatt noen arkeologiske undersøkelser av dette området. En mulig, innvirkende faktor til Laufás' beliggenhet kan likevel ses i sammenheng med at skipene som skulle til Kaupangur måtte seile forbi Laufás, noe som kan ha gitt innehaveren av gården fortrinnsrett til å sikre seg viktige varer ved å tilby skipene en trygg havn. Like nedenfor Laufás finnes det nemlig en avskjermet bukt (se figur 17), og i kilder fra 1400-tallet blir det opplyst at det fantes en havn der på dette tidspunktet (Ágústsson 2004).

¹⁴ Kaupangur har sine paralleller i Norge, hvor Kaupang i Vestfold er den mest kjente. De arkeologiske undersøkelsene som ble foretatt på Kaupang i Vestfold bekreftet at det hadde vært en handelshavn på dette stedet i vikingtiden. Kaupang er en norrøn betegnelse for handelsplass, og navnet er sammensatt av *kaup*- (kjøpe) og *-angr* (fjord, havn) (Schmidt 2000; Skre 2007).

¹⁵ Handelsskipene fra vikingtiden ble kalt knarr (Sigurðsson 2008:47).

I *Reykðæla saga* (kap. 13) og *Guðmundur saga Dýri* (s. 183) blir det også nevnt at skip ankrer opp nedenfor Laufás. Dette peker i retning av at bukten ble brukt som havn allerede i landnåmsperioden, men usikkerheten omkring dateringen av Kaupangur omgjør hypotesen om Laufás' strategiske beliggenhet til spekulasjoner. Samlet sett ser det ut som hovedårsaken til sentralgårdenes beliggenhet må skyldes andre faktorer enn kontroll av skipsferdsel og handel i landnåmsperioden.

Når det gjelder innlandsgårdene fra landnåmsperioden har Jon Viðar Sigurðsson (2006:57) argumentert for at denne beliggenheten i noen tilfeller kan ses som et resultat av mislykkede gårdsetableringer. Fordi landnåmsmennene ikke kjente til forholdene i det nye landet, argumenterer han for at dette førte til en periode med prøving og feiling av landnåmsgårdenes beliggenhet. Dette begrunner han blant annet med at av de 600 gårdene som *Landnámabók* omtaler er ca. 150 av dem ukjente i yngre kilder. Med utgangspunkt i distribusjonsanalysen i kapittel 6.1.2 peker imidlertid mine resultater mot at valgene til landnåmsmennene i Eyjafjörður var gjennomtenkte og strategiske, etter som gårdene viser en kontinuitet fra landnåmsperioden og utover 1100-tallet. Som jeg diskuterte i samme kapittel kan de omkringliggende naturforholdene til sentralgårdene bidra med informasjon om hvilke strategier landnåmsmennene benyttet seg av.

Som nevnt i kapittel 6.1.2 synes plasskontinuiteten på Island å være svært stabil. På bakgrunn av dette kan beliggenheten til dagens gårder være spesielt interessant å ta i øyesyn i diskusjonen omkring landnåmsmennenes bosetningsstrategier. Gårdene på Hof, Grund, Vellir, Möðruvellir og Laufás ligger alle i et svakt hellende terreng (se figur 17 og 18). Slike områder er ofte selvdrenerende og derfor velegnet for jordbruk (Øye 2002:234). Dette var kunnskap som landnåmsmennene mest sannsynlig var kjent med fra Norge. Samtidig ligger sentralgårdene enten i nærheten av elver eller elvemunninger (se figur 13). Som tidligere nevnt viser pollenanalyser at store deler av Island var dekket av skog da landnåmet begynte (Hallsdóttir 1987:36). Naturlig og tilgjengelig beitemark må ha vært svært ettertraktet for å kunne sikre seg fôr de første vintrene. Antall kyr som kunne avles opp var avhengig av mengden vinterfôr som kunne produseres, så tilgjengeligheten av beiteeng må derfor ha vært avgjørende både med tanke på dyrenes overlevelse og størrelsen på bestanden. Som nevnt i kapittel 6.2.1 finnes det ofte naturlige beiteområder langs elver som tidvis blir oversvømte, fordi dette er forhold som er mindre gunstige for trær og buskvekster (Vésteinsson et al. 2002:119).

Fig. 18 Tekst: Bildet er tatt fra søndre del av Grund, utsikt mot Hof og Vellir. Foto: Astrid Hoelseth Bjørlo.

Rydding av skog og dyrking av beitemark er tidkrevende arbeid. Sentralgårdenes tilknytning til elver og elvemunninger kan derfor ses som et strategisk valg med tanke på en umiddelbar tilgang på vinterfôr. Den sammenfallende beliggenheten til Grund, Hof og Vellir kan derfor

skyldes at dette området var fritt for skog og rikt på naturlig beiteeng. Som figur 18 viser er dette et parti, hvor elven uhindret kunne gå over sin bredde. Ut ifra denne argumentasjonen kan også Möðruvellir og Laufás' beliggenhet i nærheten av elvemunninger tenkes å være optimale områder for lett tilgjengelig vinterfôr.

Som jeg diskuterte i kapittel 6.1.2 kan gårdsnavn bidra med informasjon om de omgivende naturforholdene, og om hvordan jorden ble brukt. Innen stedsnavnsforskningen i Norge blir stedsnavn som er usammensatte og naturbeskrivende i ubestemt form ansett for å være de eldste, som for eksempel Vik, Nes og Berg (Sandnes og Stemhaug 1997:32-37). Det samme mønsteret ser ut til å finnes på Island. Landnåmslokaliteter kan ofte gjenkjennes av gårdsnavn hvor betydningen er relatert til forskjellige naturtrekk i det omkringliggende landskapet, som for eksempel skogsåpninger og dyrkbare områder (Vésteinsson 1998:8, Lárusdóttir 2006:58). Kveghold var som tidligere nevnt en viktig del av det økonomiske fundamentet til den norske sentralgården, og som jeg argumenterte ovenfor er det derfor sannsynlig at gode beiteområder har vært de mest populære områdene i Eyjafjörður. Grund (gressbakke) og Vellir (tørt gressland) gir indikasjoner på at områdene var gunstige for kveghold (se figur 18). Etterleddet i Möðruvellir betyr også gressland, hvor førsteleddet Möðru- kommer av blomsten gulmaðdra (lat. *Galium verum*). Denne planten trives på tørre steder som blant annet enger, solåpne bakker eller beitemark (Jonsson 1976:105). Navnet Möðruvellir beskriver derfor et gresskledd område med rikelig gulmaðdra.

I kapittel 6.2.1 diskuterte jeg at stedsnavn som Hof ofte blir sett i forbindelse med kultiske aktiviteter, og navnet gir oss derfor ingen indikasjoner på de omkringliggende naturforholdene. I samme kapittel framhevet jeg også at det finnes en relasjon mellom Hof og Vellir i sagalitteraturen. I *Svarfdæla saga* (kap.28) blir det opplyst at sønnen til goðen Ljótólf bosatte seg på Vellir, og overtar goðordet etter faren. Avstanden mellom Hof og Vellir er 1,7 kilometer, og i jordregistrene fra omkring 1600-tallet framkommer det at de mellomliggende gårdene opprinnelig tilhørte Hof (se Appendix II). Hvis vi legger denne informasjonen til grunn, sammen med Vellir (tørt gressland) like i nærheten, tyder det derfor på at også Hof har hatt tilgang på beitemark.

Når det gjelder Laufás kan også dette navnet knyttes til beiteområder. Halvannen kilometer unna ligger det en gård med navn Grund (gressbakke). Som jeg har diskutert tidligere tilegnet de første landnåmsmennene seg store områder. Det kan derfor være en mulighet for at denne gården opprinnelig tilhørte Laufás, og det kan tenkes at gården har hatt beiteeng til disposisjon. Samtidig indikerer navnet Laufás at området har vært rikt på løv, noe som også kunne brukes som dyrefôr. Selv om løvskog kunne benyttes både som beiteområde

og til innsamling av vinterfôr, er det tenkelig at gressland var bedre egnet for ekstensiv storgård drift ved at større mengder kunne samles hurtigere inn. Som vi ser på figur 17 ligger Laufás like i nærheten av Fnjóskáelvans utløp, et området hvor det mest sannsynlig vokste gress.

Samlet sett indikerer både sentralgårdenes tilknytning til elver og elvemunninger, sammen med gårdsnavnene Grund, Vellir og Möðruvellir at dette var områder hvor det allerede eksisterte gode beiteområder, som var velegnet for kveghold og produksjon av vinterfôr. Når det gjelder Laufás er indikasjonene ikke like tydelige, selv om både omkringliggende naturforhold og gårdsnavn tyder på at området var velegnet som beitemark.

Gårdenes takstverdi kan trekkes inn som et argument for at dette var produktive områder. Verdien av gårdene er basert på jordregistre fra slutten av 1600-tallet, og det er derfor ikke en selvfølge at disse verdiene representerer eiendomsforhold fra landnåmsperioden. Som det ble diskutert i kapittel 1.2 har sammenlignelser mellom jordregistret og **DI II** framvist takstverdien som påfallende stabil (Lárusson 1967:32). Det samme resultat støttes opp av andre forskere (Lárusson 1944, Víkingur 1970,). Det må derfor være rimelig å trekke kvaliteten og størrelsen av gårdene tilbake til landnåmsperioden. Ifølge tallene fra dette jordregisteret ble en middels gård taksert til 20 hundreder. Gårder som var taksert omkring 60 hundreder ble betraktet som hovedgårder (Lárusson 1967:33, Sigmundsson 1990:50, 63).

Gårdsnavn	Størrelse (se Appendix II)	Region
Grund	69 hdr	Svarfaðardalur
Hof	126 hdr	Svarfaðardalur
Vellir	120 hdr	Svarfaðardalur
Möðruvellir	110 hdr	Hörgadalur
Laufás	50/120 hdr	Dalsmynni

Tabell 4: Oversikt over takstverdien til sentralgårdene i Eyjafjörður (Lárusson 1967:269-288).

Takstverdi	Antall gårder	I prosent
1-12 hdr	1374	34,2
13-24 hdr	1597	39,7
25-36 hdr	485	12,1
37-48 hdr	274	6,8
49-60 hdr	223	5,5
61 hdr -	67	1,7

Tabell 5: Inndeling av gårdenes takstverdi basert på tall fra *Old Icelandic land register* (Lárusson 1967:33).

Tabell 4 viser at alle sentralgårdene har en takstverdi som tilsvarer definisjonen av en hovedgård. I *Old Icelandic Land Registers* er takstverdien til Laufás satt til 50 hundreder,

samtidig som gården står oppført som *beneficium* (se kapittel 6.2). Björn Lárusson (1967:63-65) påpeker at gårder som var *beneficium* har blitt taksert for lavt i landregisteret fra 1695, sammenlignet med andre landregister. Årsaken til at disse gårdene har så lav takstverdi er at deler av disse gårdenes landområder tilhørte kirken, og skulle dermed ikke takseres for tiende. Slike gårder kan imidlertid settes til minst 120 hundreder, ifølge Björn Lárusson. Som det framgår av tabell 5 utgjør gårder som er taksert til over 61 hundreder bare 1,7 % av gårdene i jordregisteret fra 1695. Dermed må takstverdien til sentralgårdene i Eyjafjörður ses som et forsterkende argument for at dette var særdeles produktive områder.

Et moment som må diskuteres er landnåmsmennenes vektlegging av storfe. Som nevnt i kapittel 6.1.2 viser osteologiske analyser at storfe utgjorde 40-50% av det totale beinmaterialet på forskjellige landnåmslokaliteter (Smith 1995, Vésteinsson et al. 2002, Vésteinsson 2006, McGovern et al. 2007). Selv om kveg bidro med sekundære produkter som kjøtt, melk, ost, huder og gjødsel påpeker Bjørn Myhre (2002:146) at sammenlignet med småfe var kveghold svært arbeidskrevende. Det Nordatlantiske klimaet på 800- og 900-tallet var forholdsvis mildt, så dyrene kunne gresse ut mesteparten av året. Likevel har det blitt funnet flere fjøsbygninger fra landnåmsperioden. Dette kan ses i sammenheng med produksjon av melkeprodukter, da melkedyra ble holdt inne og krevde kvalitetsfôr (Vésteinsson 2006:100). Derfor kan vi regne med at sommerhalvåret var preget av intensiv fôrproduksjon, innhøsting og innsamling av løv. I Norge er det for eksempel blitt regnet ut at store gårder med 35 kyr brukte ca. 280 dagsverk bare for å samle inn vinterfôr (Løken 1987:87, Myhre 2002:146). I tillegg krevde også fjøs vedlikehold, samtidig som områdene for fôrproduksjon måtte passes for å holde dyrene borte. Småfe, derimot, krevde mindre arbeid ved at de kunne gå ute hele året, samtidig som de produserte de samme sekundære produktene som storfe om enn i mindre mengder (Vésteinsson 1998:7, Myhre 2002:99, 145-146). I og med at småfe ikke hadde samme behov for vinterfôr ville en prioritering av sauer og geiter gitt landnåmsmennene flere bosetningsalternativer (Vésteinsson et al. 2002:118-119). Et annet moment som kan diskuteres i denne sammenheng er dyretransporten over Atlanterhavet. Alle dyr som landnåmsmennene hadde behov for måtte fraktes til Island. Det eneste, opprinnelige pattedyret på øya var polarrev (Einarsson 1995:35). Småfe krevde mindre plass ombord i skipene, og en nedprioritering av storfe ville dermed gitt mer rom for andre dyr eller mennesker. Likevel peker beliggenheten og navnene på sentralgårdene i Eyjafjörður mot at områder som var egnet for kveghold var av høyeste prioritet.

Bakgrunnen for landnåmsmennenes prioritering av storfe må ses i forbindelse med deres *habitus*. Som det ble diskutert i kapittel 6.1 ble storfe benyttet som medgift, i etablering

av allianser og kontaktnett, samtidig som det ble brukt som betaling av tributt og bøter gjennom jernalderen i Skandinavia. Storfe hadde med andre ord en sentral rolle i sosiopolitiske sammenhenger, og fortsatte å ha samme status på Island. Dette finnes det eksempler på i islendingesagaene, der okser ble gitt av goðer til sine venner og tingmenn (Sigurðsson 1999:92, 114). I sagalitteraturen hvor handlingen foregår i Eyjafjörður finnes det også eksempler hvor okser blir gitt som gaver. I *Viga Glum saga* (kap. 9) blir det opplyst: ”Nå gir jeg deg denne oxen, for at Glum skal ikke fare fra Tverå mere godvillig enn jeg”. Også i *Ljosavetninga saga* (kap. 7) blir okser utvekslet som gaver mellom to høvdinger: [...] da han dro derfra gav Ufeig ham to røde, seks vintre gamle okser, to kostelige dyr. ”Det er en god gave”, sa Guðmundur”. Et annet illustrerende eksempel på hvilken betydning storfe hadde for makteliten på Island finnes også i *Ljósavetninga saga* (kap. 5, 113). Her blir det opplyst at Guðmundur hinn ríka (den mektige) bodde på Möðruvellir. Videre forteller sagaen at han hadde hundre menn knyttet til seg, og at han eide det samme antallet kyr. I dette tilfellet blir makten til Guðmundur målt ut ifra antall følgesmenn og størrelsen på kvegflokken. I den islandske lovboken *Grágás* fremkommer det at verdi- og pengesystemet på Island var basert på verdien av en ku eller en bestemt lengde vadmél. At kyr ble brukt til dette formålet illustrerer også den viktige betydningen storfe hadde i det islandske samfunnet. Med andre ord var det en tydelig relasjon mellom kveg og status i vikingtiden. Landnåmsmennenes bosetningsstrategier kan derfor betegnes for å være preget av både økonomiske og sosiopolitiske hensyn.

Som det ble diskutert i kapittel 6.2 var kirkebygging en kostbar affære. Både oppføring og drift av kirken krevde økonomisk kapital. Som det ble presentert i kapittel 6.2.1 fantes det mange gårdskirker i Eyjafjörður, og at det eksisterte forskjeller omkring kirkenes status. I dette kapittelet har jeg argumentert for at Grund, Hof, Vellir, Möðruvellir og Laufás var gårder med stor produktivitet, og at de omkringliggende naturforholdene var velegnet for storfebruk. Ifølge kildematerialet hadde samtlige gårder bortsett fra Hof statuskirker knyttet til seg utover 1000-tallet. Store kirker var kostbare, så når det ble reist statuskirker på hver av disse gårdene, støtter det opp om at dette var ressursrike gårder. Kirkebyggingen kan også ses som tydelige indikasjoner på maktkontinuitet. Denne kontinuiteten mener jeg gjenspeiler landnåmsmennenes gjennomtenkte og strategiske valg omkring bosetningslokaliteter. En produktiv gård var likevel ikke nok for å opparbeide seg en maktposisjon. I det følgende kapittelet vil jeg se nærmere på andre mulige strategier stormennene benyttet seg av.

7.2.1 "Gjalda gjöf við gjöf" – gavegiving som strategi

I kapittel 7.2 argumenterte jeg for at beliggenheten til sentralgårdene i Eyjafjörður kan underbygge en tolkning om at de første landnåmsmennene valgte å bosette seg i de områdene som var best egnet for kveghold. Samtidig framkommer det av sagalitteraturen at landnåmsmennene også tilegnet seg land utover sine egne gårder. Store og ressursrike landområder krevde mye arbeidskraft og man kan si at områdene var verdiløse såframt landnåmsmennenes hushold ikke klarte å utnytte dem. Ifølge Anthonys migrasjonsmodell får etterkommende immigranter landområder av pionerene, men ofte i områder som kan betegnes som mer marginale. Jeg har også diskutert at denne strategien utgjør selve kjernen i sentralplassteorien. I kapittel 6.1 ble det vist hvordan den norske høvdingens ressursområde ble utnyttet på grunn av avhengighetsforholdet mellom høvding og underlagt. Det er derfor tenkelig at de første landnåmsmennene benyttet seg av samme strategi. I dette kapittelet vil jeg derfor diskutere hvordan denne strategien ble praktisert i Eyjafjörður, samtidig som jeg vil diskutere hvordan gaveøkonomien var en integrert del av denne strategien.

I kapittel 6.1.2 nevnte jeg ulike metoder høvdingen Skallagrim benyttet seg av for å utnytte mangfoldet av ressursene innenfor landnåmsområdet sitt. I dette kjente avsnittet fra *Egils saga* blir det opplyst at høvdingen Skallagrim hadde mange menn knyttet til seg, og at han plasserte dem i forskjellige områder for slik å få fanget fisk, sel og fugler, i tillegg til innsamling av egg og drivved. Dette området var imidlertid enormt, men Skallagrims metode kan også overføres til andre og mindre områder. Gårdene til landnåmsmennene i Eyjafjörður peker mot å ha blitt etablert med tanke på kvegbruk. Samtidig er det naturlig at stormennene ønsket å utnytte andre tilgjengelig ressurser. Behovet for arbeidskraft må derfor ha vært stort i den første landnåmstiden. Tilgangen på arbeidskraft kan betegnes som en kritisk faktor, fordi mange av oppgavene i forbindelse med ekstensiv gårdsdrift var mer omfattende enn hva ett enkelt hushold hadde kapasitet til. Tore Iversen (1994:159) anser det derfor som sannsynlig at det ble importert større mengder av treller til Island, noe det finnes eksempler på i *Landnámabók*.

Jesse Byock (1999:152-153) diskuterer også landnåmsmennenes behov for treller. Byock betrakter trellene som en viktig kilde til arbeidskraft i den første perioden. Han påpeker samtidig at siden landnåmene var så store er det tenkelig at trellene likevel ikke dekket hele behovet for arbeidskraft. Men etter hvert som nyheten om Island spredde seg i det norrøne området, er det sannsynlig at flere frie mennesker satte kursen mot øya. Det kan dermed tenkes at disse immigrantene ble tildelt jord fra de første landnåmsmennene, som på den måten fikk områdene sine fullstendig utnyttet. Dette gjenspeiles i *Landnámabók* i tillegg til

enkelte sagaer, hvor det blir opplyst at treller og arbeidsfolk ble plassert innenfor ressursområdene til stormannen, mens andre ser ut til å ha fått reise og sette opp bo der de ville (Iversen 1994:435-440, Skre 1998a:37). Det kan dermed antas at både frie og ufrie ble satt til å forvalte landnåmsmannens ressurser. Det disse to gruppene imidlertid har tilfelles er at det ble etablert et avhengighetsforhold mellom dem og landnåmsmannen. I dette tilfellet kan gårdsnavn bidra med informasjon omkring tildeling av land og utnyttelse av landområdene.

Som tidligere diskutert kan gårdsnavn bidra med informasjon om gårdenes størrelse og status. I forrige kapittel diskuterte jeg hvordan naturbeskrivende navn ofte kan ses i relasjon til maktelitens gårder. På samme måte mener flere forskere at andre navnegrupper, deriblant staðir-navn, kan knyttes til sekundære gårder (Olsen 1928:83-85, Salvesen 1990:23, Sigmundsson 1990:64-65, Iversen 1994:217, Vésteinsson 1998:8). Også på Island blir denne navnetypen koblet til satelittgårder rundt de største og eldste landnåmslokalitetene (Sigmundsson 1990:72, Øye 2002:238). Svavar Sigmundsson (1979:238, 2006:147) argumenterer for at staðir-navn på

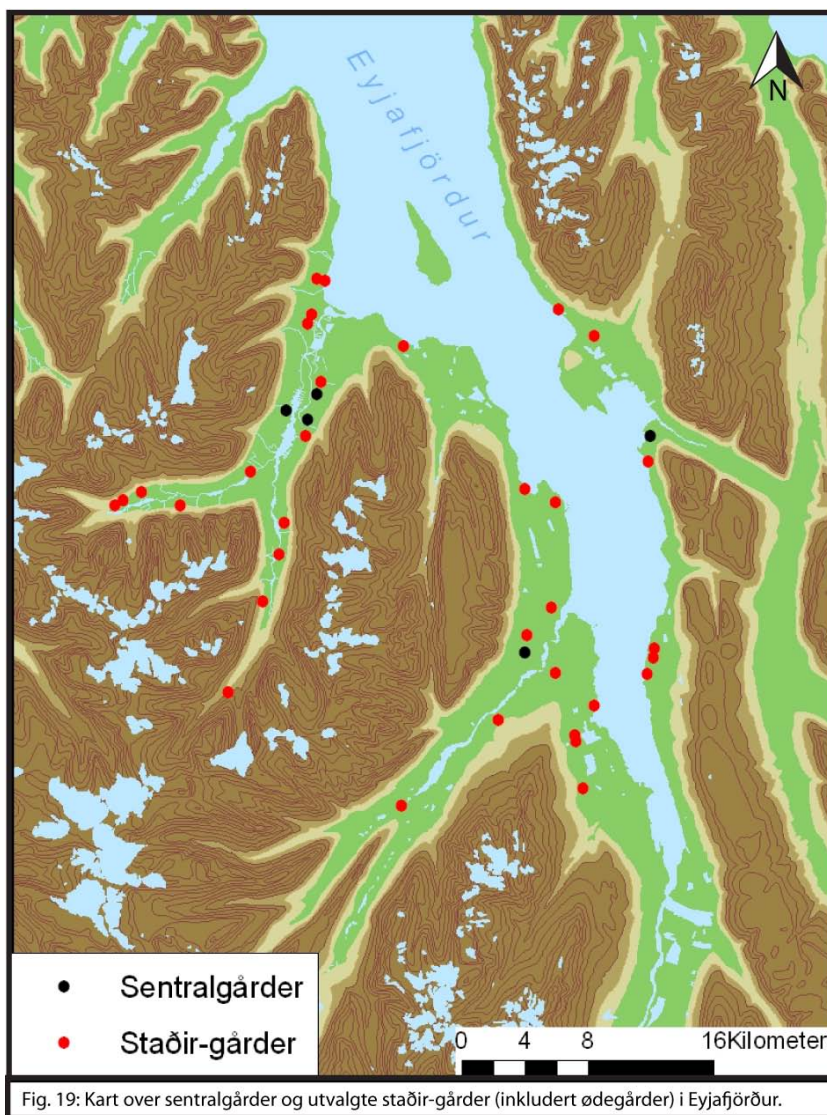

Fig. 19: Kart over sentralgårder og utvalgte staðir-gårder (inkludert ødegårder) i Eyjafjörður.

Island opprinnelig ble brukt om et jordstykke som var nytteenheter innenfor grensene til en hovedgård, og som enten ble gitt eller leid ut av stormenn. Disse enhetene ble navngitt ut ifra utnyttelsen av stedet eller etter den personen som utnyttet det. Sigmundsson påpeker at disse

enhetene forholdsvis hurtig ble selvstendige gårder (før ca. 1100) og at de dermed fikk et fast staðir-navn.

Med denne hypotesen lagt til grunn er det interessant å studere staðir-gårdenes utbredelse i forhold til sentralgårdene i Eyjafjörður. Som det framkommer av figur 19 ligger det staðir-gårder jevnt fordelt rundt de omtalte sentralgårdene. En interessant observasjon er at det finnes staðir-gårder både ytterst ved kysten og innerst i dalene. Denne fordelingen tyder på at stormenn fikk utnyttet alle ressursene i landområdene sine; for eksempel drivved, strandet hval og andre marine ressurser ved kysten, mens områdene innerst i dalene kunne benyttes til sauehold. Staðir-gårdene kan derfor tenkes å ha vært sekundære gårder. Noen av disse områdene har trolig vært dekket av skog i den tidligste perioden av landnåmet, for så å ha blitt ryddet. Ifølge Svavar Sigmundsson (2006:147-148) kan det i noen tilfeller være en relasjon mellom forleddet til staðir-gårdene og formen for ressursutnyttelse som fant sted der. Tabell 6 viser staðir-gårder som ligger i nærheten av sentralgårdene i Eyjafjörður:

Gårdsnavn	Personnavn som forledd	Størrelse	Region
Böggvisstaðir	X	20 hdr	I Svarfaðardalur
Hrafnstaðir	X	26 hdr	I Svarfaðardalur
Hreiðarstaðir	X	46 hdr	I Svarfaðardalur
Skröflustaðir		18 hdr	I Svarfaðardalur
Göngustaðir		18 hdr	I Svarfaðardalur
Þorsteinsstaðir	X	10 hdr	I Svarfaðardalur
Atlastaðir	X	10 hdr	I Svarfaðardalur
Hæringsstaðir		30 hdr	I Svarfaðardalur
Sveinsstaðir	X	10 hdr	I Svarfaðardalur
Hjaltastaðir	X	16 hdr	I Svarfaðardalur
Hánefsstaðir		18 hdr	I Svarfaðardalur
Kongsstaðir		10 hdr	I Svarfaðardalur
Ásgerðarstaðir	X	20 hdr	Rundt Möðruvellir
Skjaldarstaðir		23 hdr	Rundt Möðruvellir
Tréstaðir		13 hdr	Rundt Möðruvellir
Einarsstaðir	X	30 hdr	Rundt Möðruvellir
Hallgilsstaðir		20 hdr	Rundt Möðruvellir
Silastaðir		30 hdr	Rundt Möðruvellir
Steinsstaðir		33 hdr	Rundt Möðruvellir
Féeggsstaðir		20 hdr	Rundt Möðruvellir
Aslakstaðir	X	40 hdr	Rundt Möðruvellir
Jarlsstaðir		13 hdr	Rundt Laufás
Dálkstaðir		40 hdr	Rundt Laufás
Gautstaðir	X	30 hdr	Rundt Laufás
Þórisstaðir	X	40 hdr	Rundt Laufás
Finnastaðir		20 hdr	Rundt Laufás
Granastaðir	X	20 hdr	I Eyjafjarðardalur

Tabell 6: Oversikt over takstverdien til utvalgte staðir-gårder i Eyjafjörður som ligger rundt sentralgårdene (Lárusson 1967:269-288). Granastaðir ligger mest sannsynlig utenfor områdene til de nevnte sentralgårdene. Men siden gården omtales i diskusjon velger jeg likevel å inkludere den i oversikten.

Som det framgår av denne tabellen har omtrent halvparten av staðir-gårdene personnavn som forledd. De resterende staðir-gårdene viser imidlertid til en form for aktivitet. Et eksempel er Hæringsstaðir som kan komme av *hagfæringur*, som betyr ”et avvendt lam” (Sigmundsson 2006:150). Dette kan dermed indikere et område hvor det ble holdt større lam som ikke lengre trengte å die. Andre forledd som indikerer en form for aktivitet er blant annet Féeggsstaðir og Dálkstaðir, som kan vise til dyrehold og redskapsproduksjon.

En annen metode som kan være fruktbar i tilnærmingen av staðir-gårdenes status er å sammenligne takstverdien med sentralgårdenes. Som det framgår av tabell 6 er staðir-gårdenes takstverdi langt lavere enn hva som var tilfellet for sentralgårdene (jfr. Tabell 4 i kapittel 7.2). Siden takstverdien kan gjenspeile gårdenes produktivitet kan staðir-gårdenes lave verdi tas til inntekt for at dette var sekundære bosetninger.

En annen ting som framkommer av tabell 6 er at 15 av staðir-gårdene har en størrelse som Björn Larússon (1967:32-33) definerer som en middels gård. Ni av gårdene har imidlertid en takstverdi som betegner et mindre bruk. Som nevnt ovenfor kan staðir-navnene anses for å være fra den andre fasen av landnåmet, og at både frie og ufrie mennesker har blitt satt til å rydde nye gårder. Det er dermed fristende å se de forskjellige takstverdiene i forbindelse med personlig status, og at staðir-gårder med høyere takst tilhørte frie bønder. Gårder som var lavere taksert kan imidlertid tenkes å ha tilhørt frigitte treller. I kapittel 5.3.1 presenterte jeg gravfeltet på Silastaðir, hvor to av gravene var utstyrt med fullt våpensett. Dette viser at -staðir som etterledd ikke nødvendigvis viser til bosetninger av lavere status. Men Silastaðir blir hverken omtalt i sagalitteraturen eller kan vise til senere kirkebygging. Dette indikerer at gården ikke har hatt tilgjengelige ressurser til å opparbeide seg den kapitalen som trengtes for å kunne bygge en kirke.

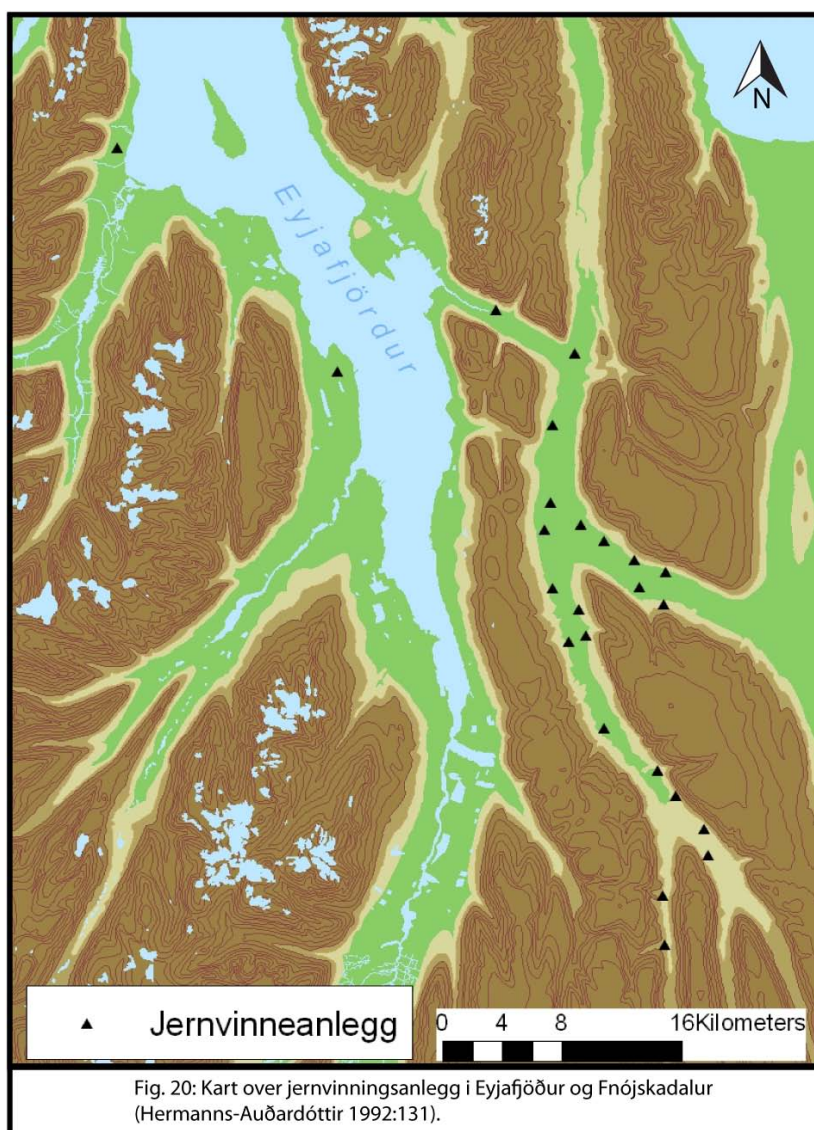
Et forsterkende argument for at staðir-gårdene kan ha tilhørt den andre fasen av landnåmet er at av de 23 gårdene som nevnes i *Landnámabók* i Eyjafjörðurregionen (kap. 218-236) er det kun ett av gårdsnavnene som har -staðir som etterledd. Som tidligere nevnt ble landnåmsgårdene ofte gitt naturbeskrivende navn, som for eksempel Grund (gressland), Glerá (klar elv), Tverá (der hvor elvene møtes), Lón (lagune) og Siglúvik (sildevik). Som jeg tidligere har diskutert kan kirkebygg tilknyttet sentralgårdene både ses som en tydelig indikasjon på maktkontinuitet, og som et uttrykk for gårdenes tilgang på ressurser og økonomiske styrke. Når det gjelder gårder hvor det ble reist kirker i Eyjafjörður har ingen av gårdsnavnene -staðir som etterledd. Dette mener jeg er et ytterligere argument for at staðir-gårder var sekundære gårder. Dårligere jordforhold og mindre tilgjengelige ressurser hindret disse gårdene i å opparbeide seg tilstrekkelig rikdom til å kunne reise en kirke på gården. Som det ble diskutert i kapittel 6.2 måtte kirkegrunnleggeren selv stå for byggekostnadene, samtidig som kirkeeierne måtte betale de ulike omkostningene i forbindelse med gudstjenester (KLN 8:397). I kirkelovene fra 1400-tallet ble verdien av 15 kyr betraktet som passende hjemmefølge for en halvkirke, noe som illustrerer hvilken kapital som trengtes.

Et moment som må diskuteres er den økonomiske strukturen som mange landnåmsmenn, deriblant Skallagrim, ser ut til å ha basert seg på. Landtildelingen kan betraktes som en gave fra dem til etterkommende immigranter. Denne handlingen hadde en symbolsk betydning ved at den bandt giver og mottaker sammen (Mauss 1995:29). Jon Viðar Sigurðsson (1993:138) påpeker at såkalte primitive samfunn var basert på en økonomi hvor gjensidighet og redistribusjon stod helt sentral. Denne økonomiske strukturen er basert på et personlig forhold mellom de involverte. Gjensidighet blir uttrykt gjennom økonomiske

ressurser i form av gaver, mens redistribusjon innebærer at de økonomiske ressursene blir kanalisert i form av skatter eller ytelser til et politisk, sosialt og økonomisk sentrum som fordeler dem videre. Gjennom de skriftlige kildene framkommer det hvordan disse prinsippene var innarbeidet i det norrøne menneskets mentalitet (Sigurðsson 2008:79). Overskriften til dette kapittelet "Gjalda gjöf við gjöf" er hentet fra *Hávamál* og strofen oppfordrer menneskene til å gjengjelde en gave med en gave. Sigurðsson framhever også at kontroll over denne prosessen gir grunnlag for en sentral makt. Gavens funksjon kan derfor betegnes som å være av en maktpolitisk karakter (Hedeager 1997:28, Sigurðsson 2008:78). Som jeg har diskutert i tidligere kapitler måtte dette forholdet vedlikeholdes, hvor høvdingens gjestebud var en handling som uttrykte hans gavmildhet. Ifølge sagatradisjonen ble gjestebudet holdt på høvdingens gård, og kultiske navn som Hof og Uppsalar blir ofte sett i forbindelse med denne aktiviteten.

Sentralgårdenes relasjon til gårdsnavn som Hof og Uppsalar i Eyjafjörður kan derfor tolkes som et toponymisk uttrykk for denne strategien.

En gave kunne imidlertid gjengjeldes med en tjeneste, så når landnåmsmannen ga bort jord, kunne den undergitte gjengjelde gaven hans ved å forvalte gårdens ressurser og føre overskuddet til

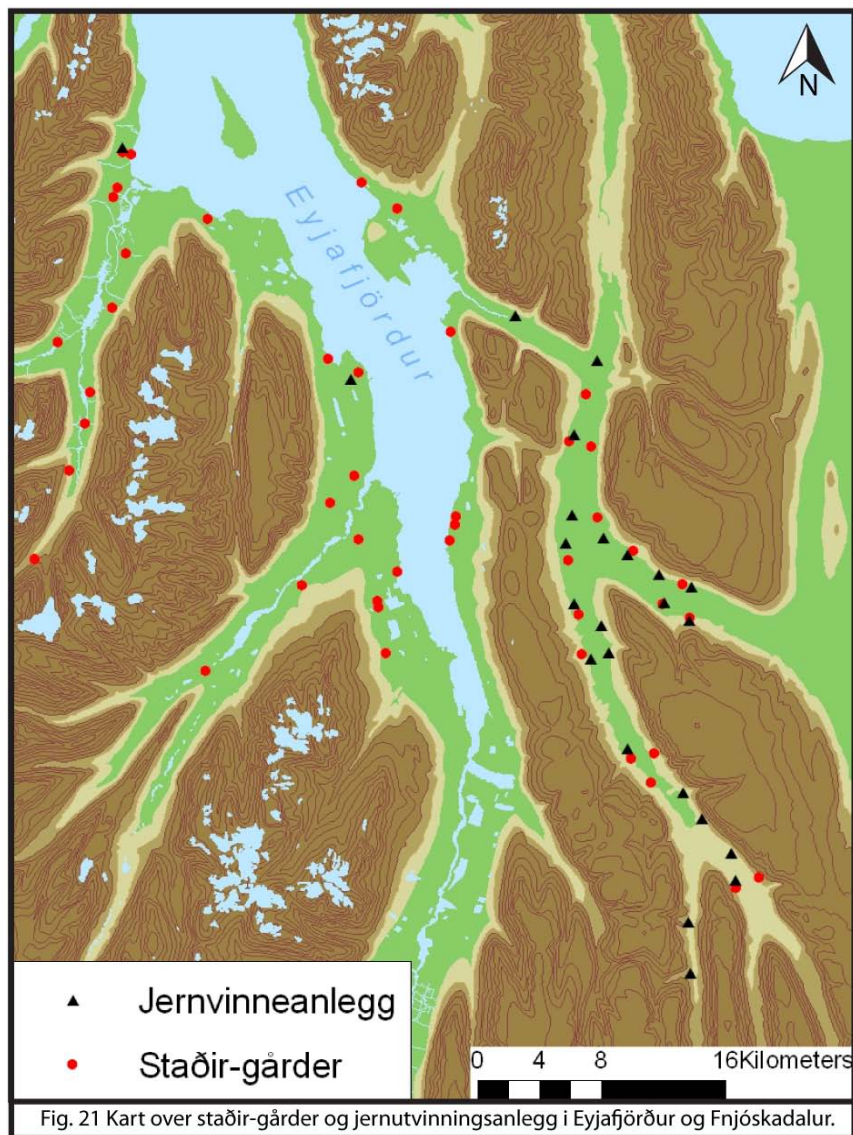

sentralgården. Ifølge Knut Odner (1973:45) ser man i sagalitteraturen at både treller, leilendinger og tingmenn har ytt forskjellige tjenester eller leverte varer til bonden eller høvdingen med bakgrunn i den gaveøkonomiske mentaliteten. Han viser til flere eksempler

hvor underlagte gårders avkastning var berettiget en høvding (Odner 1973:52). Det er derfor sannsynlig at underlagte gårder ble påtvunget en overskuddsproduksjon av stormennene de stod i et avhengighetsforhold til. I det følgende vil det bli presentert hvordan denne strategien kan øynes i Eyjafjörður.

Figur 20 viser registrerte jernvinneanlegg rundt om i Eyjafjörður. Ifølge undersøkelser gjort av Arne Espelund (2007:49, 60) er det tydelig at kolonistene brakte med seg kunnskaper om jernframstilling fra Norge. Dette begrunner han med at det kan observeres en kontinuitet i teknologien. Som det framkommer av figur 20 finnes det jernvinneanlegg både i Dalvík og i nærheten av Möðruvellir. Dateringen og omfanget av anleggene er imidlertid ikke kjent, men de indikerer likevel at det har vært mulig å framstille jern i disse områdene. Samtidig er det sannsynlig at anleggene var i bruk i vikingtiden siden pollenundersøkelser viser at mesteparten av skogen på Island var forsvunnet rundt 930 e.Kr (se Hallsdóttir 1987). Kontroll av malmressurser og muligheten til å framstille jern må ha vært et viktig økonomisk maktgrunnlag siden jernredskaper må ha vært av stor betydning for at kolonistene skulle kunne klare seg i det nye landet (Hermanns-Auðardóttir 1989:157). Jernredskaper var nødvendige i gårdsetableringen, men også i selve gårdsdriften. Bruksgjenstander av jern kan derfor betraktes som en viktig og kjærkommen gave, så høvdinger som kontrollerte denne ressursen kan derfor tenkes å ha vært attraktive ledere.

På figur 21 ser man at det finnes jernvinneanleggene i nærheten av staðir-gårdene ved Dalvík og Möðruvellir. Selv om det er usikkert når disse anleggene var i bruk er det imidlertid interessant å se sammenfallet mellom denne ressursutnyttelsen og staðir-gårder. Som jeg påpekte i forrige kapittel framkommer det en tydelig relasjon mellom Grund og Dalvík. Det er derfor fristende å tenke at overskuddet fra jernutvinningen i Dalvík var forbeholdt Grund.

Det ligger også et jernvinneanlegg i kort avstand fra Möðruvellir. I det samme området finnes det en ødegård som heter Grimsstaðir. I dette tilfellet kan det tenkes at denne staðir-gården produserte et overskudd som var berettiget Möðruvellir.

Selv om Fnjóskadalur ikke inngår i mitt undersøkelsesområde har jeg likevel inkludert denne dalen i figur 21 for å framheve det tydelige sammenfallet mellom jernvinneanlegg og gårder med staðir-navn. Som det framgår av figur 21 ligger 13 av 24 anlegg i nærheten av en staðirgård. De resterende jernvinneanleggene ligger i utkanten av en staðirgård, så også her kan det være en mulig relasjon. Sammenfallet mellom jernvinneanlegg og staðirgårder kan i disse tilfellene derfor se ut til å støtte opp under hypotesen om at staðirgårder kan ha vært sekundære bosetninger i landnåmsperioden. På denne måten fikk stormannen utnyttet ressursene i landområdet sitt til det fulle. Denne kontrollen kan betraktes som et strategisk grep for å opprettholde en maktposisjon, samtidig som dette er tydelige indikasjoner på at den norske sentralgården ble videreført til Island.

Gaveøkonomien og venns­kaps­relasjonene fortsatte å binde samfunnet sammen også etter at land­til­delingen var et til­ba­ke­lagt stadium. Infor­mas­jon som fram­kom­mer både fra sa­galit­te­ra­turen og i *Grágás* viser at goðene var av­hengige av bøndenes støtte under ting­møter, sam­ti­dig som venn­skapet med høvdingen beskyttet bøndene og deres hushold (Sigurðsson 2008: 78-79). I kam­pen om ting­men­nene ble for­skjellige vir­ke­midler be­nyttet. Som tid­ligere nevnt ble store gjestebud ansett som uttrykk for goðenes generøsitet og gjorde dem til attraktive ledere. Goðenes økonomiske ressurser begrenset derfor tallet på venns­kaps­forhold (Sigurðsson 1993:157). Goðer som hadde tilgang på flere og viktige ressurser, som blant annet jern, hadde dermed en stor politisk fordel. Sa­galit­te­ra­turen forteller at Guðmundur hinn Ríka holdt til på Möðruvellir og i flere sagaer blir han omtalt som en av de mektigste mennene på Island. I både *Ljósavetninga saga* (kap. 2) og *Olav den Hellige saga* (kap. 125) framgår det at Håkon Jarl og Olav den Hellige forsøker å etablere et venns­kaps­bånd med Guðmundur gjennom gave­giving. En av de viktigste årsakene bak Guðmundurs maktposisjonen mener jeg må ses i forbindelse med den produktive eiendommen og den mulige relasjon mellom Möðruvellir og jernvinneanlegget på Grimsstaðir. Som det ble nevnt i kapittel 6.2.1 ble det opprettet et kloster på Möðruvellir i slutten av 1200-tallet. Denne maktkontinuiteten må dermed ses som et resultat av et vellykket og strategisk valg av landnåmsmannen som først bosatte seg der. Det samme gjelder også for Vellir og Laufás. Laufás forblir en rik hovedkirke utover fristatsperioden. Også Vellir fortsetter å være en mektig gård og kirkested. I *Prestssaga Guðmundar Arasonar* (kap.16) blir det opplyst at biskop Guðmundur Arason var bosatt på Vellir en periode. Den nære relasjonen mellom biskopsmakt og Vellir kan ha vært en medvirkende årsak til at nabogården Grund etter hvert mistet sin sentrale stilling i Svarfaðardalur.

Som vist i kapittel 7 kan det være fruktbart å belyse migrasjonssituasjonen på Island med Anthonys migrasjonsmodell, supplert med sentralplassteori og Bourdieus praksisteori. I kapittel 7.1 og 7.1.2 tolket jeg de forskjellige gravskikkene representert på ulike gravfelt som et uttrykk for immigranternes behov for å opprettholde kontakten med hjemlandet. Hestens store representasjon i fjordområdet mener jeg kan ses som en strategi i opprettholdelsen til den gjenværende slekten i immigranternes opphavsområder. I de siste to kapitlene har jeg derimot sett på hvordan spredningen av graver og kirker, sammen med gårdsnavn kan gjenspeile en tidlig sosial stratifisering blant bebyggelsen i Eyjafjörður. Sentralgårdenes navn og beliggenhet mener jeg viser at de første landnåmsmennene bosatte seg i ressursrike områder, velegnet for kvegbruk. Gårdenes høye takstverdi og senere kirkebygg mener jeg er klare indikasjoner på at det lå en strategisk plan bak bosetningen i disse områdene. Ifølge

Anthony's migrasjonsmodell er det samtidig naturlig at den andre bølgen av immigranter ble plassert i mindre produktive områder. I Eyjafjörður mener jeg dette mønsteret blir gjenspeilt gjennom staðirgáardenes utbredelse, status og størrelse. Staðirgáardenes tilknytning til jernvinneanlegg mener jeg også kan tolkes som et resultat av landnámsmennenes strategi.

8. Oppsummering og konklusjon

I denne avhandlingen har jeg benyttet meg av David W. Anthonys migrasjonsmodell i tilnærmingen av kolonistenes strategier i landnåmsperioden på Island. En gjennomgang av *Landnámabók* og *Íslendingabók* viste at migrasjonsmodellen som Anthony definerte som kjedemigrasjon hadde store likhetstrekk med den migrasjonsprosessen som ble beskrevet i disse kildene. Ved å studere gravenes innhold og distribusjonsmønster, sammen med kirkenes utbredelse, har forskjellige aspekter ved migrasjonssituasjonen blitt tolket i lys av migrasjonsteorien. Jeg vil nå summere opp mine tolkninger omkring forskjellige strategier som ble benyttet i eller framprovosert av migrasjonsprosessen.

Årsakene til migrasjonen til Island har trolig vært mange. Den politiske situasjonen i Norge blir imidlertid framhevet i *Landnámabók*, og kan dermed ha vært en sentral push-faktor for stormenns valg om å emigrere fra Norge. Siden Island var ubebodd på dette tidspunktet kan det tenkes at øya framstod som et kjærkomment alternativ for velstående stormenn som fikk makten sin redusert på grunn av Harald Hårfagres maktkonsolidering. Skip var forbeholdt eliten, og dermed kunne de avgjøre hvem og hva som skulle bli med på reisen. Sjøreiser over større avstander var forbundet med risiko, og jeg har tidligere argumentert for at overfarten og etableringsfasen kan ha utviklet et samhold mellom reisefølget. I tillegg til å reise fra en politisk ustabilitet, forlot også immigrantene sitt hjemland, slekt og forfedre. Migrasjonssituasjonen bidro til at flere sosiale grupper med forskjellige kulturelle identiteter bosatte seg samtidig i Eyjafjörðuområdet. Anthonys migrasjonsmodell viser at forskjellige sosiale grupper ofte kan gjenkjennes som konsentrasjoner av bosetninger med ulike gravskikker. Gjennomgangen av gravmaterialet fra fjordområdet viste at det eksisterte en homogenitet innad på gravfeltene ved Ytra-Garðshorn, Silastaðir og til dels Dalvík. Denne homogenitet har jeg tolket som et uttrykk for samhörighet. På grunn av migrasjonssituasjonen kan immigrantene ha fått en større bevissthet om sin egen *habitus* og derfor har tradisjon omkring begravelseritualer fungert som en strategi i opprettholdelsen av båndet til slekt og hjemland, samtidig som det styrket følelsen av samhold innad i gruppen.

Den store forekomsten av hester i islandske graver har jeg også tolket som en strategi for å bevare båndene til slekt og forfedre. I gravene i Eyjafjörður inneholdt over halvparten av gravene hester. På bakgrunn av hestens framstilling i skriftlige kilder som en sjelbærer og en kompanjong til dødsriket, har jeg sett den store forekomsten i forbindelse med immigrantenes ønske om å gjenforenes med forfedrene i den andre verdenen. Jeg har også argumentert for at det oppsto en egen *habitus* gjennom den hyppige bruken av hester i begravelleskontekster i

Eyjafjörður. Hesten framstår derfor som et symbol på både kontinuitet og brudd med tradisjoner.

Ifølge Anthonys migrasjonsmodell er det også en tendens til at pionerer som bosetter seg i et nytt område klarer å tilegne seg en maktposisjon. Ved at de bosetter seg i de beste og mest produktive områdene har de en mulighet til å opparbeide seg en særstilling ved å bistå etterkommende immigranter med eiendom, råd og beskyttelse. Samtidig er det gunstig for pionerene at marginale områder blir bosatt og utnyttet. Denne strukturen deler flere likhetstrekk med den norske sentralgårdmodellen, hvor maktelitens gårder var lokalisert i produktive områder og hvor overskuddet fra underlagte gårder ble kanalisert inn til høvdingene. Som en del av landnåmsmennenes *habitus* er det derfor tenkelig at denne gårdsmodellen ble videreført til det nye landet.

For å avdekke mulige sentralgårder i Eyjafjörður benyttet jeg gravmaterialet som en bosetningsindikator. I tillegg ble gårdenes navn og beliggenhet inkludert i analysen. Overvekt av storfebein på landnåmslokaliteter og opplysninger fra sagalitteraturen vitner om at storfe hadde en statusgivende rolle i det norrøne samfunnet. Gårder som lå i områder velegnet for kveghold ble derfor betraktet som potensielle sentralgårder. Naturbeskrivende og kultiske navn ble også brukt i identifiseringen av maktelitens gårder. Et karakteristisk trekk ved norske sentralgårder i vikingtiden var at mange klarte å opprettholde maktposisjonen også etter at kristendommen ble innført (Røskaft 2003:14). Kirkebygging var en kostbar affære og hovedkirkene på Island kan dermed ses i relasjon til makteliten. Kirker som framstod i de skriftlige kildene som hovedkirker valgte jeg derfor å se som statuskirker og som en maktindikator. Ved å kombinere gravenes og statuskirkenes spredningsmønster med gårdenes navn og beliggenhet framstod fem gårder som sentralgårder i Eyjafjörður; Grund, Hof, Vellir, Möðruvellir og Laufás. Gårdenes maktkontinuitet kan ses som et resultat av vellykkede bosetningsstrategier. Samtidig argumenterte jeg for at sentralgårdenes navn og beliggenhet kan tas til inntekt for at landnåmsmennene strategisk valgte lokaliteter som gjorde det mulig å videreføre hjemlandets gårdsdrift til Eyjafjörður.

En gårdsdrift dominert av storfehold har ikke alene gjort at sentralgårdene klarte å opprettholde sin maktposisjon i Eyjafjörður. Sagalitteraturen forteller at områdene som landnåmsmennene tilegnet seg var store. Disse områdene var likevel verdiløse hvis landnåmsmennene sammen med sitt hushold ikke klarte å unytte ressursene som fantes der. Både Anthonys migrasjonsmodell og sagalitteraturen framviser eksempler på hvordan pionerene fikk utnyttet marginale landområder ved å bosette dem med treller og senere tilreisende immigranter. For å identifisere slike hendelser tjener gårdsnavn som en viktig

kilde. I stedsnavnforskningen både på Island og i Norge har gårder med –staðir som etterledd blitt betraktet som sekundære gårder, ofte sentrert rundt eldre og større gårder. Ved å studere staðir-gårdenes takstverdi fra *The Old Icelandic Land Registers* oppdaget jeg at brorparten av disse gårdene hadde en adskillig lavere takstverdi enn hva som var tilfellet for sentralgårdene. Utbredelsen av staðir-gårdene viste at de lå spredt rundt sentralgårdene og dekket områder som strakk seg fra kyst til dalbunn. Ingen av staðir-gårdene i Eyjafjörður framstod som et kirkested i de skriftlige kildene, noe jeg mener underbygger argumentet om at staðir-gårdene ofte var plassert i mindre produktive områder eller at overskuddet av gårdsproduksjonen var forbeholdt stormannen de var underlagt. Dermed stod gårdseierne uten den økonomiske kapitalen som trengtes for å bygge en kirke. I tillegg observerte jeg at det eksisterte en nær relasjon mellom denne navnetypen og jernvinneanlegg. Denne relasjonen kan derfor støtte opp om at staðir-gårder var et resultat av landnåmsmennenes strategiske plan om en fullstendig utnyttelse av naturressursene. Staðir-gårdenes beliggenhet og lave takstverdi kan derfor ses som et resultat av en styrt bosetningsprosess.

Gaveøkonomien har jeg sett som en underliggende struktur for dette bosetningsmønsteret. Ved at landnåmsmennene stykket ut landområder til treller og/eller etterkommende immigranter oppstod det et avhengighetsforhold mellom høvdingene og de underlagte. Ut ifra de skriftlige kildene framgår det at gaveøkonomien var et viktig og inkorporert element i det norrøne samfunnet, hvor en gave skulle gjengjeldes med en gjengave eller tjeneste. Forskere har argumentert for at denne økonomiske strukturen spilte en vesentlig rolle innenfor den norske sentralgården (Skre 1998b:416), og som en del av landnåmsmennenes *habitus* mener jeg resultatene mine vitner om at denne strukturer ble videreført til Island. Landområdene som landnåmsmennene delte ut har jeg argumentert for var en strategisk gave som måtte gjengjeldes. Overskuddet fra underlagte gårder ble på denne måten forbeholdt sentralgårdene, og landnåmsmennene fikk dermed utnyttet alle ressursene i landnåmet sitt.

Vennsksforholdet mellom høvding og underlagt måtte imidlertid vedlikeholdes fra begge sider og sagatradisjonen peker ut høvdingens gjestebud som et viktig virkemiddel i denne anledning. Etter at den islandske tingordningen kom på plass rundt 930 e. Kr. ble det også viktig for høvdingene å etablere og opprettholde flest mulige vennsksbånd med bønder for å sikre seg deres støtte under tingmøtene. I sagalitteraturen fra Eyjafjörður blir det opplyst at det blir holdt gjestebud ved flere av sentralgårdene. I tre tilfeller kan kultiske navn støtte opp om denne aktiviteten; Hof i Svarfaðardalur, Uppsáir i nærheten av Vellir og Hof i nærheten av Möðruvellir.

Immigrantenes *habitus* og tradisjoner omkring gravpraksis, gårdsdrift og samfunnsstruktur satte sitt preg på Eyjafjörður fra koloniseringens tidligste fase. Landnåmsmennesenes strategiske handlinger dannet fundamentet for det senere maktlandskapet, hvor gaveøkonomien som strategi var helt grunnleggende for at eierne av sentralgårdene klarte å tilegne seg og opprettholde en maktposisjon fra landnåmet til fristatens slutt.

9. Bibliografi

9.1 Primærkilder

Diplomatarium Islandicum II 1253-1350 (DI II)

1893 Av Jón Sigurðsson. Bókmentafélag Kaupmannahöfn, København og Reykjavík.

Egils saga. Red. av Sigurður Nordal, 1933. Íslenzk Fornit II. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

Guðmundur saga Dýri. Red. av Guðni Jónsson, 1953. Sturlunga saga, Íslendingasagnaútgáfan, Reykjavík.

Hávamál. Eddadikt. Oversatt av Ludvig Holm-Olsen. Cappelen, Trondheim.

Landnámsboken. Beretningen om Landnámet på Island ca. 870-930

1997 Oversatt av Liv Kjörsvik Schei. H. Aschehoug & Co/Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Oslo.

Ljósavetninga saga. Red. av Björn Sigfússon, 1940. Íslenzk Fornit X. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

Olav den helliges saga. Norges konger sagaer av Snorre Sturlason. J. M. Stenersens Forlag A.S.

Prestsaga Guðmundur Arasonar. Red. av Guðni Jónsson, 1953. Sturlunga saga, Íslendingasagnaútgáfan, Reykjavík.

Reykðæla saga. Red. av Björn Sigfússon, 1940. Íslenzk Fornit X. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

Saxo Grammaticus Gesta Danorum. Utgitt av J. Olrik & H. Raider 1931-1957. Hauniae/København.

Svarfdæla saga. Red. av Jónas Kristjánsson, 1956. Íslenzk Fornit IX. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

Valla-Ljót saga. Red. av Jónas Kristjánsson, 1956. Íslenzk Fornit IX. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

Víga-Glúms saga. Red. av Jónas Kristjánsson, 1956. Íslenzk Fornit IX. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.

9.2 Referanser

Almgren, Oscar

1927 *Hällristningar och kultbruk: bidrag till belysning av de nordiska bronsåldersristningarnas innbörd*. Handlingar / Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 35, Stockholm.

Anthony, David

1990 "Migration in Archaeology: The Baby and the Bathwater". *American Anthropologist, New Series* 4:895-914.

1997 "Pehistoric migration as social process". I John Chapman og Helena Hamerow (red.): *Migrations and Invasions in Archaeological Explanation*, s. 21-33. Bar International Series 664, Oxford

Andersson, T. M

1989 "Introduction. The Literary Setting". I T. M. Andersson og W. I. Miller (red.): *Ljósavetninga saga and Valla-Ljóts saga. Law and Literature in Medieval Iceland*, s. 63-118. Stanford University Press, Stanford.

Assmann, Jan

1995 "Collective Memory and Cultural Identity". *New German critique* 65:125-133.

2006 *Religion and Cultural Memory*. Stanford University Press, Stanford.

Barker, Graeme

1999 "Cattle-keeping in ancient Europe: to live together or apart?" I Charlotte Fabech og Jytte Ringtved (red.): *Settlement and landscape: proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, s. 273-281. Jutland Archaeological Society. Højbjerg.

Barth, Fredrik

1969 *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Universitetsforlaget, Oslo.

Bauer, Egil Marstein

2008 *Power and piety: church topography and Episcopal influence in Northern Iceland 1106-1318 A.D.* Upublisert masteroppgave i Arkeologi, Universitetet i Oslo.

Birgisdóttir, Brynja Björk

1999 *Gravskikk på Island i vikingtiden*. Upublisert hovedfagsoppgave i Arkeologi, Vitenskapsmuseet, NTNU.

Bourdieu, Pierre

1999 *Meditasjoner*. Pax forlag A/S, Oslo

Brink, Stefan

1999 "Social order in the early Scandinavian landscape". I Charlotte Fabech og Jytte Ringtved (red.): *Settlement and landscape: proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, s. 423-441. Jutland Archaeological Society. Højbjerg.

- 2001 "Mythologizing Landscape. Place and Space of Cult and Myth". I M. Stausberg (red.): *Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte*, s. 76-112. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol 31. de Gruyter, Berlin & New York.
- 2007 "Skringssal, Kaupang, Tjølling – the Toponymic Evidence". I Dagfinn Skre (red.): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang. Excavation Project Publication Series, Volume . Norske Oldfunn XXII*, s. 53-65. Aarhus University Press, Aarhus.
- Bruun, Daniel
- 1902 *Hesten i Nordboernes tjeneste på Island, Færøene og Grønland*. Særtrykk af tidsskrift for landøkonomi. København.
- 1910 "Dalvik-fundet". *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*:25.
- Burmeister, Stefan
- 2000 "Migration and Archaeology". *Current Anthropology* 41(4):539-567.
- Byock, Jesse
- 1988 *Medieval Iceland. Society, Sagas, and Power*. University of California Press, Berkeley.
- 1999 *Island i sagatiden : samfund, magt og fejde*. C.A. Reitzel, København.
- Byock, Jesse, Phillip Walker, Jon Erlandson, Per Holck, Davide Zori, Magnús Guðmundsson og Mark Tveskov
- 2005 "A Viking-Age Valley in Iceland: The Mosfell Archaeological Project". *Medieval Archaeology. Journal of the Society for Medieval Archaeology* 49:195-218.
- Børsheim, Ragnar
- 1997 "Nye undersøkelser av Gauseldronningens grav". *Frå haug ok heiðni* 4:3-9.
- Capelle, Torsten
- 1998 *Die Sachsen des frühen Mittelalters*. Stuttgart.
- Chapman J. & H. Hamerow
- 1997 *Migrations and Invasions in Archaeological Explanation*. BAR International Series 664, Archaeopress, Oxford.
- DeMarrais, Elizabeth, Luis Jaime Castillo and Timothy Earle
- 1996 "Ideology, Materialization, and Power Strategies". *Current Anthropology* 37(1):15-31.
- Dommasnes, Liv Helga
- 1982 "Late Iron Age in Western Norway, Female Roles and Ranks Deduced from Analysis of Burial Customs". *Norwegian Archaeological Review* 15:70-84.
- 1998 *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk. II Fra Vereide til vikingtid*. Universitetet i Bergen.
- Einarsson, Bjarni
- 1995 *The Settlement of Iceland; a critical approach: Granastaðir and the ecological heritage*. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Eldjárn, Kristján
- 1941 "Skálarústin í Klaufanesi". *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*, 1941:17-33.
- 1953 "Kort oversigt over gravskikke på Island i oldtid og middelalder". *Særtryk af Dansk ligbrændingsforenings beretning for 1953*:63-85.
- 1954 "Fornmannagrafir að Sílastöðum í Kræklingahlíð". *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1954:53-68.
- 1956 *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*. Bókaútgáfan Norðri, Akureyri.
- 2000 *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*, andre utgave, A. Friðriksson (red.): Fornleifastofnun Íslands, Mál og menning and Þjóðminjasafn Íslands, Reykjavík.
- Espelund, Arne
- 2007 "Ancient iron making in Iceland, Greenland and Newfoundland". *Archaeologia Islandica* 6:48-74.
- Eyþórsson, Benedikt
- 2005 "Reykholt and Church Centres". I Helgi Þorláksson (red.): *Church Centres: Church Centres in Iceland from the 11th to the 13th Century and their Parallels in 95 Other Countries*, s. 105-117. Snorrestofa and Cultural and Medieval Center, Reykholt.
- Fabech, Charlotte
- 1999 "Centrality in sites and landscapes". I Charlotte Fabech og Jytte Ringtved (red.): *Settlement and landscape : proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, s. 455-475. Jutland Archaeological Society. Højbjerg.
- Fabech, Charlotte og Jytte Ringtved
- 1995 "Magtens geografi i Sydsandinavien – om kulturlandskab, produktion og bebyggelsesmønster". I Heidi Resi Gjøsstein (red.): *Produksjon og samfunn : om erhverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. årtusen e.Kr. : beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden gjæstgiveri 7.-10. mai 1992*, s. 11-35.

- Fokkens, Harry
1999 "Cattle and martiality: changing relations between man and landscape in the Late Neolithic and the Bronze age". I Charlotte Fabech og Jytte Ringtved (red.): *Settlement and landscape : proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, s. 35-45. Jutland Archaeological Society. Højbjerg.
- Friðriksson, Adolf
1994 *Sagas and popular antiquarianism in Icelandic archaeology*. Worldwide archaeology series 10. Aldershot, Avebury.
2004 "The Topography of Iron Age Burials in Iceland". I Garðar Guðmundsson (red.): *Current Issues in Nordic Archaeology. Proceedings of the 21st Conference of Nordic Archaeologist 6-9 September 2001*, s. 15-17. Akureyri.
2009 "Social and symbolic Landscapes in Late Iron Age Iceland". *Archaeologia Islandica* 7:9-22
- Friðriksson, Adolf og Orri Vesteinsson
2003 "Creating a Past: A Historiography of the Settlement of Iceland". I J. H. Barret (red): *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic*, s. 139-161. Brepols, Turnhout.
- Friðriksson, Adolf, Elin Ósk Hreiðarsdóttir, Hildur Gestsdóttir, Margrét Stefansdóttir og Orri Vesteinsson
2000 *Fornleifaskráning í Eyjafirði XII: Upsaströnd, Dalvíkurland og Svarfaðardalur*. Fornleifastofnun Íslands. FS116-99091. Reykjavík.
- Friðriksson, Adolf, Howell M. Roberts, Hildur Gestsdóttir, Lisa Yeomans og Guðrún A. Gísladóttir
2009 *Kumlfundur á Kálfskinni á Árskógsströnd*. Fornleifarannsókn. Fornleifastofnun Íslands. FS411-05311. Reykjavík.
- Friðriksson, Þorvaldur
2007 "Keltesk örnefi á Reykjanesi og víðar": <http://mitt.is/faxi/Faxi%20mars%202007.pdf> (12.02.10)
- Gjerland, Berit og Christian Keller
2009 "Graves and Churches of the Norse in the North Atlantic". Manuskript på fil. Universitetet i Oslo.
- Gjessing, Gutorm
1943 "Hesten i førhistorisk kunst og kultus". *Viking* 7:5-143.
- Gren, Leif
1997 *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Guðmundsson, Gunnar F.
1997 "Íslandske måldager". I Lilja Árnadóttir og Ketil Kiran (red.): *Kirkja ok Kirkjuskud. Kirker og kirkekunst på Island og i Norge i middelalderen*, s. 61-64. Norsk institutt for kulturminneforskning, Þjóðminjasafn Íslands, Oslo og Reykjavík.
- Hallsdóttir, Margrét
1987 *Pollen analytical studies of human influence on vegetation in relation to the landnám tephra layer in southwest Iceland*. Lundqua Thesis: 18.
- Hallgrímsdóttir, M.
1986 *Vikingtida graver på Island*. Uppsats i påbyggnadskurs i Arkeologi. Stockholms Universitet, Stockholm.
- Harrison, Ramona, Howell M. Roberts og W. Paul Adderley
2008 "Gásir in Eyjafjörður: International Exchange and Local Economy in Medieval Iceland". *Journal of the North Atlantic* 1:99-119
- Hastrup, Kirsten
1985 *Culture and history in medieval Iceland*. Clarendon press, Oxford.
1990 *Island of Anthropology. Studies in past and present Iceland*. Odense University Press, Odense.
- Hedeager, Lotte
1997 *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*. Samleren, København.
2001 "Asgard reconstructed? Gudme – a "central place" in the North". I Mayke De Jónq, Frans Theuws og Carine vanRhijn (red.): *Topographies of power in the early Middle ages*, s. 467-507. Brill, Leiden
- Helgason, Agnar et al.
2001 "mtDNA and the Islands of the North Atlantic: Estimating the Proportions of the Norse and Gaelic Ancestry". *American Journal of Human Genetics* 68:723-737.

- Hermanns-Audardóttir, Margret
- 1989 *Íslands tidiga bosättning. Studier med utgangspunkt i merovingertida-vikingtida gårdslamningar i Herjólfssdalur*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis, Umeå.
- 1992 "Fanns det økonomiske og politiske centra på Íslands östra Nordland under yngre järnålder?". I Egil Mikkelsen og Jan Henning Larsen (red.): *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400-1000 e.Kr. Åkerseminaret, Hamar 1990, s. 129-137*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter nr. 13
- Hreiðarsdóttir, Elin Ósk
- 2001 *Fornleifaskráning í Eyjafirði XVI: Fornleifar í innsta hluta Svarfaðardals (frá Göngustaðakoti) og í vestanverðum Skíðadal inn að Þverá*. Fornleifastofnun Íslands. FS143-99092. Reykjavík.
- 2002 *Fornleifakönnun í Eyjafirði XVII: Fornleifar í Skíðadal, frá Kóngsstöðum og norður með Svarfaðardal austanverðum að Sökku*. Fornleifastofnun Íslands. FS168-99093. Reykjavík.
- Hylland Eriksen, Thomas, Nina Græger, Janne Haaland Matlary og Tore Myhre
- 1994 *Kan EU være demokratisk? Politisk identitet og legitimering i en ny tid*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Iversen, Frode
- 2008 *Eiendom, makt og statsdannelse: kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. UBAS, Universitetet i Bergen.
- Iversen, Tore
- 1994 *Trelldommen : norsk slaveri i middelalderen*. Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Jóhannesson, Jón,
- 1969 *Íslands historie i mellomalderen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jones, Sian
- 1997 *The Archaeology of Ethnicity*. Routledge, London.
- Jonsson, Rolf
- 1976 *Ville blomster i skog og mark*. Norsk utgave av Birger Grenager. Gyldendal, Oslo.
- Jóseppsson, Þorsteinn og Steindór Steindórsson
- 1980 *Landið þitt Ísland*. Örn og Örlygur, Reykjavík.
- Karlsson, Gunnar
- 2000 *The History of Iceland*. University of Minnesota press, Minneapolis.
- Keller, Christian
- 2006 "Kolonisering av Island og Grønland". I Andras Mortensen, Alf R. Nielssen og Jón Th. Thor (red.): *De vestnordiske landes fælleshistorie II. INUSSUK, Arktisk forskningsjournal* 2: 56-79
- Kjartansson, Helgi Skúli
- 2005 "Thin on the Ground. Legal Evidence of the Availability of Priests in 12th Century Iceland". I Helgi Þorláksson (red.): *Church Centres: Church Centres in Iceland from the 11th to the 13th Century and their Parallels in Other Countries*, s. 95-102. Snorrestofa and Cultural and Medieval Centre, Reykholt.
- KLNM – Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder fra vikingtid til reformasjonstid Vols. 1-21. 1956-1968 (Facsimile 1980 av Rosenkilde og Bagger, København).
- Knudsen, Inge
- 2007 *Landnåmene i vest : eksporten av den norske sentralgårdmodellen til landnåmssamfunnene på Færøyene, Island og Grønland*. Upublisert masteroppgave i vikingtid og nordisk middelalder. Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, Kristian
- 1989 "Prehistoriv Migrations – the case of the singel grave and corded ware cultures". *Journal of Danish Archaeology* 8:211-224.
- Kristjánsdóttir, Steinunn
- 2004 *The Awakening of Christianity in Iceland: Discovery of a Timber Church and Graveyard at Þórarinsstaðir in Seyðisfjörður*. Gothenburg University.
- Lárusdóttir, Birna
- 2006 "Settlement Organization and Farm Abandonment: The Curious Landscape of Reykjahverfi, North-East Iceland". I Wendy Davies, Guy Halsall og Andrew Reynolds (red.): *People and space in the Middle Ages, 300-1300*, 45-63. Brepols.
- Lárusson, Björn
- 1967 *The Old Icelandic Land Register*. CWK Gleenrup, Lund.
- Lárusson, Ólafur
- 1944 *Byggd og Saga*. Isafoldarprentsmidja H.F., Reykjavík.

- Longley, Paul A., Michael F. Goodchild, David J. Maguire & David W. Rhind
2005 *Geographic information systems and science*. John Wiley & Sons, Ltd. West Sussex.
- Lorange, Anders
1875 *Samlingen av Norske Oldsager i Bergens Museum*, Bergen.
- Loumand, Ulla
2006 "The horse and its role in Icelandic burial practices, mythology, and society". I Anders Andrén, Kristian Jennbert og Catharina Raudvere (red.): *Old Norse religion in long-term perspectives*, s. 130-135. Nordic Academic press, Lund.
- Lund, Julie
2009 *Åsted og vadested. Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*. Unipub, Universitetet i Oslo.
- Løken, Trond
1987 "Driftsformer i folkevandringstid i Rogaland". *Viking* L:79-97.
- Magerøy, Hallvard
1965 *Norsk-Islandske problem*. Univeristetsforlaget, Oslo.
- Magnússon, Þor
1987 "Vitnisburður forminna". *Íslensk Þjóðmenning* I:47-59.
- Magnússonar, Á. og Vídalíns P.
1943 *Jarðabók X*. Hinu Íslenska Fræðafjelagi Í Kaupmannahöfn með styrk úr Ríkissjóði Íslands.
- Maher, Ruth Ann
2009 *Landscapes of life and death: social dimensions of a perceived landscape in Viking age Iceland*. University of New York.
- Marstrander, Sverre
1978 "Sandvikgravfeltet på Jøa med "sittende lik"". *Særtrykk av Årbok for Namdalen* 1978:8
- Marthinsen, Liv
1980 "Landskyld og landskyldvarer". I Rolf Fladby og Harald Winge (red.): *Den eldste matrikkelen. En innfallsport til historien. Skattematrikkelen 1647*, s. 13-19. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mauss, Marcel
1995[1950] *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oversatt av Thomas Hylland Eriksen. Cappelen akademisk forlag AS, Oslo.
- McGovern, Thomas et. al
2007 "Landscapes of settlement in Northern Iceland: Historical Ecology of Human Impact and Climate Fluctuation on the Millennial Scale". *American Anthropologist* 109(1):27-51.
- McGovern, Thomas, Gerald F. Bigelow, Thomas Amorosi og Daniell Russell
1988 "Northern Islands, Human Error and Environmental Degradation: A view of Social and Ecological Change in the Medieval North Atlantic". *Human Ecology* 16:225-270.
- Meling, Trond
2000 *Graver med hest og hesteutstyr: eit uttrykk for makt og alliansar på Vestlandet i merovingertida? Hovedoppgave i arkeologi*, Universitetet i Bergen.
- Mokkelbost, Marte
2007 *Sittegravbyggerne i Sandvika. En arkeologisk analyse av en lokal tradisjon i yngre jernalder på øya Jøa i Namdal*. Upublisert masteroppgave i Arkeologi, Trondheim.
- Mundal, Else
2002 "Genealogiane i norrøne kjelder - ideologi og funksjon". *Norsk slektshistorisk tidsskrift* 2-2002:57-64.
- Myhre, Bjørn
2002 "Landbruk, landskap og samfunn. 4000 f.kr. – 800 e.kr.". I Bjørn Myhre og Ingvild Øye (red.): *Norges Landbrukshistorie bind 1, 11-209*. Det norske samlaget, Oslo.
- Naum, Magdalena
2008 *Homelands lost and gained. Slavic migration and settlement on Bornholm in the early Middle Ages*. Lund Studies in Historical Archaeology 9, Lund.
- Næss, Jenny-Rita
1996 *Undersøkelser i jernalderens gravskikk på Voss*. AMS-Rapport 7, Stavanger.
- Odner, Knut
1973 *Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder : (Ullshelleren i Valldalen II)*. Historisk museum, Universitetet i Bergen.
- Olsen, Magnus
1928 *Farms and fanes of ancient Norway: the place-names of a country discussed in their bearings on social and religious history*. Aschehoug, Oslo.

- Oma, Kristin
 2000 *Hesten i nordisk jernalder. Ei kontekstuell analyse av den symbolske sfære kontra denmateriale røynda*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Oslo.
 2001 "Hesten i jernalderen – i brytningspunktet mellom "seige" strukturar og endring i den materielle kultur". *Primitive tider* 2001:37-49.
- Pétursdóttir, Thora
 2009 "Icelandic Viking graves; Lack in material – lack of interpretation?" *Archaeologia Islandica* 7:22-40.
- Pilø, Lars
 2005 *Bosted - urgård - enkeltgård : en analyse av premissene i den norske bosetningshistoriskeforskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken*. Oslo arkeologiske serie:3.
- Price, Neil
 2000 "Shamanism and the Vikings?". I William W. Fitzhugh og Elisabeth I. Ward (red.): *Vikings. The North Atlantic Saga*, s. 70-72. Amithsonian Institution Press, Washington.
 2002 *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Aun 31, Uppsala.
- Redmond, Angela Z.
 2007 *Viking Burial in the North of England*. BAR British Series 429, Oxford.
- Roberts, Howell M.
 2003 *Excavations at Aðalstræti, 2003*. Fornleifastofnun Íslands. FS243-00162. Reykjavík
- Roberts, Howell M., Mjöll Snæsdóttir og Orri Vésteinsson
 2001 *Forneileifarannsóknir við Aðalstræti 2001*. Áfangaskýrsla. Reykjavík.
- Roesdahl, Else
 1983 "Fra vikingegrav til Valhal i 900-årenes Danmark". I Torben Kisbye og Else Roesdahl (red.): *Andet tværfaglige vikingesymposium*, s. 39-49. Forlaget Hikunin og Afdeling for middelalder-arkæologi, Aarhus.
- Røskaft, Merete
 2003 *Maktens landskap. Sentralgårder i Trøndelag ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder, ca 800–1200*. Skriftserie fra Historisk institutt 39.Trondheim.
- Salvesen, Helge
 1990 "Forholdet mellom gårdsnavnforskning og bosetningshistorie". I Tom Schmidt (red.): *Namn og eldre busetnad : rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.-11. juni1988*: 17–33, Uppsala
- Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug
 2007 "Stadnamn". I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk Stadnamnleksikon*, s. 27-65. Det Norske samlaget, Oslo.
- Sigmundsson, Svavar
 1979 "Íslensku staða-nöfnin". *Íslenskt mál* 1:238-248.
 1990 "Bosættelse og navne i Árnessýsla". I Tom Schmidt (red.): *Namn og eldre busetnad : rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.-11. juni1988*:61-70, Uppsala.
 2006 "Om staðir-navne på Island". I Inge Særheim, Per Henning Uppstad og Åse Kari Hansen Wangen (red.): *Busetnadsnamn på -staðir: rapport frå NORNAs 33. symposium på Utstein kloster 7.-9-mai 2004*:147-158, Uppsala.
- Sigurðsson, Jón Viðar
 1989 *Frá goðorðum til ríkja. Þróun goðavalds á 12. og 13. öld*. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík.
 1993 *Goðer og maktforhold på Island i fristatstiden*. Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.
 1999 *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*. Oversatt av Jean Lundskaer-Nielsen. Odense University Press, Odense.
 2000 "Gårds- og kirkestruktur på Island fram til ca. 1200". *Hikuin* 27:43-56.
 2003 *Kristninga i Norden 750-1200*. Det Norske Samlaget, Oslo.
 2005 "Høvdingene, storkirkene og den litterære aktiviteten på Island fram til ca. 1300". I Steinar Imsen (red.): *Den kirkehistoriske utfordring*, s.181-196. Tapir akademisk forlag, Trondheim.
 2006 "Landnåmsgården og den første bosetningen på Island". I Andras Mortensen, Alf R. Nielssen og Jón Th. Thor (red.): *De vestnordiske landes fælleshistorie II. INUSSUK, Arktisk forskningsjournal* 2: 56-79
 2008 *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Pax forlag A/S, Oslo

- Sigurðsson, Jon Viðar. Berit Gjerland og Gaute Losnegård
2005 *Ingólfr. Norsk-islandsk hopehav 870-1536*. Selja forlag, Førde.
- Solberg, Bergljot
2000 *Jernalderen i Norge*. Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Skre, Dagfinn
1998a *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr.* Universitetsforlaget, Oslo.
1998b "Aristocratic dominion and landownership in Norway 200 – 1100 AD". I Charlotte Fabech og Jytte Ringtved (red.): *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark May 4-7, s. 415-423*. Jutland Archaeological Society, Høbyberg.
2007 *Kaupang in Skiringssal. Kaupang excavation project publication series, volume 1. Norske Oldfunn XXII*. Oslo.
- Smith, K.P.
1995 "Landnám: the settlement of Iceland in archaeological and historical perspective" . *World Archaeology* 26(3):319-347.
- Steinsland, Gro
2005 *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Stylegar, Frans-Arne
2005 "Hesteritualer i yngre jernalder". <http://arkeologi.blogspot.com/2005/04/hesteritualer-i-yngre-jernalder.html>
2007 "The Kaupang Cemeteries Revisited". I Dagfinn Skre (red.): *Kaupang i Skringsal. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1; Norske Oldfunn, vol. XXII, s. 65-78*. Aarhus University Press. Aarhus.
- Svanberg, Fredrik
2003 *Death rituals in south-east Scandinavia AD 800-1000. Decolonizing the Viking Age 2*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 4° vol. 24. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
- Stefánsson, Hjörleifur
1997 "Íslandske middelalderkirker". I Lilja Árnadóttir og Ketil Kiran (red.): *Kirkja ok kirkjuskruð. Kirker og kirkekunst på Island og i Norge i middelalderen, s. 25-41*. Norsk institutt for kulturminneforskning, Þjóðminjasafn Íslands, Oslo og Reykjavík.
- Stefánsson, Magnús
1975 "Kirkjuvald eflist". I Sigurður Línal (red.): *Saga Íslands II: samin að tilhlutan þjóðhátíðarnefndar 1974, s. 55-144*. Sögufelagið, Reykjavík.
2000 *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen I*. Historisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Særheim, Inge
2006 "Innleiing om staðir-forskingna". I Inge Særheim, Per Henning Uppstad og Åse Kari Hansen Wangen (red.): *Busetnadsnamn på -staðir: rapport frå NORNAs 33. symposium på Utstein kloster 7.-9-mai 2004:9-19*, Uppsala.
- Traustadóttir, Ragnheiður og Guðný Zoëga.
2006 "Saga Hóla letruð í moldina". I Gunnar Kristjánsson (red.): *Saga Biskupstólanna, Skálholt 950 ára - 2006- Hólar 900 ára, s.699-722*. Bókautgáfan Hólar, Reykjavík.
- Vésteinsson, Orri
1998 "Patterns of settlement in Iceland: A study in prehistory". *Saga-Book of the Viking Society* 25:1-29.
2000a *The Christianization of Iceland: Priests, Power, and Social Change 1000-1300*. Oxford University Press, Oxford.
2000b "Settlement pattern in Iceland". I William W. Fitzhugh og Elisabeth I. Ward (red.): *Vikings. The North Atlantic Saga, s. 164-175*. Smithsonian and National Museum of Natural History. Washington & London.
2001 *Möðruvellir í Hörgárdal*. Fornleifakönnun. Fornleifastofnun Íslands FS153-98071, Reykjavík.
2004 "Central areas in Iceland". I Jette Arneborg & Bjarne Grønnow (red.): *Dynamics of Northern Societies: Proceedings of the SILA/NABO Conference on Arctic and North Atlantic Archaeology, s. 307-321*. København.
2006 "Making a living – what did they live on". I Bryndís Sverrisdóttir (red.): *Reykjavík 871+-, s. 98-110*. Reykjavík City Museum, Reykjavík.
2009 "A medieval merchant's church in Gásir, North Iceland". *Hikuin* 36: 159-171.
- Vésteinsson, Orri, Thomas McGovern & Christian Keller
2002 "Enduring impacts: Social and environmental aspects of Viking age settlement in Iceland and Greenland". *Archaeologia Islandica* 2:98-134.

- Víkingur, Svein
 1970 *Getið í eyður sögunnar*. Reykjavík.
- Øye, Ingvild
 2002 "Landbruk under press 800-1350". I Bjørn Myhre og Ingvild Øye (red.): *Norges Landbrukshistorie bind 1*, s. 215-415. *Det norske samlaget, Oslo*.
 2006 "Vestnorsk og vestnordisk landbruk i vikingtiden og middelalder". I Andras Mortensen, Alf R. Nielssen og Jón Th. Thor (red.): *De vestnordiske landes fælleshistorie II. INUSSUK, Arktisk forskningsjournal* 2:33-55
- Ágústsson, Hörður
 2004 *Laufás við Eyjarfjörður. Staðurinn*. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.

APPENDIX I

LISTE OVER HEDENSKE GRAVER I EYJAFJÖRÐUR

Nr./Gårdsnavn:

Nummerrefereringen er til gravenes nummer i *Kuml og Haugfé* (Eldjárn 2000), mens gårdsnavnet referer til funnlokaliteten. I tillegg blir gravenes nummer innenfor lokaliteten oppgitt med romertall. Graver som kommer i tillegg til Eldjárns oversikt blir referert til med X + [tall].

Kjønn/alder:

I denne kolonnen oppgis funn av menneskelevninger, samt kjønn og alder hvis det kan bestemmes.

Gravgods:

Gjenstandsmaterialet i graven.

Gravens utforming/merknader:

Her blir gravens ytre og indre utforming opplyst i de tilfellene hvor sådan informasjon foreligger. Når *haug* blir brukt som beskrivelse av gravenes ytre form innebærer det en begravellesform hvor det opprinnelig har vært en markert forhøyning på overflaten, eller når naturlige hauger er blitt benyttet som gravlokalitet for å synliggjøre graven (Birgisdóttir 1999:56).

Hest:

Funn av hest i graven markeres med X, to hester XX. I de tilfellene hvor hesten har blitt lagt i egen grav blir dette opplyst i en parantes.

Hund:

Funn av hund i graven markeres med X.

Datering:

Dateringen av gravmaterialet er i all hovedsak basert på typologi (Birgisdóttir 1999:Appendix, Eldjárn 2000:148-190).

Nr./Gårdsnavn	Kjønn/Alder	Gravgods	Gravens utforming/ Merknader	Hund	Hest	Datering
83. Hrísar	Menneskelevninger, kvinne 46+.	Oval spenne, ringnål av bronse, spinnehjul av bly og jernfragmenter (mulig sauesaks)	Haug			900-tallet
84. Sakka	Menneskelevninger, usikker.	Sverd, sølvnål og små fragmenter av messing.	Haug		X	Vikingtid
85. Ytra-Hvarf I	Ingen menneskelevninger.	Spydhode, beltespenne og noen jernfragmenter.	Haug, 4, 75 x 0,8 m		X	900-tallet
II.	Ingen menneskelevninger.	Korroderede jernfragment, beltespenne og noen nagler som mest sannsynlig har tilhørt en sal.	Haug, 3,5 x 1 m		X	Vikingtid
86. Dæli	Mennesketenner, usikker.	Nål av hvalbein og et fragment av en tilsvarende nål.	Ukjent		X	Vikingtid
87. YtraGarðshorn I.	Menneskelevninger, mann.	To perler, tre spillebrikker, étt vektlodd og jernfragmenter.	Flatmarksgrav, dekket av steiner		X X (i egen grav)	Vikingtid
II.	Menneskelevninger, usikker.	Én beltespenne og noen få spikre	Forstyrret grav, usikker utforming.		X	Vikingtid
III.	Menneskelevninger, kvinne, 20-30.	To perler, kniv, ildstål, og en sauesaks. Spikrer, jernfragmenter og trerester som mest	Flatmarksgrav, dekket av steiner.		X	Vikingtid

		sannsynlig hadde vært et skrin.				
IV.	Menneskelevninger, Mann 46+.		Flatmarksgrav, ujevnt steindekke.			900-tallet
V.	Barneskjelett, 7-12 år.	Spiker og deler av en kniv.	Flatmarksgrav, ujevnt steindekke.			Vikingtid
VI.	Ingen menneskelevninger.	Én beltespenne og spiker.	Flatmarksgrav, dekket av store steiner.		X	Vikingtid
VII.	Menneskelevninger, Trolig kvinne.	Åtte vektlodd, flintbit og jernfragmenter	Flatmarksgrav, dekket av steiner.		X	Vikingtid
VIII.	Menneskelevninger, Mann.	Kniv, kamfragmenter og et spydhode.	Flatmarksgrav, dekket av steiner.		X	900-tallet
IX.	Menneskelevninger, kvinne, 45+.	25 perler, bronsering, jernpinsett, 58 små biter av kalsedon, biter med voks.	Flatmarksgrav, dekket av steiner.		X	900-tallet
X.	Menneskelevninger, usikker.	Fire perler, jernfragmenter, kamfragmenter, én beltespenne, brynestein og fem nagler.	Flatmarksgrav, dekket av steiner.		X	Vikingtid
88. Dalvík, Bökkvisstaðir	Menneskelevninger, Mann.	24 nagler, 100 spikerfragment. Jernfragmenter av et sverd og rester av tre.	Båtgrav		X	Vikingtid
89. Dalvík, Brimnes I.	Menneskelevninger, trolig kvinne.	Ti perler, derav to i rav og åtte glassperler. Sammen med perlene ble det funnet et vektlodd som hadde hengt i kjedet. Rester av jern og tre.	Sittende i graven. 1,36 x 0,7 m, 0,45 m dyp. Felles steindekke.	X		Vikingtid
II.	Menneskelevninger, mann, 46+.	Brynestein, kniv med treskaft, åtte vektlodd, spydhode og	3,5 x 1,35 m, 0,45 m dyp. Felles steindekke.		X	Vikingtid

		jernfragmenter, trolig tilhørende en sal.				
III.	Menneskelevninger, mann, 26-35.	Spydhode, jernfragmenter, tre vektlodd og rester av tre.	Sittende i graven. 1,6 x 0,9 m, 0,5 m dyp. Felles steindekke.			Vikingtid
IV.	Menneskelevninger, trolig ungdom.	52 klinknagler, 70 jernafragmenter og én beltespenne.	Båtgrav, sittende i graven. Felles steindekke	X	X	Vikingtid
V.	Menneskelevninger, kvinne, 36-45.	Oval spenne, kniv med treskaft, tre jernfragmenter, fragmenter av en steinbolle, én beltespenne og jernspiker.	1, 8m x 0, 8m, 0,4-0,5m dyp. Felles steindekke.		X	900-tallet
VI.	Menneskelevninger, kvinne, 46+.		1, 5 x 1 m, 0,4m dyp. Felles steindekke.		X	Ingen daterbare funn
VII.	Menneskelevninger, trolig mann.		Sittende i graven. 1,6 x 0,8 m, 0,4 m dyp Flate steiner reist på sidene av graven. Felles steindekke.	X		Ingen daterbare funn
VIII.	Menneskelevninger, usikker.	Rester av tre.	1,9 x 1 m			Ingen daterbare funn
IX ¹⁶ .	Menneskelevninger, usikker.		2, 3 x 1, 2 m, 0, 5 m dyp. Felles steindekke.		X	Ingen daterbare funn
X.	Menneskelevninger, usikker.	Jernfragmenter og kullbiter.	1, 8 x 0,9 m, 0, 4 m dyp. Felles			Ingen daterbare funn

¹⁶ Jeg har valgt å slå grav IX og X i Eldjarns opprinnelige oversikt sammen, i og med det ikke fantes menneskebein i grav IX og kun hesteskjelett i grav X. Ifølge Aðolf Friðriksson er det derfor sannsynlig at hesteskjelettet tilhører grav IX (Friðriksson 2000:574).

			steindekke.			
XI.	Menneskelevninger, mann.	19 spillebrikker av bein, tre jernfragmenter av en kniv, brynestein. Rester av en steinbolle. Deler av et bissel.	Avlang haug, 6 x 2 m, 0, 5 m høy.	X	X	Vikingtid
XII.	Menneskelevninger, kvinne.	Fem perler, jernfragmenter, bein og skjell.	Avlang haug, 7,5 x 2 m.		X	900-tallet
XIII.	Menneskelevninger, kvinne.	Jernfragmenter av en kniv og én beltespenne. Muslingskall.	Dekket av steiner.		X	Ingen daterbare funn
90. Lækjarbakki	Menneskelevninger, usikker		Haug, 5,5 x 2,5m, 0, 5 m høy.			Ingen daterbare funn
91. Stærri-Árskógur	Menneskelevninger, kvinne 36-45.	Jernten, kniv og jernfragment. I hestegraven: Jernfragmenter og nagler som trolig var fra en sal.	Ukjent		X (i egen grav)	Vikingtid
92. Hámundarstaðaháls	Menneskelevninger, mann.	Spydhode.	Haug		XX (i egen grav)	900-tallet
93. Litli- Dunhagi	Menneskelevninger, mann 46+.		Ukjent		X	Ingen daterbare funn
94. Möðruvellir	Menneskelevninger, kvinne.	Kniv med trehåndtak, sølvring, sølvmynt (ANTD+[MO]NETA. Slått av Adalsteins Englakonung 923-940.	Ukjent			Ca. 1000 e.Kr.
95. Syðri-Reistará I.	Menneskelevninger, kvinne 35-46.		Ukjent			Ingen daterbare funn
II.	Menneskelevninger,		Ukjent			Ingen daterbare

	kvinne 35-46.					funn
96. Staðartunga I.	Menneskelevninger, mann, 36-45.		Begravd sammen	X	X	Ingen daterbare funn
II.	Menneskelevninger, mann, 36-45.		Begravd sammen			Ingen daterbare funn
III.	Menneskelevninger, mann, 46+.		Begravd sammen			Ingen daterbare funn
97. Þúfnavellir	Menneskelevninger, usikker.		Ukjent		X	Ingen daterbare funn
98. Silastaðir I.	Menneskelevninger, mann, 46+.	Sverd, to økser, spydhode, kniv, brynestein, to beltespenner, flintbit, skjoldbule, bark og tre.	Haug		X	900-tallet
II.	Menneskelevninger, mann, 46+.	Spydhode, kniv, brynestein, ildstål, to kufiske sølvmyntfragmenter, jaspis, sølvtråd, jernfragmenter, skjellfragmenter, perler, ringnål og trerester.	Haug			900-tallet
III.	Menneskelevninger, kvinne, 36-45.	Seks perler, kniv, jernfragment, tre fragment av kvarts.	Haug, dekket av stein.			Vikingtid
IV.	Menneskelevninger, mann, 36-45.	Sverd, øks, skjoldbule, spydhode, kniv, to vektlodd, jernfragment, jaspis, fem piler og én beltespenne.	Haug, dekket med spredte stein.		X	900-tallet
99. Moldhaugar I.	Menneskelevninger, mann 46+.		Haug	X	X	Ingen daterbare funn
II.	Menneskelevninger, mann 26-35.	Tre skjell, noen jernfragmenter, kniv	Haug. Den døde lå på siden.			Vikingtid

		og fragmenter av en kam.				
100. Syðra-Krossanes I.	Menneskelevninger, mann, 46+.		Den døde lå på siden.			Ingen daterbare funn
II.	Menneskelevninger, usikker.		Begravd sammen.		X	Ingen daterbare funn
III.	Menneskelevninger, usikker.		Begravd sammen.			Ingen daterbare funn
101. Kroppur I.	Menneskelevninger, mann, 36-45.	Øks og spydhode.	Ukjent			900-tallet
II.	Menneskelevninger, kvinne 35-45.	Bronsenål.	Ukjent			Vikingtid
102. Garðsá	Menneskelevninger, mann.	Øks og kniv. I hestegraven: én beltespenne, én jernkrok og to jernbuler.	Dekket av steiner.		X (i egen grav)	900-tallet
103. Björk I.	Menneskelevninger, mann (?), 26-35.		Haug			Vikingtid
II.	Menneskelevninger, kvinne.	28 perler.	Haug			Vikingtid
104. Ytri-Tjarnir	Menneskelevninger, mann.	Spydhode og bronsebrose.	Haug			1000-tallet
105. Bringa	Menneskelevninger, mann 25-30.	Sverd og spydhode.	Haug			Sent 900-tall
106. Laufás	Menneskelevninger, mann.	Jernfragmenter, sannsynlig fra et sverd.	Ukjent			Vikingtid
107. Lómatjörn	Menneskelevninger, mann.	Spydhode og et bissel. I hestegraven: To beltespenner og étt bissel.	1,25 x 1,5 m, 0,35 m dyp.		X X (i egen grav)	Vikingtid
X1. Kalfaskinn I.	Menneskelevninger, kvinne (?) 17-25.	Nagler og jernfragmenter.	Dekket av stein. 1,8 x 0,7 m, 0,5 m dyp.	X	X	Ingen daterbare funn

II.	Menneskelevninger, mann 35+.		Dekket av stein. 2,2 x 0,75 m.		X	Ingen daterbare funn.
X2. Granastaðir	Menneskelevninger.		Dekket av steiner.		X	Ingen daterbare funn
X3. Hof	Menneskelevninger.		Ukjent			Ingen daterbare funn

APPENDIX II

DETALJERT OVERSIKT OVER UTVALGTE GÅRDER I EYJAFJÖRDUR

Gårdsnavn:

Gårdslokalitetens navn.

Gårdsstørrelse:

Opplysninger om gårdenes størrelse er hentet fra *The old Icelandic Registers* (Lárusson 1967). Gårdenes verdi er oppgitt i hundrer (hdr). Gårder som er *beneficium* (se s. 41 og 64) blir markert med uthevet takstverdi.

Arkeologiske kilder:

Her blir det opplyst om arkeologisk materiale som er funnet i tilknytning til gården.

Kirkested:

Her blir det opplyst om det er kjente kirker tilknyttet gården, arkeologisk belagt eller gjennom skriftlige kilder.

Skriftlige kilder:

Her blir det opplyst i hvilke skriftlige kilder gårdene er nevnt. I tillegg nevnes det også relevant informasjon som fremkommer i sagalitteraturen.

Tilhørende gårder:

I denne kolonnen blir det opplyst hvilke gårder og landnområder som opprinnelig har tilhørt de aktuelle gårdene. Informasjonen er hentet fra **DI** II, Jarðarbók (Magnússonar og Vídalín 1943) eller registreringsrapportene.

Gårdsnavn	Gårdsstørrelse	Arkeologiske kilder	Kirkested	Skriftlige kilder	Tilhørende gårder
Hof	126 hdr (inkludert Sakka, Hofsá og Gröf).	Mulig hedensk grav (se Appendix I). Goðatof (kirketuft).	Ja, kirketuft (fra 1300-1400-tallet).	Landnámsgård. Nevnt i: <i>Svarfdæla saga</i> , <i>Valla-Ljóts saga</i> . Ifølge <i>Svarfdæla saga</i> (kap. 16) bodde goðen Ljótólf på gården. I kapittel 28 blir det fortalt at han ble gravlagt på tunet på gården.	Vellir. Sakka, Hofsá og Gröf (Hreiðarsdóttir 2002:7-8).
Vellir	120 hdr		Ja hovedkirke (DI II:455).	Landnámsgård. Nevnt i: <i>Valla-Ljóts saga</i> , <i>Svarfdæla saga</i> , <i>Prestsaga Guðmundur Arasonar</i> , <i>Guðmundur saga Dýri</i> . Ifølge <i>Svarfdæla saga</i> (kap. 28) overtar Ljót goðordet etter faren og goðen Ljótólf. I <i>Valla-Ljót saga</i> (kap. 2) blir det opplyst at Ljót er høvding og at han bor på Vellir.	Uppsalar, Kónsstaðir, Hánefsstaðir, Stafn, Brautaholl (DI II:455-456).
Grund	69 hdr (inkludert Ytra-Garðshorn).	Gravfelt (med blant annet funn av vektlodd, se Appendix I)	Ja, hovedkirke (DI II:457).	Landnámsgård. Nevnt i: <i>Valla-Ljóts saga</i> , <i>Svarfdæla saga</i> . Både <i>Landnámabók</i> og <i>Svarfdæla saga</i> opplyser at Þorstein kommer fra Namdalen og bosatte seg i Svarfaðardalur. Ifølge <i>Svarfadæla saga</i> (kap. 10 og 11) var Þorsteinn goðe og bodde på Grund. I kapittel 16 i samme saga blir det opplyst at det holdes gjestebud på gården.	Ytra-Garðshorn (Magnússonar og Vídalín 1943:49, Friðriksson et al. 1999:119).
Möðruvellir	110 hdr (inkludert Hof og Akramyrir).	Grav (med sølvring og sølvmynt, se Appendix I)	Ja, staðirkirke (<i>Prestsaga Guðmundur Arasonar</i> kap.3), Stefánsson 2000:74) Kloster fra 1296 (Véstinsson	Landnámsgård. Nevnt i: <i>Valla-Ljóts saga</i> , <i>Viga-Glum saga</i> , <i>Ljósavetning saga</i> , <i>Njáls saga</i> , <i>Olav den Helliges saga</i> , <i>Prestsaga Guðmundur Arasonar</i> og <i>Guðmundur saga Dyri</i> . I <i>Valla-Ljóts saga</i> (kap.2) blir det opplyst at Guðmundur den mektige holder mange gjestebud på gården. I samtlige sagaer blir det fortalt at det bor en goðe på gården	Hof og Akramyrir (Véstinsson 2001:9).

				Möðruvellir,	
Laufás	120 hdr	Grav (med sverd, se Appendix I)	Ja, hovedkirke (DI II:447).	Nevnt i: Reykdæla saga	Lómatjörn, Nes, Þorsteinsstaðir, Kussungstaðir (DI II:447)
Upsir	120 hdr	Gravfelt (med blant annet funn av vektlodd, se Appendix I)	Ja, staðirkirke (DI II:457)	Landnámsgård. Nevnt i: <i>Landnámabok, Valla-Ljóts saga, Svarfdæla saga</i> og <i>Prestsaga Guðmundur Arasonar</i> Karl Raude, sønn til goðe Þorsteinn på Grund. I <i>Svarfdæla saga</i> (kap. 19) ber Þorsteinn Karl om å flytte til Upsir. Etter Þorsteinns død fremstiller sagaen Karl som en arvtaker av goðordet (se f.eks. kap. 24). Etter farens død flytter han tilbake til Grund (kap.24).	